

Boris Golec

»Der Hudič ist hier zu Hause« – med uboštvom, glasbo, portreti neznanih prednikov, shizofrenijo in evtanazijo

*Usode zadnjih Valvasorjevih potomcev na Slovenskem v prvi polovici
20. stoletja in njihova kulturno-umetnostna zapuščina*

GOLEC Boris, doc. dr., višji znanstveni sodelavec,
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU,
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, bgolec@zrc-sazu.si

929.52Valvasor :616.895"19"
616.895"19":929.52Valvasor

»DER HUDIČ IST HIER ZU HAUSE« – MED UBOŠTVOM,
GLASBO, PORTRETI NEZNANIH PREDNIKOV,
SHIZOFRENIJO IN EVTANAZIJO
*Usode zadnjih Valvasorjevih potomcev na Slovenskem v
prvi polovici 20. stoletja in njihova kulturno-umetnostna
zapuščina*

Razprava obravnava raznolike usode štirih družin zadnjih potomcev kranjskega polihistorja J. V. Valvasorja (1641–1693), ki so prebivali na slovenskih tleh (v tujini živijo potomci še danes), in sicer v prvi polovici 20. stoletja, do leta 1941. Vsem je skupno, da so umrli brez potomstva, da slovenščina nikomur ni bila materni jezik in da najbrž nihče ni vedel za sorodstvo z Valvasorjem.

Njihove zgodbe so na pogled precej dekadentne. Gre za skupek usod ljudi v najbolj nemirnem stoletju novejše človeške zgodovine, ki so se za povrh znašli na enem najbolj krvavih koščkov Srednje Evrope. Težko bi našli bolj pisano družino oseb, te pa imajo poleg geografskega prostora en sam skupni imenovalac: skupne prednike, konkretno edinega od trinajstih Valvasorjevih pravnukov pl. Dienerspergov, za katerim so ostali legitimni potomci.

Več pozornosti je posvečene dvema od osmerice zadnjih »slovenskih valvasorjevcev«: skladatelju Rudolfu Weis-Ostbornu, ki se je edini zapisal v regionalno zgodovino, ter nesrečni žrtvi nacistične evtanazije Karlu Mayerju, za katerim je ostalo največ osebnih pričevanj. Z drugih zornih kotov so zanimive življenjske usode preostalih oseb, pri nekaterih tudi raziskovalna pot, kako jih je bilo sploh mogoče odkriti. In končno so imeli čisto posebno usodo rokopisni spomini in zbirka portretov prednikov, za katere niti njihovi lastniki Koflerjevi s Koga pri Ormožu niso vedeli, koga vse predstavljajo in kako dragoceni utegnejo biti nekega dne za spoznavanje Valvasorjevega »neznane« potomstva.

Ključne besede: Valvasor, Vetter von Doggenfeld, Celje, Weis von Ostborn, Ljubljana, baroni Dienersberg, Kofler, Kog pri Ormožu, vitezi Gadolla, Mayer, Maribor, zbirka portretov, shizofrenija, nacistična evtanazija

GOLEC Boris, Assistant Professor, PhD, Senior Researcher,
Scientific Research Centre, Slovenian Academy of Sciences
and Arts, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, bgolec@zrc-sazu.si

929.52Valvasor :616.895"19"
616.895"19":929.52Valvasor

»DER HUDIČ IST HIER ZU HAUSE« – BETWEEN
POVERTY, MUSIC, PORTRAITS OF UNKNOWN
PREDECESSORS, SCHIZOPHRENIA AND
EUTHANASIA
*The destinies of Valvasor's last descendants in Slovenia in the
first half of the 20th century and their cultural art heritage*

The article deals with four different destinies among families of the last four descendants of the Carniolan polymath J. V. Valvasor (1641–1693). These families lived on the territory of Slovenia (his descendants live abroad even today) until 1941. Their common feature was that none had any descendants, none spoke Slovene as their mother tongue and that probably none was aware they were related to Valvasor. Their stories are quite decadent at first sight. They feature destinies of people from the most turbulent century in recent human history, who also happened to live in one of the bloodiest parts of Central Europe. It would be difficult to find a more assorted group of people, who, with the exception of geographical origin, had only one common denominator: the same predecessor, Von Dienersperg, who was Valvasor's only grandson out of 13 who had legitimate descendants. More attention is dedicated to two individuals in particular among the eight last "Slovene Valvasorians": the composer Rudolf Weis-Ostborn, the only one to make regional history, and the unfortunate victim of Nazi euthanasia, Karl Mayer, who left behind the highest number of personal accounts. Other people's life stories are also of interest, from the point of view of both their characteristics and the way they aroused scholarly interest. Finally, the story features a unique trove of manuscripts and a collection of ancestral portraits that were a mystery even to their owners, the Kofler family from Kog pri Ormožu, who knew not whom they represented nor how important they could become one day in shedding light on Valvasor's "unknown" posterity.

Key words: Valvasor, Vetter von Doggenfeld, Celje, Weis von Ostborn, Ljubljana, Dienersberg barons, Kofler, Kog pri Ormožu, Gadolla knights, Mayer, Maribor, portray collection, schizophrenia, Nazi euthanasia

Šele pred nedavnim, leta 2007, je prišla na dan ugotovitev, da rod Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693) ni ugasnil z njegovimi sinovi in da živi potomstvo najmlajše hčerke še danes, raztreseno po svetu, večji del v Avstriji. Skoraj vsi potomci kranjskega polihistorja so se namreč sredi 19. stoletja iz Spodnje Štajerske preselili v deželno prestolnico Gradec, potem ko je že leta 1823 v Ljubljani izumrla kranjska veja polihistorjevega rodu.¹

Zasledovanje njegovih graških potomcev do današnjih dni je pokazalo, da so se v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja nekateri spet naselili na Slovenskem, kjer je zadnji stalno živel do leta 1941. Zadnje »slovenske« generacije polihistorjevih bioloških dedičev so bile po večini povezane s slovensko Štajersko, le dva potomca sta prehodno živela v njegovi rodni Ljubljani.

Za prvo polovico 20. stoletja bi mogli kratko statistično podobo »slovenskih valvasorjevcev« podati takole. Potem ko je v prvi polovici 90. let 19. stoletja prebivalo na slovenskih tleh še devet neposrednih potomcev znamenitega Kranjca, od tega kar sedem v Celju in dva na Kogu pri Ormožu, bi nekaj let zatem, na pragu novega stoletja, leta 1900, našteali le še štiri.² Tri leta pozneje se je njihovo šte-

vilo povzpelo na sedem, skupaj z dvema soprogo – nekrvnima sorodnikoma pa na devet, kar je v 20. stoletju številčno predstavljalo vrhunec. Vrh tega so bili med njimi trije mladi fantje, dva še otroka, od katerih bi lahko upravičeno pričakovali, da bodo postali nadaljevalci rodu. Tem se je leta 1913 pridružil še četrti moški v prokreativni starosti, edini, ki se je kdaj oženil, ta celo dvakrat. Pred izbruhom prve svetovne vojne se je število »valvasorjevcev« spet skrčilo na štiri ali kvečjemu pet, upadlo do leta 1919 na tri in se tega leta znižalo na vsega dva, živeča v Mariboru: suicidno mater in verjetno že tedaj za shizofrenijo obbolelega sina. Po materini smrti leta 1923 je kot edini polihistorjev potomec potrjeno še 18 let preživel na Slovenskem »umobolni« Karl Mayer, ki je sredi leta 1941, le nekaj dni po tristoletnici Valvasorjevega rojstva, prisilno zapustil okupirano Slovenijo in v Zgornji Avstriji postal žrtev nacistične evtanazije. Zadnja potomka, ki se je na slovenskem ozemlju tudi rodila, je bila njegova mati Elise Mayer roj. pl. Gadolla, vendar je tukaj preživela le zadnjo tretjino življenja. Za mlajšim bratom oziroma sinom, padlim na soški fronti (1917), je Mayerjeva hkrati zadnja »valvasorjevka«, pokopana v »širši« – jezikovni domovini kranjskega polihistorja iz 17. stoletja. A tako kot grob njenega štirikrat-pradede (na Mediji ali v Krškem?) tudi njen grob, nekje na studenškem pokopališču, že dolgo ni več znan.³

Potem ko so v začetku 20. stoletja živele na Slovenskem še štiri majhne, dvo- do štiričlanske družine Valvasorjevih neposrednih potomcev – vse so se sicer semkaj priselile v rojstno deželo ali v rodne kraje svojih staršev – in je bilo pričakovati, da bo rod tu spet poglaval korenine, se torej takšna pričakovanja niso uresničila. Vse štiri družine so izumrle brez potomcev, bodisi na Slovenskem bodisi v Avstriji. Povezuje pa jih še več drugih skupnih

¹ Golec, Polihistor J. V. Valvasor, str. 91; isti, Nova spoznanja, str. 105–107. – Osebna imena in plemiške nazive pišem enkrat slovensko, drugič nemško, odvisno od obdobja – nekako do srede 19. stoletja za osebe na slovenskih tleh vse slovenjeno – ter od posameznikovega okolja bivanja in nacionalne usmerjenosti.

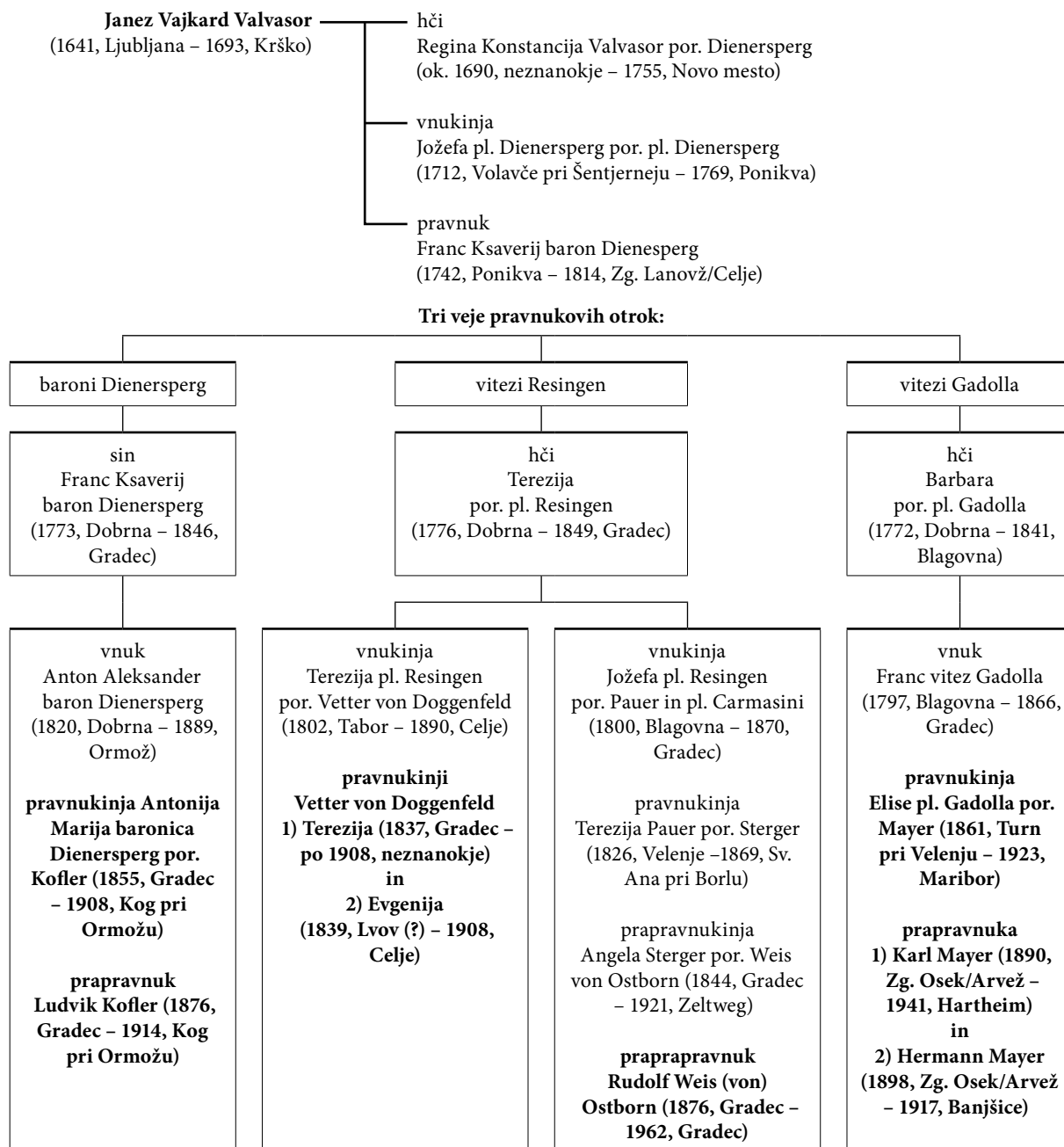
² Razlika gre na račun štirih umrlih in ene odseljene osebe. 3. februarja 1890 je v Celju umrla 88-letna Terezija Vetter von Doggenfeld roj. pl. Resingen, ki je zapustila dve petdesetletni neporočeni hčerki, o katerih bo še tekla beseda. Celje je bilo tudi zadnji dom treh njenih sestričen baronic Dienersperg, vseh treh omoženih, sicer pa rojenih v Celju in v graščini Dobrna. V mesto ob Savinji so se vrstile šele na stara leta, potem ko so dovršen del življenja preživele drugje in so jim za preživljanje povečini ostala le omejena sredstva. 25. aprila 1890 so odnesli k večnemu počitku Marijo Ivano Garbich, ki se je sem preselila z edinko Ido kot vdova c. kr. finančnega svetnika iz Trsta. 3. januarja 1892 je tu preminila 76-letna Marija Kajetana grofica Hoyos, nekoč solastnica zdravilišča Dobrna; v Celju je živela z možem grofom Johannom Hoyosem, umrlim slabih pet let pozneje, 6. decembra 1896, njun edini sin pa si je ustvaril družino na Dunaju. Njena 76-letna sestra Ida Vital ji je na celjsko mestno pokopališče sledila 6. novembra 1894, potem ko je zapustila svojega v Gradcu živečega soproga; par sicer ni imel otrok. Najdlje, do leta 1898, je tu ostala Ida Garbich, hči oziroma nečakinja baronic Dienersperg. Z

odvetnikom dr. Emmanuelom Emingerjem in njegovo ženo se je, očitno kot njuna gospodinja pomočnica, preselila v Gradec, kjer je 16 let pozneje postala Emingerjeva druga žena. – O smrtih: NŠAM, Matične knjige, Celje–sv. Danijel, M 1886–1894, fol. 171, 179, 264, 407; M 1895–1899, fol. 131; Deutsche Wacht XVII, Nr. 4, 14. 1. 1892, str. 10; Deutsche Wacht, XIX, Nr. 89, 8. 11. 1894, str. 8; Deutsche Wacht XXI, Nr. 99, 10. 12. 1896, str. 3. – O Idi Garbich: Stadtarchiv Graz, Meldekartei 1892–1925, Knr. 313, Kar–Karchu, Garbich Ida; Knr. 159, Eme–Enkelbau, Eminger Emmanuel.

³ Pokop na pokopališču Studenci razkriva notica o njeni smrti, objavljena v Marburger Zeitung, Nr. 21, 27. 1. 1923, str. 2. Studenško pokopališče je danes opuščeno.

potez. Med seboj se niso poznale, nihče od njihovih članov najbrž ni vedel za sorodstveno povezavo z Valvasorjem, slovenščina ni bila nikomur materinščina in vsaj eden je zagotovo ni obvladal.

Rodovnik zadnjih Valvasorjevih potomcev na Slovenskem v 20. stoletju⁴

Zadnji polihistorjevi potomci na Slovenskem so v rodovniku označeni s krepkim tiskom. Njihov karseda kratek opis pa bi bil takšen. Izvirajo iz treh vej Valvasorjev potomcev, ki so jih zasnovali trije otroci polihistorjevega pravnuka Franca Ksaverija barona Dienersperga (1742–1814) s Ponikve pri Šentjurju,

⁴ Utemeljitev sorodstvenih razmerij gl. v 2. delu razprave Valvasorjevo neznano potomstvo do današnjih dni, ki predvidoma izide v Zgodovinskem časopisu 65 (2011), št. 1–2.

pozneje graščaka na Dobrni. Iz prve veje, Resnikov – pl. Resingenov, izvirata obubožani neporočeni plemiški sestri Vetter von Doggenfeldovi, ki v začetku 20. stoletja živita v Celju. Njun mrzli pranečak, skladatelj Rudolf von Weis-Ostborn, pride malo pred prvo svetovno vojno iz rodne Gradca v Ljubljano za direktorja Filharmonične družbe in kranjsko prestolnico zapusti kmalu po nastanku Kraljevine SHS. Iz druge veje Valvasorjevega potomstva izhajata zadnja potomca baronov Dienersbergov: mati, rojena kot baronica Dienersperg, ki se omoži na Kog pri Ormožu, in njen neporočeni sin brez plemiškega naslova z imenom Ludvik Kofler, edinec in veleposestnik na Kogu, ki nekaj mesecev pred izbruhom 1. svetovne vojne umre za vodenico. Desetletje prej se iz današnje avstrijske Štajerske preseli v Maribor štiričlanska učiteljska družina Mayer, po materi iz tretje veje Valvasorjevega potomstva – vitezov Gadolla. Mlajši sin Hermann Mayer pade na soški fronti, starejši Karl med vojno psihično zboli in do tragične smrti na pragu druge svetovne vojne večinoma životari po umobolnicah. Njegov v Gradcu rojeni bratranec Johann-Hans Gadolla pa je zadnji, ki malo zatem v esesovski uniformi zgolj »službeno« biva na Slovenskem, v takratni zasedeni »Untersteiermark«. Na njegovo srečo ga maja 1945 ni več tu, sicer bi mesto zadnjega na naših tleh umrlega Valvasorjevega potomca prav zlahka pripadlo njemu, četudi so dva njegova brata ustrelili nacisti.

Zgodba je na pogled precej dekadentna, a namen pričujočega prispevka ni podrobno opisovanje tragičnih usod in raznih trivialnosti. Prej gre za prikaz skupka usod ljudi v najbolj nemirnem stoletju novejše človeške zgodovine, kljub plemiškemu poreklu malih ljudi, ki so se za povrh znašli na enem najbolj krvavih koščkov Srednje Evrope. Težko bi našli bolj pisano družčino oseb, te pa imajo poleg geografskega prostora pravzaprav en sam skupni imenovalec: skupne prednike, konkretno edinega od trinajstih Valvasorjevih pravnukov pl. Dienerspergov, za katerim so ostali legitimni potomci.

Natančneje se bomo posvetili dvema od osmerice »slovenskih valvasorjevcev« iz prve polovice 20. stoletja: skladatelju, ki se je edini zapisal v regionalno zgodovino in ima danes v Gradcu dve spominski obeležji, ter nesrečni žrtvi evtanazije, za katero je ostalo največ osebnih pričevanj. Z drugih zornih kotov so zanimive življenjske usode preostalih oseb,

pri nekaterih tudi zapletena raziskovalna pot, po kateri jih je bilo sploh mogoče odkriti. In končno so imeli prav posebno usodo rokopisni spomini in zbirka portretov prednikov, za katere niti njihovi lastniki Koflerjevi s Koga pri Ormožu niso vedeli, koga vse predstavljajo in kako dragoceni utegnejo biti nekega dne za spoznavanje Valvasorjevega »ne-znanega« potomstva.

Skrivnosti plemenitih Celjank – zapuščenih sirot

(Terezija in Evgenija Vetter von Doggenfeld, hčerki odpadlega honvedskega generala, se z »ovdovelo« materjo zatečeta na Spodnje Štajersko)

Srečno naključje je botrovalo odkritju – do katerega bi sicer prej ko slej prišlo –, da sta konec 19. in v začetku 20. stoletja na Slovenskem prebivali sestri Vetter von Doggenfeld in bržčas obe tu tudi sklenili svoji življenjski poti. A zelo dolgo ni bilo znano ne, kako jima je bilo ime, ne kje sta se rodili ter še manj, kaj se je z njima dogajalo po letu 1847, ko sta prvič in zadnjič omenjeni v službeni karaktistiki svojega očeta, tedaj zgolj kot »nedoletni hčerki« brez imen.⁵ Njun oče Anton Vetter von Doggenfeld je vsekakor najbolj zveneče ime od vseh mož, ki so se priženili k Valvasorjevim potomkam, prav njegova nenavadna vojaško-politična kariera pa je iskanje usod njegovih družinskih članov dolgo vedno znova pripeljala na napačno sled. Tavanje v temi je presekalo šele nepričakovano odkritje, da ta znameniti odpadniški ogrski general iz revolucije 1848/49 ni imel ene same ožje družine, temveč dve. Njegova zgodba je sama po sebi zanimivejša od usode žene in hčerk, Valvasorjevih potomk, ki jo poznamo samo v kratkih sekvencah. Ker je prva zgodba tako zelo zaznamovala drugo, četudi sta se razšli že sredi 19. stoletja, bomo pri družini Vetter von Doggenfeld izjemoma posegli globlje v preteklost.

Anton Vetter von Doggenfeld je v »zgodovino Valvasorjevega potomstva« formalno vstopil 26. novembra 1834, ko se je v Novi Cerkvi pri Vojniku oženil z leto dni starejšo 32-letno Terezijo pl. Resingen, eno od dedinj malo prej umrlega lastnika

⁵ ÖStA, KA, Qualifikationslisten, K 3619, Anton Vetter von Doggenfeld.

bližnje graščine Tabor.⁶ Terezija, rojena 7. oktobra 1802, je bila edina od Resingenovih otrok, ki se je v taborski graščini rodila, in prva, ki je s plemiškim naslovom prišla že na svet.⁷ Njen oče Ignac Pavel Resnik, sin celjskih meščanov in oskrbnik Gadolove graščine Blagovna pri Šentjurju, je namreč šele leta 1800 kot komisar celjskega nabornega okraja dobil plemiški naslov pl. Resingen⁸ in čez dve leti, leta 1802, postal lastnik taborske graščine.⁹ Malo pred tem se je konec leta 1799, star 34 let, oženil z visoko nosečo enajst let mlajšo Valvasorjevo prapravnukinjo, baronico Terezijo Dienersperg (1776–1849), tedaj »na obisku« pri sestri Barbari pl. Gadolla na Blagovni.¹⁰ Verjetno je samo nerojeni otrok spravil skupaj človeka, ki si po družbenem položaju nista bila enaka, toda Resingen se je nato zelo hitro povzpел po socialni lestvici. Že leta 1808 je bil povzdignjen v viteški stan kot Ritter von Resingen¹¹ in se s tem približal stanu svoje neveste – baronice. V družini, ki je sicer veliko časa preživela v bližnjem okrožnem glavnem mestu Celje, je prišlo na svet sedem otrok, med njimi kot tretjerojena Terezija, nevesta poznejšega ogrskega generala in mati dveh hčerk, o katerih teče pripoved.¹²

Terezijin izbranec Anton Vetter von Doggenfeld je ob poroki služil kot nadporočnik pri 19. pehotnem polku v Gradcu, sicer pa je bil sin nadporočnika Johanna, takrat poveljnika ustanove za vojaške invalide na Ptuj in Benečanke Barbare von Perzetter (Porceda?).¹³ Tudi sam, tako kot nevesta, šele druga generacija plemenitencev¹⁴ je »viteško« hčerko Terezijo s Tabora takoj po poroki odpeljal s seboj v štajersko prestolnico. Njun oziroma samo njegovo pot je bilo mogoče zasledovati le po avstrijskih vojaških šematizmih, ki so razkrili, da je Anton v Gradcu sedem let deloval kot profesor na

kadetnici, dokler ga ni kariera leta 1839 odvedla v daljno Galicijo.¹⁵ Sposobni častnik je bil leta 1846 že major v štabu pehotnega polka v Lvovu,¹⁶ malo zatem pa se zasledovanje njegove družine povsem izgubi v megli. Kot rečeno, je leta 1847 v častniški karakteristiki označen kot poročen in oče dveh mladoletnih hčerk,¹⁷ to pa je bilo dolgo tudi vse, kar se je o njem moglo ugotoviti. Potrjeno ni bilo niti, ali sta brezimni hčerki sploh izvirali iz zakona s Terezijo pl. Resingen in ali ni ta nemara umrla že prej, brez potomcev. Stvar se je zdela prav taka in zelo logična glede na to, da sta zakonca Vetter prvih pet let živela v Gradcu, v tamkajšnjih matičnih knjigah pa ni najti nobenega krsta njunih otrok.¹⁸ Toda vztrajnost dunajskega ljubiteljskega zgodovinarja P. Prokopa¹⁹ je čez čas obrodila sad: v dunajskem Vojnem arhivu je v pozabljeni vojaški krstni knjigi iz Gradca odkril krst Antonove in Terezijine hčerke Terezije, rojene 1. aprila 1837.²⁰ Za drugo Vetrovo hčerko, tedaj še brez znanega imena, je bilo potemtakem skoraj gotovo, da se je morala roditi že v času, ko je oče služboval v Galiciji, torej od leta 1839 dalje.²¹ Lahko pa bi še vedno izhajala iz morebitnega Vetrovega drugega zakona.

⁶ NŠAM, *Matične knjige, Nova Cerkev, P 1785–1837*, fol. 165.

⁷ NŠAM, *Matične knjige, Nova Cerkev, R 1784–1810*, fol. 725.

⁸ Frank, *Standeserhebungen* 4, str. 163.

⁹ StLA, *Steirische Landtafel, LT II, Hauptbuch* 8, fol. 429; *Hauptbuch* 11, fol. 15.

¹⁰ NŠAM, *Matične knjige, Šentjur pri Celju, P 1785–1835*, fol. 50, 3. 12. 1799.

¹¹ Frank, *Standeserhebungen* 4, str. 163.

¹² *Rojstva otrok*: NŠAM, *Matične knjige, Šentjur pri Celju, R 1785–1805*, str. 190; prav tam, *Celje–sv. Danijel, R 1794–1801*, fol. 131–132; *R 1801–1817*, fol. 167–168, 309–310, 437–438, 475–476.

¹³ NŠAM, *Matične knjige, Nova Cerkev, P 1785–1837*, fol. 165.

¹⁴ Plemiški naslov je šele leta 1822 dobil njegov oče, častnik Johann Vetter (Frank-Döfering, *Adelslexikon*, str. 547).

¹⁵ Wurzbach, *Biographisches Lexikon* 50, str. 231, geslo: Vetter von Doggenfeld Anton. – Prim. *Militär-Schematismus* 1833, str. 148; *Militär-Schematismus* 1834, str. 148; *Militär-Schematismus* 1835, str. 138, 429; *Militär-Schematismus* 1836, str. 137, 430; *Militär-Schematismus* 1837, str. 138, 429; *Militär-Schematismus* 1838, str. 138, 429; *Militär-Schematismus* 1839, str. 138, 429; *Militär-Schematismus* 1840, str. 178; *Militär-Schematismus* 1845, str. 184.

¹⁶ *Militär-Schematismus* 1846, str. 187.

¹⁷ ÖStA, KA, *Qualifikationslisten, K 3619, Anton Vetter von Doggenfeld*.

¹⁸ Prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*. – Prim. tudi indekse h graškim matičnim knjigam v čitalnici graškega škofijskega arhiva (DAG).

¹⁹ S Petrom Prokopom, dipl. ing. agronomije, sva se po naključju spoznala septembra 2008 v knjižnici dunajskega rodoslovnega društva »Adler«. Raziskovanju Valvasorjevega potomstva na Dunaju in širše je odtlej posvetil izjemno pozornost in zelo veliko časa, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

²⁰ Terezijino rojstvo je vpisano v krstno matico Notranjeavstrijskega vojnega superiorata (Feldsuperiorat) v Gradcu; ob krstu dan po rojstvu je dobila ime Therese Barbara Josephine (Prokop, *Eine Quellenlücke*, str. 81).

²¹ Njen krst je bil najverjetneje vpisan v eno od vojaških matrik. V Vojnem arhivu na Dunaju danes ni najti krstne matice vojnega superiorata za Galicijo, ohranjena pa je matica 37. pehotnega pešpolka, v kateri ni Evgenijinega krsta (ÖStA, KA, *Militärmatriken*, 01836, *Geburts- u. Taufbuch Infanterie Reg. Nr. 37 Tom. 1 1816–1853*).

Revolucija leta 1848 je v že tako nejasno sliko o Vetter von Doggenfeldovih družinskih razmerah vnesla še večjo, za raziskovalca naravnost revolucionarno zmedo. V nekaj potezah si oglejmo, kaj je o Doggenfeldovem nadaljnjem življenju zapisala uradna zgodovina.²² Ambiciozni častnik si je v letih 1848/49 ustvaril zvaneče ime, ki se je zapisalo v zgodovino monarhije in še zlasti njenega ogrskega dela. V odsotnosti so ga namreč po zadušitvi revolucije obsodili celo na smrt, pozneje pa izjemno slavili. Po materi Benečan, rojen 3. julija 1803 v Mestrah, po očetu pa z Ogrskega, je Anton med revolucionarnim vrenjem izpričal svojo protiavstrijsko naravnost s prestopom na madžarsko stran. Wurzbachov biografski leksikon, ki mu razumljivo ni naklonjen, ga imenuje »ogrski uporniški general« (*ungarischer Rebellengeneral*), a mu priznava temeljito vojaško znanje, odločnost in osebni pogum. Med revolucijo se je po častniški lestvici naglo povzpел od podpolkovnika do podmaršala, poveljnika glavnine madžarske vojske in namestnika vojnega ministra. Po zadušitvi revolucije je delil usodo madžarskih emigrantov, prebival po raznih evropskih državah in v Ameriki ter leta 1866 med avstrijsko-prusko vojno ponovno stopil na prizorišče kot organizator madžarske legije. Po avstrijsko-ogrski nagodbi leta 1867 se je lahko vrnil na Ogrsko, kjer je postal svetovalec ogrskega ministrskega predsednika Gyule Andrásyja. Umrli je 26. julija 1882 v 80. letu življenja v Budimpešti.²³

Ker v pregledanem gradivu dunajskega Vojnega arhiva ni bilo najti ničesar o njegovi družini,²⁴ se je v zadregi kazalo posvetiti vprašanju, kaj so ob generalovi smrti o njegovih sorodnikih zapisali časniki. Budimpeštansko in požunsko [bratislavsko] časopisje se je sicer na široko razpisalo o generalovih dogodivščinah, vrlinah in priljubljenosti, toda na drugi strani najdemo v člankih komaj kakšno

sled o njegovem družinskem življenju. Le v *Pester Lloyd*-u so med žalujočimi mimogrede navedeni tudi »njegovi otroci« (*seine Kinder*),²⁵ nobenih tovrstnih podatkov pa ni ponujala generalova osmrtnica.²⁶

Iz povedanega je izhajalo zgolj spoznanje, da je ob smrti še imel živeče otroke. Toda koliko, katere, iz katerega zakona in kje? Sta bili hčerki, omenjeni leta 1847, tedaj, leta 1882, še živi? Poizvedovanje po budimpeštanskih arhivih in knjižnicah ni dalo rezultatov niti veliko upanja, nekoliko več pa kratka notica v *Slovenskem narodu* 17. aprila 1899, da je v Budimpešti v revščini umrla 86-letna »vdova bivšega generala A. Vettera von Doggenfelda«, katere ime v časniku ni navedeno.²⁷ Ker bi bilo Valvasorjevi potomki Tereziji roj. pl. Resingen tedaj že skoraj 97 let, je šlo torej nesporno za drugo žensko, odkritje pa je Terezijino smrt pomaknilo vsaj v čas leto ali dve pred generalovo smrtjo (1882), da bi se imel vdovec čas ponovno poročiti. Še več, časopisna navedba, da je general kot avstrijski podpolkovnik leta 1848 prestopil v ogrsko vojsko »po volji svoje soproge«, je navajalo k logičnemu sklepu, da vplivna soproga ni bila Terezija, ki bi potemtaka morala umreti najpozneje v začetku leta 1848, morda pa že kmalu po rojstvu njune tedaj še vedno edine znane skupne hčerke (1837).

Sledil je nenadejan preobrat – odkritje na opuščnem pokopališču okoli župnijske cerkve v Novi Cerkvi pri Vojniku, kjer sem se julija 2009 ustavil v upanju, da morda najdem kakšno sled za rodbino taborskih vitezov Resingenov. Proti vsem pričakovanjem sem na cerkvenem zidu ob njihovem rodbinskem nagrobniku naletel tudi na nagrobnik Terezije Vetter von Doggenfeld, »vdove honvedskega generala« (!), ki je umrla 3. februarja 1890,²⁸ torej sedem let in pol za svojim soprogom. Presenečenjem ni bilo konca. Kako je bila torej lah-

²² Do sledi o njegovi karieri je privedlo rutinsko brskanje po imenih Valvasorjevih potomcev in sorodnikov na medmrežju.

²³ Wurzbach, *Biographisches Lexikon* 50, str. 231–234, geslo: Vetter von Doggenfeld, Anton. Prim. tudi: <http://kunde4.informedia.de/de/index.php/Vetter,-Anton> (Google, Nov. 2007). – Njegov oče Johann, prav tako častnik, se je rodil leta 1764 v Budimu (ÖStA, KA, Qualifikationsliosten, K 3810, Johann Vetter von Doggenfeld).

²⁴ Iskanje se je osredotočilo na prelomni leti 1867–1868, ko se je Doggenfeld vračal iz emigracije v domovino, in na čas okoli njegove smrti (ÖStA, KA, Kriegsministerium, ZSt KM HR, Index 1867, 1868, 1882).

²⁵ *Pester Lloyd*, 28. 7. 1882, Nr. 206, str. 5.

²⁶ Országos Széchényi Könyvtár, Plakát- és Kisnyomtatványtár, Gyászjelentés-gyűjtemény, Doggenfeld Vetter Antal, 1882 VII. 27.

²⁷ Slovenski Narod, 17. 4. 1899, leto XXXII, št. 87, Dnevne vesti. – Na notico me je opozoril kolega zgodovinar Franc Rozman 21. 5. 2008, kmalu po tem, ko sem ga vprašal, ali morda pozna Doggenfelda in njegovo zgodbo.

²⁸ Njen grob je z deloma napačnim priimkom Doggenburg skopo omenjen tudi v leta 1916 ponatisnjenem delu (1913) Pokopališča pri cerkvah, str. 245.

ko njegova vdova, ko pa je imel general devet let po njeni in 17 let po svoji smrti vendar v Budimpešti še eno vdovo?

Nenavadno dejstvo, da so se časniki budimpeštansko vdovo tako izogibali imenovati z imenom, je zdaj dobivalo pravi smisel.²⁹ V vdovini osmrtnici, ki jo hrani Szecsenyjeva nacionalna knjižnica, je go-spa označena precej zapleteno: kot Aranka Pauer (!), vdova honvedskega generala Antona (Antala) Vetter von Doggenfelda. Pisala se torej ni enako kot njen »soproj«, v osmrtnici pa tudi niso navedeni njeni morebitni otroci.³⁰ Stvari so postajale vse bolj jasne: toliko čaščeni in opevani ogrski general je imel do smrti dve »ženi« – svojo pravo, zakonito ženo Terezijo roj. Resingen in dejansko življenjsko sopotnico Aranko, njegovi leta 1882 bežno omenjeni otroci pa so lahko izvirali le iz »prvega« zakona, razen če mu Aranka ni povila katerega, ki je umrl med njegovo in njeno smrtjo. »Vdova« je po poročanju časnika *Pester Lloyd* preživela z njim tudi vsa leta v eksilu in ga negovala do smrti.³¹

General Vetter von Doggenfeld je torej več kot štiri desetletja živel v zakonolomu, v katerega

je zabredel najpozneje med revolucijo 1848/49, še raje pa že nekoliko prej. Tako ne preseneča, da se ob njegovi smrti v časopisju ne pojavlja ime njegove vdove – ne prave ne konkubine, ampak je govor le o brezimni vdovi, le enkrat pa o »življenjski družici« z imenom in priimkom.³² Ko je leta 1899 umrla njegova družica Aranka Pauer, je del časopisja pisal, da je vdova (!) umrla v revščini v skromni podstrešni sobici. Pomenljivo je, kako se je na takšne trditve odzval *Pester Lloyd*. Poleg zanikanja povedanega je prinesel novico, da je generalova vdova (!) vsako četrletje redno prejemale ustrezno podporo ogrske vlade, tako kot je vlada generalu, odkar se je vrnil iz emigracije, zagotavljala normalno pokojnino.³³

Kaj se je medtem dogajalo z njegovo pravo ženo in hčerkama? Od odkritja Terezijinega nagrobnika v Novi Cerkvi se je »zgodba o zgodbi« odvila zelo hitro. Vpis njene smrti v mrliški matici župnije Nova Cerkev razkriva, da je »generalova vdova« (*Generalswitwe*) živila in 3. februarja 1890 umrla v Celju. Osmrtnica, objavljena v celjski *Deutsche Wacht*, pa je po 43 letih prinesla na površje njeni hčerki, zadnjič omenjeni tik pred marčno revolucijo v Doggengeldovi častniški karakteristiki, a takrat brez imen, zgolj kot nedoletni. Ob starejši Tereziji, katere ime in datum rojstva smo že poznali, se je v skromni osmrtnici pojavila še dotlej brezi-mna mlajša hči Evgenija.³⁴

Vse do leta 1885 ne vemo o njih ničesar. Ko pa je tega leta v Celju umrl njihov 73-letni neporočeni brat oziroma stric Johann Ritter von Resingen (roj. 1812), so v *Deutsche Wacht* skupaj objavile osmrtnico.³⁵ Ni sicer rečeno, da so tedaj tudi vse tri prebivale v Celju, a zagotovo vsaj ena, tista – najbrž mati, ki je poskrbela za objavo »parte« v svojem imenu in v imenu obeh hčerk. Morda so živele pri bratu oziroma stricu, česar pa vztrajno brskanje po virih ni ne potrdilo ne ovrglo. Johann Ritter von Resingen, nekdanji dobrnski župan³⁶ in nekaj časa tudi štajerski deželni poslanec,³⁷ se je sicer preselil

²⁹ *Abendblatt des Pester Lloyd* (27. 7. 1882, Nr. 170, str. 1), ki do ure natančno opisuje generalove zadnje dneve v budimpeštanskem hotelu »König von Ungarn«, navaja le »seine(r) Gattin«; članek je naslednji dan povzel še *Preßburger Zeitung* (28. 7. 1882, letnik 118, Nr. 206). Taista »žena« je kot »Wittwe des Generals Vetter« izročila Narodnemu muzeju v Budimpešti (?) diplomu o generalovem imenovanju za častnega meščana Požuna [Bratislave] (prav tam, 1. 8. 1882, Nr. 210, str. 2).

³⁰ *Országos Széchényi Könyvtár, Plakát- és Kisnyomtatványtár, Gyászjelentés-gyűjtemény, Pauer Aranka, 1899 IV. 12.*

³¹ Med številnimi časopisnimi članki, ki so o generalu pisali ob vrnitvi na Ogrsko – najprej je leta 1868 prišel v Požun [Bratislavo], kjer je postal častni meščan – in nato ob njegovi smrti v Budimpešti leta 1882, je še najbolj zgovoren prispevek med dnevnimi novicami v časniku *Pester Lloyd* (28. 7. 1882, Nr. 206, str. 5). Generalovi zvesti življenjski družici (*treue Lebensgefährtin*), ki ga je spremljala tudi v eksilu, naj bi bilo ime Ilona Ferenczy (vsekakor pomota v imenu!). V Londonu naj bi se preživljala s poučevanjem klavirja, medtem ko si je Anton pomagal kot mojster jezikov (*Sprachmeister*). Sledi spretna formulacija, kdo naj bi javnosti sporočil novico o generalovi smrti: Centralni odbor Deželnega honvedskega združenja 1848/49, žena umrlega (*Gattin des Verstorbenen*), njegovi otroci in bratje (*seine Kinder und Brüder*) ter številni prijatelji in sorodniki. – Časnike iz tega časa je skrbno pregledal ljubiteljski zgodovinar Peter Prokop z Dunaja, ki se mu za vso pomoč in nasvete iskreno zahvaljujem.

³² Delna izjema je pisanje *Pester Lloyd*-a, ki govori o življenjski družici in malo zatem brez navedbe imena o ženi (gl. prejšnjo opombo).

³³ *Abendblatt des Pester Loyds*, 14. 4. 1899, Nr. 85, str. 1, *Tagesneuigkeiten*.

³⁴ *Deutsche Wacht* XV, Nr. 12, 9. 2. 1890, str. 8.

³⁵ *Deutsche Wacht* X, Nr. 25, 26. 3. 1885, str. 9.

³⁶ O njegovem županovanju: Orožen, *Zgodovina Celja*, str. 116.

³⁷ *Deutsche Wacht* X, Nr. 25, 26. 3. 1885, str. 6.

v Celje šele nekaj let pred smrtjo, prej pa je vse do sedemdesetih let izpričan na Dobrni. Tamkajšnji viri, nasprotno, vztrajno molčijo o njegovih treh sorodnicah.³⁸ Zadnjih 38 let po letu 1847 bi bile torej lahko kjer koli in počele kar koli. In tudi po letu 1885, ko so v Celju pokopale brata in strica, je njihova navzočnost v tem mestu dokumentirana karseda skopo: z nekaj vpisi v zemljiški knjigi, vpisoma v mrliški matici mestne župnije, zabeležbo v pokopališki evidenci in z osmrtnicama v lokalni *Deutsche Wacht*.

Zdi se, da so bile vse tri sorodnice ob Resingenovi smrti vendarle nekje v stričevi bližini. Daljši nekrolog v celjski *Deutsche Wacht* sicer le na splošno omenja njegove sorodnike, poudarja pa pokojnikovo simpatičnost in priljubljenost ter nemško-napredno mišljenje, ne nazadnje tudi ugled, ki naj bi ga pokojni užival pri »današnjih narodnih nasprotnikih« [Slovencih]. Usodo svojega premoženja je umrli zaupal notarju Moritzu Sajovicu, okoli 10.000 goldinarjev je v oporoki zapustil v splošno koristne namene, od tega večji del zavetišču za zapuščene otroke, izdatno pa se je spomnil tudi navedenih političnih in humanitarnih društev.³⁹ Koliko je stric namenil sestri in nečakinjama, danes žal ni mogoče ugotoviti.⁴⁰

Tri leta po Resingenovi smrti, leta 1888, sta nečakinji Terezija in Evgenija, verjetno (tudi) z njegovim denarjem, v Celju kupili hišo, in sicer v

tedanjem Graškem predmestju,⁴¹ nedaleč od svojega doma in od tam, kjer je nazadnje prebival njun stric. Za skoraj novozgrajeno hišo bi morali odšteti znatno vsoto 15.000 goldinarjev, pri čemer sta se v nečem očitno pošteno ušteli, ko sta plačali samo tretjino, kar deset tisočakov pa ostali dolžni.⁴² Mor-da sta od stričeve zapuščine pričakovali še kaj več ali pa sta denar nalagali v napačne naložbe. Teže je verjeti, da bi delali račune brez krčmarja z dediščino po očetu, saj je ta ne nazadnje živel kot podpiranec ogrske vlade. Potem ko sta sestri za odplačilo obresti in glavnice več let najemali vedno nova posojila, nekatera pri nemških in druga pri slovenskih denarnih ustanovah in posameznikih v Celju, sta bili po slabih šestih letih, leta 1894, hišo prisiljeni prodati.⁴³ Še prej je tu, na Dunajski cesti 17, za starostno oslabeledostjo 3. februarja 1890 preminila njuna 87-letna mati Terezija.⁴⁴

Pomenljivo je Terezijino naslavljanje ob smrti in po njej. V celjski mrliški knjigi je preprosto vpisana kot vdova generala (*Generalswitwe*), enako kot v mrliški knjigi župnije Nova Cerkev, kjer so jo pokopali.⁴⁵ V resnici svojega moža skoraj gotovo ni nikoli videla v generalski uniformi niti ni v javnosti veljala za »gospo generalovo«. V osmrtnici v celjski *Deutsche Wacht*, ki sta jo objavili hčerki, se ob Terezijinem imenu tako pojavlja zgolj deklinški priimek pl. Resingen.⁴⁶ Brez kakršne koli omembe njenega pokojnega soproga je tudi kratka notica o Terezijini smrti in pogrebu v rubriki lokalne novice. Novičar je navedel samo, da je z njeno smrtjo ugasnilo Resingenovo ime, omenil njenega za splošno dobro tako zaslužnega brata ter sklenil, da sta hčerki izgubili najboljšo mater, številni reveži pa

³⁸ V dobrnskih krstnih maticah se v štiridesetletju 1848–1888 kot krstni boter pojavlja samo Johann Resingen, in sicer med letoma 1861 in 1878, enkrat, leta 1861, pa skupaj z njim tudi njegova graška sestra Jožefa (Josefa) Carmasini (NŠAM, Matične knjige, Dobrna, R 1848–1866, fol. 96, 105, 123, 138; R 1867–1888, fol. 11, 48, 65, 78, 102, 112). Če bi sestra Terezija in nečakinji živele z njim, bi prej ko slej lahko pričakovali tudi njihova botrovanja.

³⁹ *Deutsche Wacht* X, Nr. 25, 26. 3. 1885, str. 6. – Dokaz Resingenovega ugleda med Slovenci naj bi bila njegova izvolitev za deželnozborskega poslanca v podeželskih občinah celjskega volilnega okraja leta 1862.

⁴⁰ Zapuščinski spisi okrožnega sodišča Celje, v katerega pristojnost je Resingenova zapuščina glede na visoko vrednost spadala, za ta čas žal niso ohranjeni (prim. ZAC, ZAC 609, Okrožno sodišče v Celju, popis). Oporoke tudi ni najti med ohranjenimi oporokami celjskega okrajnega sodišča, med spisi pa ni zapuščinske razprave (ZAC, ZAC 611, Okrajno sodišče Celje, šk. 228, Testamenti 1884–1886; šk. 116, Spisi 1885). Prav tako jo pogrešamo v notarskem fondu Moritza Sajovica v obdobju 1871–1888 (ZAC, ZAC 629, Notar Moritz Sajovic, šk. 291–296).

⁴¹ Po J. Orožnu je hišo zgradil Jožef Negri na zemljišču, ki ga je leta 1882 kupil od Mestne hranilnice; kot lastnico med letoma 1888 in 1894 zmotno navaja samo mlajšo sestro Evgenijo Vetter pl. Doggenfeld (Orožen, Posestna in gradbena, str. 51).

⁴² V kupoprodajni pogodbi sta sestri navedeni kot hčerki generala, stanujoči v Celju v Ulici Na Jarku (Grabenstrasse) št. 44, danes Vodnikova ulica (ZAC, ZAC 611, Okrajno sodišče Celje, Zbirka listin, knj. 214, št. 6772/1888).

⁴³ Okrajno sodišče Celje, Zemljiška knjiga, k. o. Celje, glavna knj. 155–190, vl. št. 167. – Stavbišče št. 211/2 leži na Vrtni ulici nedaleč od predmestne cerkve sv. Maksimilijana.

⁴⁴ NŠAM, Matične knjige, Celje–sv. Danijel, M 1886–1894, str. 171, št. 62. – Vpis pokopa 6. februarja 1890: prav tam, Nova Cerkev, M 1863–1891, str. 277, brez zaporedne številke.

⁴⁵ Gl. prejšnjo opombo.

⁴⁶ *Deutsche Wacht* XV, Nr. 12, 9. 2. 1890, str. 8.

Dva Resingenova nagrobnika na župnijski cerkvi v Novi Cerkvi: levo nagrobnik očeta Pavla Ignaca in sina Johanna Resingena, desno nad nagrobnikom R. F. grofa Schrattenbacha (u. 1728) nagrobna plošča Johanna Resingena in Terezije Vetter von Doggenfeld (foto: B. Golec, julij 2009)

plemenito dobrotnico.⁴⁷ Kot vdovo honvedskega generala (*Honved Generals Witwe*) sta jo hčerki vpisali le na nagrobni plošči v Novi Cerkvi.

V zvezi z njeno smrtjo se pojavlja še ena ugan-ka. Ni dvoma, da so tako Terezijo kot njenega brata Johanna pokopali ob severni steni župnijske cerkve v Novi Cerkvi, vprašanje pa je, zakaj ima Johann na razdalji približno dveh metrov kar dve spomin-ski plošči. Prva je vzdana v spodnji del nagrobni-ka njegovega očeta Pavla Ignaca viteza Resingena (1765–1833), druga pa je manjša skupna plošča za Johanna in njegovo sestro Terezijo Vetter von Do-ggenfeld. V katerem grobu je v resnici Johann in zakaj je njegovo ime napisano dvakrat, sta najbrž vedeli samo nečakinji Evgenija in Terezija, ki sta dali vzdati drugo ploščo.⁴⁸

S čim konkretno se je Terezija izkazala kot dobrotnica, kakor jo imenuje nekrolog, in od česa je najprej slamnata in nato dejanska vdova živela, lahko zgolj ugibamo. Po delitvi očetove zapuščine, tj. graščine Tabor in drugih Resingenovih posesti (1834), je sicer dobila pripadajoči delež,⁴⁹ vprašanje pa je, ali bi ji dediščina dolgo zadoščala za spodob-no življenje in vzdrževanje hčerk. O kakšni po-kojnini ali podpori, ki bi jo prejemale po generalu, sicer vse do njegove smrti (1882) svojem zakonitem možu, kajpak ne more biti govor, saj bi na Dunaju in v Budimpešti težko našli tistega, ki bi ji jo iz-

ima svojo rakev družina vitezov plem. Resingen. V njej počivajo: Ignatz Paul [...] in njegova hči Theresia Vetter von Doggenburg [sic!].« (Pokopališča pri cerkvah, str. 245).

⁴⁹ Jeseni 1834 je lastnik Tabora in Socke postal edini sin, tedaj še nedoletni Johann Nepomuk vitez Resingen, Frankolovo pa so si kot dediščino po očetu, nasprotno, enakovredno razdelili vsi štirje otroci (StLA, Steirische Landtafel, LT II, Hauptbuch 8, fol. 429; Hauptbuch 26, fol. 43; Hauptbuch 7, fol. 913).

⁴⁷ Prav tam, str. 4.

⁴⁸ Monografija o pokopališčih pri cerkvah Lavantinske škofije (1916) govori o enem samem Resingenovem grobu: »Zraven

plačeval. Krogi blizu generalu so seveda vedeli, da obstaja poleg njegove gmotno podpirane »vdove« Aranke Pauer še prava gospa Vetter von Doggenfeld, zaradi katere se Anton ni mogel poročiti s svojo ljubico, a o tem so v javnosti iz spodobnosti molčali. Tako kot je poučena javnost obzirno molčala pred vdovo Terezijo, kadar so do njene okolice prišle sicer redke novice o Doggenfeldovi »slavi« na Ogrskem.⁵⁰

Prav tako vemo zelo malo oziroma nič o tem, kako in od česa sta živeli neporočeni hčerki. Sta morda poučevali klavir, se ukvarjali z ročnimi deli, nekaj časa oddajali del hiše, bili tako kot mati »plemeniti dobrotnici ubogih« ali sta zgolj zapravljali čedalje bolj skromno Resingenovo dediščino? Nikoli odplačano hišo sta morali prodati in odtlej sta, kot vse kaže, živeli kot najemnici. Kak drobec o njunem početju v Celju je verjetno skrit v tamkajšnjem nemškem časopisju in gradivu mestne občine, kjer čaka na odkritje. Po stoletju in več pa je prejkone le malo upanja, da bomo kdaj izvedeli kaj takega, kar bi bistveno osvetlilo medlo podobo o »treh plemenitih Celjankah«.

Nasploh so se kot kakšne »hudodelke« spretno »izogibale« vsakršni evidenci prebivalstva in premoženja, kot bi pred zvedavim raziskovalcem, ki jih bo prišel buditi dobrih sto let pozneje, hotele zabrisati vse sledi. Neodgovorjeno vprašanje so tako ostala tudi celjska prebivališča Doggenfeldovih žensk. Čeprav so knjige »zapisniki duš« celjske mestne župnije dobro ohranjene, Terezije in njenih hčera v njih ni najti. Očitno so prebivale v eni tistih hiš, o stanovalcih katerih duhovniki niso vpisali podatkov. Sklepati je mogoče le, da so bile v Celju že pred letom 1874, ko se začenja natančna evidenca priseljencev, v kateri njihovih imen ni.⁵¹ Pred tem

bi lahko prebivale v Gradcu, morda pri sestri oziroma teti Jožefi Carmasini (1800–1870), vsekakor pa zanje ni moglo biti prostora pri očetu, ki se je leta 1849 za sedemnajst let podal v emigracijo.

Vsaj od leta 1888 so vse tri »žlahtne generalice« potrjeno živele v Celju. Osemnajst let po materini smrti je mlajša sestra Evgenija 23. januarja 1908 v celjski splošni bolnišnici preminila za pljučnico, stara 68 let. Mrliška knjiga je o njeni smrti precej redkobesedna. Nima kraja pokopa, o rojstvu pokojnice pa navaja zgolj zmotno ugibanje, da se je leta 1839 morda (*angeblich*) rodila v Vojniku. Ob smrti je stanovala na Dolgem Polju v Celju, vendar v knjigi ni vpisana hišna številka.⁵² Podobno skromni sta tudi notica o njeni smrti v *Deutsche Wacht* in majhna osmrtnica, ki jo je prav tam objavila sestra Resi (Terezija).⁵³ Če smo ob smrti njune matere osemnajst let prej (1890) lahko prebrali vsaj to, da je bila pokojnica iz Resingenovega rodu in dobrotnica ubogim, ni zdaj o Evgenijinem življenju v časniku prav nobene besede. Tudi pokopali je niso pri materi, stricu in drugih sorodnikih v Novi Cerkvi, temveč precej skromno na celjskem mestnem pokopališču,⁵⁴ kar utegne biti odraz nezavidljivega gmotnega stanja ostarelih sester Vetter von Doggenfeld.

O Tereziji – Resi, ki ji je bilo ob Evgenijini smrti skoraj 71 let, je navedba v sestrični osmrtnici obenem tudi zadnji znani podatek. Kaj se je z njo dogajalo pozneje ter kdaj in kje se je njeno življenje izteklo, ni bilo mogoče ugotoviti ob vseh naporih in poskusih, da bi našel kakršno koli otipljivo sled. Ker zanesljivo tudi pokopana ni bila ne v Celju ne v Novi Cerkvi,⁵⁵ je morala umreti dovolj daleč od tod

⁵⁰ Celjski poltednik *Cillier Zeitung*, denimo, drugače kot nekateri drugi avstrijski časniki, leta 1882 ni objavil novice o generalovi smrti (prim. *Cillier Zeitung* VII, Nr. 61–64).

⁵¹ NŠAM, *Zapisniki duš*, 0016, Celje–sv. Danijel. – Največ je obetal zapisnik duš za tujce in priseljence 1874–1898 (K 54), ki drugače kot prejšnji za tujce 1859–1872 (K 49) ne navaja samo poslov in revežev, ampak vse osebe. Prim. še zapisnike duš: K 41 (1847–1851 in 1855–1857), K 42 (1848–1857), K 43 (1848–1850), K 44 (1848–1850), K 45 (1849–1856), K 48 (1859–1867), K 56 (1875–1882), K 57 (1875–1880), K 58 (1887–1900). V zapisnikih duš bi moral biti naveden tudi iskani in še vedno neznani kraj rojstva Evgenije Vetter von Doggenfeld, natančen pregled celjskih krstnih matičnih knjig pa bi Doggenfeldove ženske morda razkril kot krstne botre. Sedem let pred prvo omembo (v osmrtnici za stri-

cem leta 1885) jih v vlogi krstnih boter ni zaslediti (NŠAM, *Matične knjige*, Celje–sv. Danijel, R 1878–1884).

⁵² NŠAM, *Matične knjige*, Celje–sv. Danijel, M 1902–1908, str. 50. – Evgenijinega rojstva ni najti ne v krstni matici župnije Nova Cerkev ne v matici župnije Vojnik, saj je na svet najverjetneje prišla v poljski Galiciji. Prim. NŠAM, *Matične knjige*, Nova Cerkev, R 1825–1842; Vojnik, R 1824–1840.

⁵³ *Deutsche Wacht* XXXIII, Nr. 7, 23. 1. 1908, str. 6 in 8.

⁵⁴ O pokopu osmrtnica v *Deutsche Wacht* (gl. prejšnjo opombo) in pokopališka evidenčna knjiga (ZAC, ZAC 1228, Pogrebni zavod Celje, šk. 1, a. e. 4, Glavna evidenčna knjiga 1907–1911).

⁵⁵ Prim. NŠAM, *Prepisi matičnih knjig*, Nova Cerkev, M 1908–1939; Upravna enota Celje, MKU Celje 1906–1914, MKU Celje 1914–1920, MKU Celje 1920–1931, MKU Celje 1931–1939; MKU Nova Cerkev 1920–1941; ZAC, ZAC 1228,

in bržčas tudi brez zadostnih sredstev, da bi njene posmrtno ostanke prepeljali na eno od pokopališč, kjer počivata njena sestra in mati. Vsekakor se v Celju ni poročila in s tem spremenila priimka,⁵⁶ kar bi bilo za več kot sedemdeset let staro in dotlej še samsko žensko že tako ali tako nenavadno, pa tudi v Gradec, svoje rojstno mesto, se, sodeč po tamkajšnjih evidencah prebivalcev,⁵⁷ ni preselila. Če je bila ob prevratu leta 1918 še živa – tedaj bi ji bilo 81 let in bi bila glede na dočakano starost staršev še več let pozneje prav lahko med živimi – se je morda vendarle odselila v Avstrijo. Če je seveda imela zadostna sredstva in koga, ki jo je bil pripravljen sprejeti. Ena od precej verjetnih lokacij njene smrti – hiralnica za širše celjsko območje v Vojniku – se je prav tako izkazala kot napačna.⁵⁸ In končno bi bila Terezijina smrt lahko tudi nerešen primer izginule osebe, nazadnje živeče in videne v predmestju Celja, kjer je prebivala. Kdo in kje je ostareli Tereziji Vetter von Doggenfeld nazadnje nudil streho nad glavo, ostaja vprašanje, na katero se bo morda kdaj nepričakovano našel odgovor na povsem nepričakovanem kraju. V zgodbi o življenju Doggenfeldovih zapuščenih žensk, v kateri je toliko odprtih vprašanj, imamo torej še eno nepojasnjeno, za zdaj odloženo med dosjeje »stari nerešeni primeri«.

In končno, kaj sta sestri Vetter von Doggenfeld vedeli o predniku Janezu Vajkardu Valvasorju, če sploh kaj? Vprašanje moramo postaviti v tale kontekst. Ko je leta 1908 umrla Evgenija, ni Terezija – Resi vedela niti tega, kje in kdaj natanko leta 1839 se je njena pokojna sestra rodila. Veliko pove navedba v mrliški knjigi, po kateri je Evgenijin domnevni rojstni kraj Vojnik, kar seveda ne drži. Če tedaj 71-letni Resi niso bili znani osnovni podatki o lastni sestri, s katero je preživela vse življenje, ji lahko komajda pripišemo, da je sploh kdaj slišala za Valvasorja, kaj šele da bi ga v še tako medlih

predstavah o tem, kar je o prednikih morda nekoč izvedela od sorodnikov, lahko povezovala s svojo rodbino.

Zgodba o »plemenitih celjskih sestrah« Vetter von Doggenfeld je torej zanimiva predvsem zaradi nenavadnega razpleta ugotavljanja njune usode in zavoljo družinskih razmer, v katerih sta živeli, potem ko ju je v vrvežu marčne revolucije skupaj z materjo zapustil ambiciozni oče. Malo je verjetno, ali pač, da bomo kdaj spoznali tudi kakšne podrobnosti iz njunega zasebnega življenja. A pričujoči zapis je lahko za koga spodbuda oziroma opozorilo naključnim odkriteljem novih biografskih podatkov.

»Nemški« glasbenik-prišlek mora zapustiti novo nastalo Kraljevino SHS

(O skladatelju Rudolfu von Weis-Ostbornu, predzadnjem ravnatelju Filharmonične družbe v Ljubljani)

Rudolf von Weis-Ostborn, med Valvasorjevimi potomci vsekakor tisti, ki se je najbolj proslavil na področju umetniškega ustvarjanja in čigar ime je danes verjetno najbolj znano, je prišel na svet 8. novembra 1876 v Gradcu.⁵⁹ Rodil se je v plemiški družini, ki je smela k prvotnemu priimku Weis šele nekaj let pred njegovim rojstvom dodati žlahtni naslov »Ritter von Ostborn«. Takšna čast je 7. novembra 1872 doletela Rudolfovega deda Josefa Weisa (1806–1904), priznanega violinista, sicer direktorja okrajnega finančnega urada in nekdanjega častnika.⁶⁰ Družina je bila torej v resnici meščansko-uradniška, čeprav je po materini strani tri generacije nazaj premogla še »prave« plemiške prednike, Valvasorjeve potomce. Njegova prababica Jožefa Pauer, nato ponovno poročena pl. Carmasini, se je leta 1800 rodila kot pl. Resingenova v graščini Tabor pri Vojniku in bila sestra »vdove honvedskega generala« Terezije Vetter von Doggenfeld.⁶¹

Pogrebni zavod Celje, šk. 8, a. e. 35–38, imenski indeksi pokopanih 1908–1918, 1918–1936, 1925–1937, 1937–1945.

⁵⁶ Prim. NŠAM, Prepisi matičnih knjig, Celje–sv. Danijel, P 1908–1913, P 1914–1919.

⁵⁷ Terezijinega imena ni v policijski prijavni kartoteki prebivalcev mesta Gradec za obdobje 1892–1925 (Stadtarchiv Graz, Meldekartei 1892–1925, Knr. 134, Dofbe-Doifu; Knr. 179, Fechsia–Feichdinkeo).

⁵⁸ Prim. ZAC 911, Dom onemoglih Vojnik: šk. 13, a. e. 38, indeks oskrbovancev 1892–1850; NŠAM, Prepisi matičnih knjig, Vojnik M 1907–1920, M 1921–1939.

⁵⁹ DAG, Altmatriken, Graz–St. Andrä, Taufbuch XI 1876–1880, str. 490.

⁶⁰ Frank-Döfering, Adelslexikon, str. 558, št. 10088. – O Josefu Weis(-Ostbornu): Österreichisches Musiklexikon, str. 2615.

⁶¹ O stikih med sestrama nimamo neposrednih pričevanj, precej verjetno pa je, da sta se srečevali na Dobrni pri bratu Johannu vitezu Resingenu, kolikor nista določen čas sploh obe živeli v Gradcu. Jožefina navzočnost na Dobrni je izpričana leta 1861, ko je skupaj z bratom nastopila kot krstna

Spominska plošča Rudolfu von Weis-Ostbornu, odkrita leta 1966 na pročelju hiše v Burggasse 5 v Gradcu, diskretno navaja tudi njegov plemiški predikat (foto: B. Golec, junij 2009)

Jožefa se je po vnovični poroki leta 1841 iz Celja preselila v Gradec⁶² in tu se je tri leta zatem, leta 1844, rodila njena druga vnukinja, Rudolfova mati Angela Sterger, hči odvetnika dr. Franza Stergerja in Terezije roj. Pauer.⁶³ Kolikor je znano, Angela ni nikoli živela na Slovenskem, a je gotovo poznala svojega starega strica Johanna Resingena z Dobrne, brata svoje stare matere, prejkone pa tudi vse tri »celjske tete« – babičino sestro Terezijo Vetter von Doggenfeld in njeni samski hčerki. Sicer pa najbrž ne smemo pričakovati, da je njen razgled po sorodstvu segel veliko dlje od živčih sorodnikov. Ko se je 9. februarja 1869 v rodnem Gradcu poročila z Dunajčanom dr. Johannom Weisom, odvetniškim pri-

pravnikom in očetovim stanovskim kolegom,⁶⁴ sta v štajerski prestolnici še živeli njena mati Terezija roj. Pauer (1826–1869) in stara mati Jožefa (Josefa) pl. Carmasini (1800–1870). Ko pa je prišel na svet njen tretjerojenec Rudolf Weis Ritter von Ostborn, sta bili obe že nekaj let mrtvi. Z njuno smrtjo se je v družini slej ko prej precej zameglilo tudi védenje o spodnještajerskih prednikih in sorodnikih.

Tako popotnico je torej prinesel na svet poznejši skladatelj, ki bi ga lahko imenovali tudi mož s tremi priimki oziroma različicami priimka. Rojen kot »Weis Ritter von Ostborn« je do svojih zrelih let uporabljal različico »von Weis-Ostborn«, običajno pri vseh družinskih članih. Ko pa je prva avstrijska republika 3. aprila 1919 plemiške naslove odpravila, mu je štajerska deželna vlada 31. oktobra 1920

botra (NŠAM, *Matične knjige, Dobrna, R 1848–1866, fol. 96*).

⁶² NŠAM, *Matične knjige, Celje–sv. Danijel, P 1826–1845, fol. 127, 30. 6. 1841*.

⁶³ DAG, *Altmatriken, Graz-Hl. Blut, Taufbuch XXIX 1843–1849, pag. 83*.

⁶⁴ DAG, *Matriken-Zweitschriften, Graz–Münzgraben, Trauungen 1896, No. 33*.

dovolila spremembo priimka v »Weis-Ostborn«, ⁶⁵ kot se še danes piše zadnja nosilka tega priimka, njegova graška pranečakinja Elfriede.

O Rudolfovem življenju bi lahko rekli, da je šlo za življenjsko pot precej »konvencionalnega umetnika«. Od drugih Valvasorjevih potomcev, ki so v prvi polovici 20. stoletja dihali slovenski zrak, ga po eni strani loči prav življenjski slog, po drugi pa dejstvo, da se je kot edini vpisal v regionalno zgodovino, natančneje rečeno v zgodovino glasbenega ustvarjanja in poustvarjanja na avstrijskem Štajerskem in deloma tudi na nekdanjem Kranjskem. Od osmerice zadnjih »valvasorjevcev« na Slovenskem si je edini ustvaril prepoznavno ime, zapustil ustvarjalni opus in si v rodnem Gradcu prislužil dve spominski znamenji: relief v prvem nadstropju Deželne glasbene šole ter spominsko ploščo na hiši tik ob graški stolnici, v kateri je preživel zadnja štiri desetletja svojega življenja do smrti 18. novembra 1962. ⁶⁶

Kot glasbenega poustvarjalca in skladatelja ga dobro pozna štajerska glasbena zgodovina ter nekoliko manj avstrijska. ⁶⁷ Upravičeno ni uvrščen med slovenske skladatelje, nima pa niti vidnejšega mesta med glasbeniki, ki so delovali na Slovenskem, s čimer mu Valvasorjeva domovina vendarle dela krivico. V polihistorjevem rojstnem mestu sicer v svojem času ni igral vloge, ki bi jo slovenska (strokovna) javnost želela pomniti. V Ljubljani je bil uradno dobrih šest let, od leta 1913 do 1919 kot direktor »nemške« Filharmonične družbe, in to za povrh v vihnem času okoli prve svetovne vojne. Dejansko je na Kranjskem preživel precej manj časa, saj je do vrha vojnih let nosil uniformo, ko pa je pred koncem vojne vihre končno spet oblekel civilno obleko in si nadel dirigentski frak, mu okoliščine v novo rojeni jugoslovanski državi niso bile več naklonjene. Vrnil se je v rodni Gradec in bil v »Valvasorjevi deželi« kljub prejšnjim častem in slavi zelo hitro pozabljen. Iz sna pozabe sta ga šele v zadnjem času v monografijah o glasbenem šolstvu na Slovenskem in ljubljanski Filharmonični družbi

obudila C. Budkovič (1995) ⁶⁸ in P. Kuret (2005), ⁶⁹ pri obeh pa bomo zaman iskali podatek, da je šlo za potomca znamenitega kranjskega polihistorja iz 17. stoletja.

Najbrž ne bomo nikoli zanesljivo vedeli, ali se je Rudolf von Weis-Ostborn med bivanjem v Ljubljani sploh zavedal, kaj ga veže z možem, čigar bronasta podoba v nadnaravni velikosti je od leta 1903 kot eden največjih javnih spomenikov v mestu krasila park pred kranjskim deželnim muzejem Rudolfinumom. A tudi če je svojo sorodstveno zvezo s polihistorjem poznal, temu dejstvu gotovo ni posvečal niti približno tolikšne pozornosti kot svoji prvi ljubezni – glasbi. Da se z Valvasorjem vsaj javno ni ponašal, lahko sklepamo ob dejstvu, da v sodobnih časopisnih poročilih, kot kaže, ni nihče niti z besedico omenil, kaj novega ravnatelja Filharmonične družbe povezuje s Kranjsko. ⁷⁰ Morda, a to še zdaleč ni gotovo, je Rudolf za svojo genealoško povezavo s polihistorjem izvedel pozneje, ko se je do takšnih ugotovitev dokopal njegov nečak Friedrich Weis-Ostborn (1896–1978). Po nečakovi zaslugi je védenje o Valvasorju v tej družini deloma živo še danes, a ne tudi razširjeno. ⁷¹

Kdo je bil torej štajerski skladatelj Rudolf (von) Weis-Ostborn? ⁷² V rodnem Gradcu je študiral umetnostno zgodovino, muzikologijo in estetiko ter leta 1900 na tamkajšnji filozofski fakulteti dosegel absolutorij. Med študijem je obiskoval glasbeno šolo Štajerskega glasbenega društva in se končno povsem posvetil glasbi. Preden je pri 36-ih nastopil službeno mesto v Ljubljani, je bil od leta 1902 do bro desetletje direktor glasbene šole v Knittelfeldu

⁶⁸ Budkovič, *Razvoj glasbenega*, str. 118–120, 125, 355, 356.

⁶⁹ Kuret, *Ljubljanska filharmonična*, str. 235, 366, 397, 399, 404, 409, 411, 412, 414, 417, 420, 439, 442, 445.

⁷⁰ C. Budkovič je po *Laibacher Zeitung* in razni publicistiki povzel o Weis-Ostbornovem socialnem zaledju samo, da je bil sin odvetnika in da so v hiši veliko peli in muzicirali (Budkovič, *Razvoj glasbenega*, str. 118, op. 251).

⁷¹ Zanimivo je, da za Valvasorja ni vedela Friedrichova edina še živeča hči, upokojena učiteljica Elfriede Weis-Ostborn, roj. 1921 (telefonski pogovor z avtorjem 2. 4. 2009). Zato pa je Friedrich prenesel védenje o Valvasorju in svoje rodoslovne izsledke na vnuka, dr. Franza Mahnerta (1958), ki mi je med srečanjem 17. junija 2009 v Gradcu povedal, da je najverjetneje edini v sorodstvu, ki ve za genealoško povezavo s polihistorjem.

⁷² Njegovo življenje in delo je v letih po smrti faktografsko temeljito obdelal Stekl, *Die Tätigkeit*, str. 35–49.

⁶⁵ O tem zaznamek pri vpisu njegovega rojstva v rojstni matični knjigi (DAG, Altmatriken, Graz–St. Andrä, Taufbuch XI 1875–1880, str. 490).

⁶⁶ Stekl, *Die Tätigkeit*, str. 46.

⁶⁷ Prim. Flotzinger (izd.), *Musik in der Steiermark*, str. 386; *Österreichisches Musiklexikon*, str. 2615.

pri Judenburgu, kjer je glasbeno življenje postavil na docela nove temelje.⁷³ S svojimi uspehi je nase opozoril širšo javnost in se 3. maja 1909 kot gostujoči solist Filharmonične družbe na Haydnovem spominskem koncertu prvič predstavil tudi ljubljanskemu občinstvu.⁷⁴ Slaba štiri leta zatem je z dobrimi priporočili in bogatimi izkušnjami prišel v kranjsko prestolnico za direktorja Filharmonične družbe, kar je v njegovi karieri pomenilo velik korak naprej.⁷⁵ Tudi za Filharmonijo in ljubljansko glasbeno življenje je njegov prihod – v začetku leta 1913 – predstavljal pomembno obogatitev. Vendar je bilo mlademu Rudolfu dano le poldrugo leto mirnega ustvarjanja, slabih 18 mesecev do izbruha prve svetovne morije. Kot bi Kranjski, domovini svojega znamenitega prednika, in z njo vsej Habsburški monarhiji simbolno zapel rekviem, je Rudolf šest tednov pred usodnimi sarajevskimi streli dirigiral v Ljubljani enega svojih vrhunskih koncertov. Pomembno je, da je šlo za izredni koncert ob proslavi stoletnice ponovne združitve Kranjske z Avstrijo 16. in 17. maja 1914!⁷⁶

Nekaj mesecev zatem je moral Weis-Ostborn, glasbeni direktor, učitelj na glasbeni šoli in uveljavljeni dirigent obleči uniformo in oditi na fronto, v bran tiste Avstrije, v katero je »Valvasorjeva« Kranjska sto let prej stopila drugič in – zadnjič. Med vojno Rudolfa skorajda ni bilo v Ljubljani, vodstvo glasbene šole in koncerte pa je namesto njega prevzel ostareli koncertni mojster in poznejši Weis-Ostbornov naslednik Hans Gerstner.⁷⁷ Direktorjeva dolgotrajna odsotnost pomaga pravilno razumeti tudi podatke o njegovem bivanju v Ljubljani, ki jih najdemo v evidenci prebivalcev mestne občine. Potem ko se je njegovo ime 10. januarja 1913 pojavilo na novi zglasevalni poli kot »Rudolf pl. Weiss Ostborn« s poklicem »glasbeni ravnatelj slov. filharmonije« (sic!), so ga tu skupaj z ženo Hermino roj. Kappel s presledkom vodili dobrih pet let in pol. Oba sta imela vseskozi domovinsko pravico v Knittelfeldu, ženinem rodnem mestu, kjer sta se 19. septembra 1903 tudi poročila. Zakonca brez otrok sta v Ljubljani najprej živela pri Pollakovih na

Dvornem trgu in nato še na dveh naslovih v hišah Kranjske hranilnice. Njuno bivanje na prvem naslovu, v Gregorčičevi ulici, je izpričano za čas med 13. novembrom 1914 in 7. avgustom 1916, a je tu v glavnem prebivala le žena, medtem ko je bil Rudolf po večini na fronti. Na drugem naslovu, v Gradišču, sta se zakonca prijavila skoraj natanko dve leti pozneje, 10. avgusta 1918, nato pa iz zglasevalne pole ni razvidno, ne kdaj sta se odselila ne kam.⁷⁸ Nagli odhod po Rudolfovi razrešitvi z direktorskega mesta konec aprila 1919⁷⁹ jima očitno ni dopuščal, da bi urejala takšne formalnosti, kot je odjava bivališča na mestni občini.

Rudolf je torej v času šestletnega direktorovanja Filharmonični družbi v resnici preživel v Ljubljani manj kot polovico »službenih let«. Po slabih dveh letih bivanja na Kranjskem je moral jeseni 1914 obleči vojaško suknjo,⁸⁰ vrniti pa se je nekako spomladi 1918 in preživel v kranjski, nato slovenski prestolnici še približno leto dni.⁸¹ Do jesenskega zloma monarhije je bival v Ljubljani kot oproščen vojaške službe (*kriegsdienstlich beurlaubt*) in spet v direktorski funkciji.⁸² Dogodki ob koncu vojne pa so ga, tako kot večji del podanikov monarhije, našli slabo pripravljenega na nove razmere. Zadnji simfonični koncert, ki ga je 18. oktobra 1918 še organizirala Filharmonična družba, bi spet lahko razumeli simbolno: nastopil je vojaški orkester iz Gradca, toda nastopajoči in občinstvo so bili z mislimi drugje: pri razpletu vojne in pri dva dni prej izdanem cesarjevem manifestu o preureditvi monarhije v zvezo narodnih državnih enot.⁸³ Po skorajšnjem nastanku nove države čas tovrstnim koncertom ni bil več naklonjen. Mnogi člani in podporniki Filharmonične družbe so se po razpadu monarhije preselili v nemško Avstrijo. Direktor von Weis-Ostborn je sprva še vztrajal na položaju, ki pa

⁷³ Budkovič, *Razvoj glasbenega*, str. 118; Kuret, *Ljubljanska filharmonična*, str. 397; Stekl, *Die Tätigkeit*, str. 35–39, 43.

⁷⁴ Kuret, *Ljubljanska filharmonična*, str. 366, 739.

⁷⁵ Prav tam, str. 397.

⁷⁶ Prav tam, str. 411.

⁷⁷ Prav tam, str. 417.

⁷⁸ ZAL, LJU 500, Mestna občina Ljubljana, Domovinski oddelek, *Zglasevalne pole mesta Ljubljane okrog 1900–1941* (1945), t. e. 258, MF 728.

⁷⁹ Kuret, *Ljubljanska filharmonična*, str. 445.

⁸⁰ Budkovič, *Razvoj glasbenega*, str. 120, 125. Prim. Kuret, *Ljubljanska filharmonična*, str. 417.

⁸¹ Sredi maja 1918 je namreč na koncertu »v korist vojne preskrbe« nastopil z nekaj pesmimi, med drugim tudi z lastno skladbo (Kuret, *Ljubljanska filharmonična*, str. 439).

⁸² Stekl, *Die Tätigkeit*, str. 42. – Budkovič, *Razvoj glasbenega*, str. 125, nedoločno navaja, da je na glasbeni šoli poučeval v šolskem letu 1917/18, potem ko je bil od jeseni 1914 v vojaški službi.

⁸³ Kuret, *Ljubljanska filharmonična*, str. 441.

je kmalu postal nevzdržen tako za ustanovo kot zanj osebno. Obupan poziv Filharmonične družbe preostalim in potencialnim novim članom kaže, kako njeno vodstvo ni znalo razumeti novih časov. Ustanova, ki je bila od ustanovitve *Glasbene matice* (1870) navezana le še na nemško prebivalstvo, je zdaj pozivala k ohranitvi »stare tradicije« in se sklicevala na »nemško čast«. Na poziv se je hitro odzvala nova oblast, ki je Filharmonično družbo marca 1919 spravila pod državni nadzor.⁸⁴ Kakšna je bila drža direktorja in kakšno njegovo intimno razmišljanje, razpoložljivi viri ne povedo.⁸⁵ Ali pač. Weis-Ostborn medvojni namestnik, priletni Hans Gerstner, je v obširnem opisu o delovanju družbe v prelomnem letu 1919 zapisal: »Potem ko glasbeni ravnatelj von Weiss-Ostborn spričo vladajočih okoliščin ni hotel več ostati v službi Filharmonične družbe, je bil na seji predsedstva 29. aprila 1919 dosedanji ravnatelj namestnik [...] Hans Gerstner soglasno imenovan za glasbenega ravnatelja...«.⁸⁶ Gerstnerju je pred ukinitvijo Filharmonične družbe pripadla kratkotrajna vloga zadnjega ravnatelja,⁸⁷ Weis-Ostborn pa naj bi se po navedbah K. Stekla že naslednji dan, 30. aprila 1919, vrnil v svojo »ožjo domovino«. Po poldrugem letu službovanja kot zborovodja v Groß-St. Florianu je 1. novembra 1920 nastopil svoje zadnje in obenem najdaljše službeno mesto: vse do leta 1956, ko je dopolnil 80 let, je ostal direktor stolničnega zbora v Gradcu.⁸⁸

Klavrni konec ljubljanske Filharmonične družbe, ki je to stoletno ustanovo doletel zaradi obremenjenosti z nemško orientiranostjo v zadnjih desetletjih, je za glasbeno življenje na Slovenskem pomenil izjemno hud udarec, saj »pogrebci« Filharmonije niso znali izkoristiti tradicije in mednarodnega ugleda družbe.⁸⁹ Nasprotno je bilo vodenje ugledne ustanove odskočna deska v karieri njenega predzadnjega direktorja Rudolfa von Weis-Ostborna. Prikrajsan za direktorsko mesto v Ljubljani in za plemiški naslov je imel 43-letnik pred seboj še štiri plodovita desetletja, v katerih je poleg vodenja graškega stolničnega zbora opravljal več drugih glasbeno-pedagoških in dirigentskih služb, od

leta 1929 z naslovom profesorja. Kulturna javnost v Gradcu ga je dobro poznala, v zadnjih letih in po smrti pa so sledila tudi uradna priznanja. Zapuстил je obsežen glasbeni opus, od cerkvene glasbe (številne maše, rekviem, zelo veliko ofertorijev in gradualov) prek ljudskih, klavirskih in zborovskih skladb do krone svojega ustvarjanja, velikega oratorija »Christophorus« (1947).⁹⁰ Graška *Weltpresse* je skladatelja ob praznovanju tega dela označila z besedami, ki jih je Weis-Ostbornov življenjepisec K. Stekl izbral tudi za konec biografskega prispevka o njem: »Znani graški glasbenik in skladatelj Rudolf Weis-Ostborn je doživel svoj dolgo pričakovani veliki dan. V njegovem pred desetimi leti končanem oratoriju se razkrijejo značilnosti, ki napolnjujejo njegovo bistvo in oplajajo njegovo ustvarjanje: globoka vernost srca, silen in uravnovešen domislek, izredno tehnično znanje in spoštljivo poznavanje velikanov pred njim [...]. Po mogočnem sklepu so se občinstvo in soustvarjalci združili v hvaležni počastitvi navzočega skladatelja.«⁹¹

Ni znano, ali se je priznani graški glasbenik po letu 1919 še kdaj vrnil v Ljubljano, rodno mesto svojega znamenitega prednika, pa četudi le na kak obisk ali zgolj mimogrede, če je potoval v to smer. Priložnosti mu vsekakor ni manjkalo, saj je potem, ko tu ni hotel oziroma mogel več ostati, živel še dobrih 43 let. Ni odveč omeniti, da se je po smrti prve žene (1949) 10. februarja 1951 ponovno poročil, in sicer z žensko, ki je imela bržkone slovenski priimek. Maria Kramar, hči železniškega uradnika, rojena sicer v Donawitzu pri Leobnu, je bila pred tem njegova gospodinja. In da se graški stolnični zborovodja Rudolf ne bi zdel povsem »konvencionalen umetnik«, kot smo ga označili zgoraj, povejmo, da je bila njegova druga žena od njega kar trikrat mlajša. Maria je bila ob poroki v 25. letu mladosti, Rudolf pa skoraj 75-letnik, tako da je starostna razlika med njima znašala le malo manj kot petdeset let!⁹²

Nazadnje ostane še vprašanje, od kod von Weis-Ostbornu glasbena nadarjenost. Jo je dobil samo po očetovih ali tudi po materinih prednikih?

⁸⁴ Prav tam, str. 442.

⁸⁵ O usodi muzeja in arhiva Filharmonične družbe prav tam, str. 448.

⁸⁶ Prav tam, str. 445.

⁸⁷ Prav tam, str. 443.

⁸⁸ Stekl, *Die Tätigkeit*, str. 43–46.

⁸⁹ Kuret, *Ljubljanska filharmonična*, str. 449–453.

⁹⁰ Stekl, *Die Tätigkeit*, str. 43–46.

⁹¹ Prav tam, str. 47.

⁹² DAG, *Matriken-Zweitschriften*, Graz-Dom, Trauungen 1951, No. 8. – Pripis o poroki pri vpisu krsta: DAG, *Altmatricken*, Graz-St. Andrä, Taufbuch XI 1876–1880, str. 490.

Vsaj za zdaj ni znano, da bi se kdo od sorodnikov po materini, »Valvasorjevi« strani ukvarjal z glasbo več kot samo ljubiteljsko ali »stanu primerno«, razen daljne sorodnice Koflerjeve, o kateri bomo še govorili. Rudolf je glasbeni talent vsekakor podedoval predvsem po očetu in starem očetu, saj so bili Weisi vsaj tri generacije znana glasbena družina.⁹³

Na njihovo glasbeno dejavnost in Rudolfovo ljubljansko obdobje 1913–1919 me je opozoril graški kolega zgodovinar Norbert Weiss,⁹⁴ ki ga moram tu omeniti še v neki drugi zvezi. Gre mu namreč zasluga, da sem lahko veliko hitreje vzpostavil stike z živečimi potomci te veje Valvasorjevih potomcev. Potem ko se je raziskovanje genealogije ustavilo pri Rudolfovi prababici Jožefi pl. Carmasini, ki je leta 1870 umrla v Gradcu,⁹⁵ o usodi njenih štirih otrok s priimkom Pauer pa mi kljub iskanju zelo dolgo ni bilo znanega ničesar, sem v arhivu graškega okrajnega sodišča k sreči našel spis zapuščinske razprave po Jožefi in v njem podatke o dedičih. Njena edina že poročena vnukinja Angela Sterger se je pisala Weis.⁹⁶ V poplavi raznih Weis(s)ov bi bilo Angelo v sodobnih virih v štajerski prestolnici težko najti in še težje poiskati njene morebitne živeče potomce. Na srečo sem se spomnil kolega Norberta Weissa z zelo podobnim priimkom. Prav kmalu je, sicer ne brez težav in truda, odkril tri moške generacije Weisov, me opozoril na njihov plemeniteni priimek von Weis-Ostborn, na skladatelja Rudolfa in na možnost, da je njihova živeča potomka Elfriede Weis-Ostborn, ki jo je kot edino s tem priimkom našel v graškem telefonskem imeniku.⁹⁷ Telefonski pogovor, ki sem ga nato opravil s skoraj devetdesetletno gospo, je bil ključen za vzpostavitev stikov z njenim živečim sorodstvom, zlasti z nečakom Franzom Mahnertom – dobrim poznavalcem Valvasorja in prednikov sploh. Na srečni razplet iskanja te veje Valvasorjevih potomcev se mi je zdelo

zaradi nenavadne raziskovalne poti vredno še posebej opozoriti.

Vodenični razsipnež s Koga pri Ormožu – imetnik »družinskih zakladov«

(Posestnik Ludvik Kofler, vnuk barona Dienersperga, najverjetneje sploh ne sluti, da hrani zadnjo »valvasoriano« na slovenskih tleh)

Ludvik Kofler (1876, Gradec – 1914, Kog pri Ormožu) je po mojem skromnem vedenju nekaj časa veljal za zadnjega (znanega) Valvasorjevega potomca na slovenskih tleh.⁹⁸ Izslediti ga ni bilo težko, saj je bila njegova mati zadnja baronica Dienerspergova, tako da se je Ludvikovo ime pojavljalo v raznih plemiških rodoslovnih zbirkah.⁹⁹ Hitro se je izkazalo, da je umrl samski in torej brez legitimnih potomcev, njegova življenjska zgodba pa se ni zdela posebej zanimiva: neplemiški sin plemenite matere umre na pragu prve svetovne vojne v zakotju Prlekije v komaj 38. letu. Z odstiranjem tančic nad Koflerjevim kratkim življenjem so na površje sicer prikapljale nove plati njegovih dejanj in značaja, tisto najbolj zanimivo pa je prišlo na vrsto šele nazadnje, potem ko je »počakalo« na splet naključij. Danes namreč vemo, da sta bili prav v Koflerjevih rokah dragocena zbirka portretov prednikov, ki seže vse do Valvasorjeve dolgo pozabljene hčerke Regine Konstancije pl. Dienersperg (ok. 1690–1755) in je v veliki meri še ohranjena, ter (samo)izpovedna družinska kronika njegovega pradedu in deda, baronov Dienerspergov.

Ob tem spoznanju je tudi nesrečna zgodba prej ko slej anonimnega Ludvika Koflerja dobila drugačne razsežnosti. Ludvik je bil sicer že druga zunaj slovenskega ozemlja rojena generacija iz rodu baronov Dienerspergov oz. Dienersbergov, kot so priimek pisali v 19. stoletju. Njegov ded Anton Aleksander (1820–1889) je prišel na svet v graščini Dobrna pri Celju, a se je najpozneje pri štirinajstih s starši in sorojenci preselil v Gradec.¹⁰⁰ Kot

⁹³ Dedu Josefu, violinistu, je Paganini leta 1832 v Parizu posvetil spominski list, oče Hans von Weis-Ostborn (1846–1906) pa si je dopisoval z Richardom Wagnerjem in je še zelo mlad leta 1869 zložil opereto *Der Sonntagsjäger* (*Österreichisches Musiklexikon*, str. 2615).

⁹⁴ Pismo Norberta Weissa avtorju 10. 12. 2008.

⁹⁵ *Schiviz von Schivizhoffen, Der Adel*, str. 504.

⁹⁶ StLA, Bezirksgericht Graz, D 929/1870, 21. 7. 1870. – Ohranjeni spis o zapuščinski obravnavi je nadpovprečno zgovern, poleg tega pa ni samoumevno, da se je sploh ohranil.

⁹⁷ Pismo Norberta Weissa avtorju 10. 12. 2008.

⁹⁸ Prim. Golec, *Polihistor J. V. Valvasor*, str. 91.

⁹⁹ Izhodiščne podatke o Koflerjih na Kogu mi je zelo hitro našel kolega Miha Preinfalk v Lazarinjevi genealoški zbirki v Zgodovinskem arhivu Ljubljana (ZAL LJU 340, Lazarinjeva genealoška zbirka: šk. VIII, Dienersperg).

¹⁰⁰ Družina njegovega očeta se je z Dobrne preselila v Gradec novembra 1834 (ZAP, ZAP 70, Rokopisna zbirka, R-45,

ne posebej uspešen častnik cesarske vojske je leta 1849 s činom poročnika zapustil vojaški stan, se takoj zatem v Jihlavi na Moravskem oženil in imel dva otroke: sina Antona, ki je kot pravkar poročen častnik leta 1905 umrl v Budimpešti (z njim je rod po moški strani tudi izumrl), in hčerko Antonijo Marijo, rojeno leta 1855 v Gradcu, kjer je družina živela od rente iz zapuščine Antonovega zgodaj umrlega brata Ferdinanda.¹⁰¹ Baron Anton je nato z ženo in otrokoma bival tudi na Dunaju, kjer se je njegova edinka 19. marca 1876 omožila s »prvim Spodnjim Štajercem«¹⁰² in odšla, verjetno ne pred letom 1880, z njim živet v »ožjo domovino« svojega očeta.¹⁰³ Njen ženin Ludvik Kofler ni bil plemiškega, ampak meščanskega rodu s Ptuja, sicer veleposestnik na Kogu pri Ormožu.¹⁰⁴ Baroničino poroko s »plebejskim sodeželanom« je zagotovo zakrivilo Koflerjevo znanstvo z nevestino polsestro Margareto, poročeno z znanim ormoškim odvetnikom dr. Ivanom Geršakom, sicer celih štirideset let

(1871–1911) stebrom slovenstva v tem obmejnem štajerskem mestecu.¹⁰⁵

Nostalgija po štajerskem podeželju in gmo-tna stiska ali kar oboje sta v Ormož privedli tudi starše Dienerspergove, ki so nato do smrti prebivali pri Geršakovih. Baronica *Charlotte* je preminila leta 1882, baron *Anton Aleksander* pa dobrih šest let pozneje, leta 1889.¹⁰⁶ Tako so bili starši v zadnjih letih blizu obema hčerkama, Geršakovi, baroničini hčerki iz prvega zakona, in skupni hčerki Koflerjevi, ki je živela na bližnjem Kogu. Ker v to vejo Valvasorjevega potomstva seveda ne moremo šteti Geršakovih otrok, je bil njen zadnji člen Ludvik Kofler s Koga, ki se je rodil še v Gradcu 31. decembra 1876.¹⁰⁷ Tudi njegov stric Ferdinand baron Dienersberg, častnik na Ogrskem, namreč ni imel potomcev. Njegova življenjska zgodba se je iztekla naravnost dramatično: ko se je pri 45-ih nameraval poročiti, ga je zadela kap in je zakonsko zvezo lahko sklenil samo v budimpeštanski vojaški bolnišnici, le nekaj ur pred smrtjo 15. decembra 1905.¹⁰⁸ Bil je zadnji baron Dienersperg oziroma Dienersberg.

Franz Dienersberg: *Zgodovina plemiške rodbine Dienersberg 1835 (Genealogisch=biographische Skizzen des Reichsfreyherrlich von und zu Dienersberg Familie)*, str. 85.

¹⁰¹ O Antonovem življenju do okoli leta 1855: prav tam, str. 88–105. – Vojaška karakteristika mu sicer ne odreka prizadevnosti in skromnosti, označuje pa ga le za povprečno sposobnega, potreboval naj bi še veliko vaje, do podrejenih pa naj bi bil preveč popustljiv (ÖStA, KA, Conduite-Listen, K 70, IR 8, 1844–1847). – V Gradcu so Dienerspergi živeli vsaj še leta 1862 (Becker, Adressbuch, str. 15). – O poroki in smrti sina Antona istega dne leta 1905: *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der Freiherrlichen Häuser*, Jg. 61 (1911), str. 155.

¹⁰² DAW, *Matrikenarchiv, Matriken-Zweitschriften, Stadtpfarre St. Augustin in Wien, Trauungen 1876*, fol. 8. – Na Dunaju je Dienerspergova družina izpričana med letoma 1874 in 1878 (Lehmann, *Allgemeiner Wohnungsanzeiger*, 12 (1874), str. 134; 14 (1876), str. 152; 16 (1878), str. 238).

¹⁰³ O tem, da se Koflerjevi niso preselili na Kog pred letom 1880, pričata dve posredni dejstvi. Antonija Marija, ki je leta 1879 tam dobila nekaj malega posesti, je šele leta 1880 na dražbi odkupila soprogov delež Koflerjevine (Okrajno sodišče Ormož, Zemljiška knjiga, k. o. Kog, gl. knj. 1–60, vl. št. 45–49; ZAP, ZAP 82/1, Okrajno sodišče Ormož – zemljiška knjiga, Listine, 1883/5991), po ljudskem štetju 31. decembra 1880 pa ni bilo na Kogu in v vsej občini še nobene osebe z nemškim občevalnim jezikom (*Special-Orts-Repertorium*, str. 185, 186).

¹⁰⁴ Kofler je bil sicer dvanajst let starejši od žene, rojen 3. julija 1843 na Ptuj in krščen kot Ludvik Henrik, sin milarja Ferdinanda Koflerja in Marije roj. Fleischman (NŠAM, *Matične knjige, Ptuj–sv. Jurij*, R 1822–1853, fol. 208).

¹⁰⁵ O Ivanu Geršaku gl. Pirjevec, Geršak Ivan, str. 210–211. – Da je bila Antonija Marija pred poroko s Koflerjem vsaj enkrat na obisku v Ormožu, priča ormoška krstna matična knjiga: 13. avgusta 1874 je botrovala pri krstu nečaka, vendar je pomotoma navedena kot žena svojega brata Ferdinanda barona Dienersperga, tedaj topniškega kadeta v Gradcu (NŠAM, *Prepisi matičnih knjig, Ormož*, R 1870–1899, fol. 76).

¹⁰⁶ Upravna enota Ormož, MKU Ormož, 1862–1919, fol. 130 in 182. – ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. VIII, Dienersperg. – Bivališči zakoncev Dienersperg ob njuni smrti se ujemata z bivališčema Geršakove družine (Župnijski urad Ormož, status animarum 1860–1885, Stadt No. 17; status animarum 1883–1913, Obere Vorstadt 38).

¹⁰⁷ Na svet je prišel v predmestju St. Leonhard kot Ludwig Franz Ferdinand Anton Silvester Kofler (DAG, *Matriken-Zweitschriften, Graz-St. Leonhard, Taufen 1876*, str. 47). Do podatka, kje se je rodil, je privedel vpis smrti v kogovski mrliški matici: Upravna enota Ormož, Krajevni urad Kog, MKU Kog 1914–1933, fol. 1. – Podatek je naveden tudi v kogovskem zapisniku duš: Župnijski urad Sv. Bolfenk na Kogu, status animarum 1901–1912, Kog, h. št. 61/72. – Za Ludvika Koflerja je vedel tudi genealog Lazarini, a je poznal le ime in rojstno letnico, nima pa zapisa o njegovi smrti, saj ga Kofler kot neplemič ni zanimal (ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. VIII, Dienersperg).

¹⁰⁸ Mikrofilmi poročne in mrliške matične knjige v mestnem arhivu v Budimpešti: BFL, Sterberegister, XV.20; Trauungsregister, XXXIII.1.a/Matrikel/A627 (Band 1805, S. 360); prav tam, XXXIII.1.a/Matrikel/A592 (Band 1580, S. 348). – O njegovi bolezni: ÖStA, KA, Qualifikationslisten, K 451,

Nekdanja Koflerjeva hiša na Kogu danes (foto: B. Golec, november 2009)

Kogovska veja »valvasorjevcev« – Ferdinandova sestra in nečak Koflerjeva – ga je preživela samo za nekaj let. Najprej je 2. januarja 1908 za pljučnico preminila 52-letna mati Antonija Marija, za njo pa v 38. letu 12. februarja 1914 za vodenico še njen samski sin Ludvik Kofler, Valvasorjev petkrat-pravnuk. Oče Ludvik Kofler st. jima je sledil na skromno vaško pokopališče še isto leto, v katerem je izgubil edinca; v starosti 71 let je umrl 20. decembra 1914.¹⁰⁹

Skopi rodoslovni podatki povedo o tej kogoovski družini zelo malo. A tudi Koflerji so bili sami o sebi prejkone prepričani, da niso počeli v življenju ničesar pomembnega in vrednega spomina. Na

vaškem pokopališču pri sv. Bolfenku pogrešamo vsakršen pomnik nanje, le Ludvikovi stari starši, ptujski župan Ferdinand in Marija, so veliko prej, leta 1858, postavili na domačem vrtu na Kogu t. i. »Koflerjevo znamenje«, ki precej zapuščeno stoji še danes.¹¹⁰ Zadnji Koflerji so se »ovekovečili« zgolj s skromnimi besedami na koncu rokopisnih spominov zadnjih dveh baronov Dienerspergov – očeta Franca Ksaverja (1773–1846) in sina Antona Aleksandra (1820–1889). Po več kot polstoletni prekinitvi je eden od obeh Ludvikov med letoma 1908 in 1914 suho zapisal te vrstice, ki izzvenijo kot nekrolog obema družinama, Dienerspergom in Koflerjem:

»Ferdinand državni baron von Dienersberg, sin Antona in Charlotte, državne baronice von Dienersberg, rojen 6. januarja 1850, c. in kr. topniški major, je umrl 15. decembra 1905 v Budimpešti, v garnizijski bolnišnici št. 16. Njegova sestra Maria An-

Ferdinand Freiherr von Dienersberg. – Podatka o kraju in času poroke in smrti prim. tudi po: *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der Freiherrlichen Häuser* 61 (1911), str. 155; ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. VIII, Dienersperg.

¹⁰⁹ Upravna enota Ormož, Krajevni urad Kog, MKU Kog 1867–1913, fol. 325; MKU Kog 1914–1933, fol. 1, 5.

¹¹⁰ Luskovič, Kog, str. 408.

tonia rojena državna baronica von Dienersberg, se je po končanem dunajskem konservatoriju 19. marca 1876 omožila s posestnikom Ludvigom Koflerjem in umrla na svojem posestvu na Kogu v okraju Ormož 2. januarja 1908 ter počiva na pokopališču pri sv. Bolfenku. Rodila se je 12. januarja 1855 v Gradcu.«¹¹¹

Če kaj, preseneča dejstvo, da ni v zgornjih vrsticah niti z besedo omenjen edini Dienerspergov živeči potomec Ludvik Kofler ml., tedaj mož v Kristusovih letih in novi lastnik Koflerjevine na Kogu. Mogoče je dvoje: če je bil pisec dostavka oče Ludvik st., sina zaradi priimka Kofler ni štel k Dienerspergom, morda pa se je vodeničnega in nestanovitnega potomca celo sramoval. Kaj je pomenilo bolehati in umreti za vodenico, je najbolje vedel takratni kogoški župnik, ki je to bolezen kot vzrok Ludvikove smrti vpisal v mrliško matično knjigo. Koliko je boleznin in končno smrti botroval alkohol, lahko danes zgolj uganemo, a glede na druga znana dejstva je alkoholizem več kot verjeten. Drugih pričevanj o Ludvikovem bolezenskem stanju nimamo in jih bo po skoraj stoletju časovne distance le težko kje izslediti. Nekoliko bolj povedne so navedbe v ormoški zemljiški knjigi, iz katerih lahko razberemo, da je Ludvik Kofler ml. živel neurejeno življenje, veljal za razsipneža in imel zato celo skrbnika. Kaj natanko se je z njim dogajalo, kogovska okolica in njeni današnji razseljeni potomci ne pomnijo več.¹¹² Tudi o njegovi izobrazbi ni znanega ničesar, razen da ni obiskoval nobene od tedaj treh spodnještajerskih gimnazij.¹¹³

Gospodarjenje Koflerjev vsekakor ni bilo najboljšo ali pa pri tem niso imeli srečne roke. Na Koflerjevini je poleg kmečke hiše št. 61 z viničarijo stalo stanovanjsko in gospodarsko poslopje

št. 72, mešano posest pa so sestavljale številne parcele. Tretjinska lastnica vsega je bila omožena sestra Ludvika st. kot dedinja po njenem očetu Ferdinandu, Ludvikovi dve tretjini pa je na dražbi leta 1880 kot najboljša ponudnica odkupila njegova žena Antonija (Antoinette) roj. baronica Dienersperg. Za poravnavo terjatev je bilo potrebno najeti posojila, največje leta 1906, ko je Antonija odkupila svakinjin delež in postala edina lastnica, a za ceno visokih hipotek. Po njeni smrti leta 1908 so posest na podlagi sklepa o dedovanju vknjižili na tedaj 32-letnega sina Ludvika, ki je v zemljiški knjigi označen kot varovanec (*Curand*). Leto prej, ko je bila mati še živa, mu je namreč mariborsko okrožno sodišče zaradi razsipnosti določilo skrbnika, verjetno očeta. Po sodnem sklepu so dve leti zatem, leta 1910, skrbništvo (*Kuratel*) nad Ludvikom odpravili, po treh letih pa leta 1913 ponovno uvedli, spet zaradi razsipništva, kar je potegnilo za seboj prepoved obremenitve in odtujitve posesti. Čeprav se zemljiškoknjižne listine po večini niso ohranile in smo odvisni le od zaznamkov v glavni knjigi, je jasno, da je šlo v ozadju za spore med očetom in sinom Ludvikom Koflerjem st. in ml. Za zadnjim dejanjem je stal oče, Ludvik ml. pa je imel očitno dobrega odvetnika, da mu je po slabih dveh mesecih uspelo doseči izbris skrbništva. Izbrisu 3. januarja 1914 je slabih šest tednov zatem sledila Ludvikova smrt v komaj 38. letu, kot rečeno, 12. februarja za vodenico. Konec istega leta je preminil tudi njegov 71-letni oče, ne da bi bilo lastništvo nad močno zadolženo posestjo zemljiškoknjižno že urejeno. Oče je imel zagotovljeno samo dosmrtno oskrbo, Ludvik pa je sredi leta 1912, potem ko je najel zadnje posojilo, celotno posest z oporoko izročil dr. Jožefu Špešiču, okrajnemu zdravniku v Središču, pač človeku, ki ga je zdravil. Špešič jo je naslednje leto prodal Zofiji Amaliji Wresnik (Breznik).¹¹⁴ Breznikova, roj. Skuhala (1884–1941), ki se je nato z družino naselila na Koflerjevini, je bila verjetno zadnja danes ugotovljiva oseba, ki je

¹¹¹ ZAP, ZAP 70, Rokopisna zbirka, R-45, Franz Dienersberg: *Zgodovina plemiške rodbine Dienersberg 1835* (*Genealogisch=biographische Skizzen des Reichsfreyherrlich von und zu Dienersberg Familie*), str. 105.

¹¹² Informator Tonček Luskovič, Kog, avtor monografije o Kogu, 5. 11. 2009; pismo Brede Breznik Farkaš, vnukinje poznejše lastnice Koflerjevine na Kogu, sicer zdravnice iz Radencev, 6. 10. 2009.

¹¹³ Prim. vpisnice in razredne kataloge v fondih: PAM, PAM/739, Klasična gimnazija Maribor, šk. 170–174; PAM PAM/795, Prva državna realna gimnazija Maribor, šk. 6–12; ZAC, ZAC 845, Gimnazija v Celju, šk. 14–17; ZAP, ZAP 142, Gimnazija Ptuj, šk. 3. – Gradivo celjske in ptujske gimnazije sta pregledala Aleksander Žižek in Marija Hernja Masten, za kar se jima najtopleje zahvaljujem.

¹¹⁴ Okrajno sodišče Ormož, Zemljiška knjiga, k. o. Kog, gl. knj. 1–60, vl. št. 46; ZAP, ZAP 82/1, Okrajno sodišče Ormož – zemljiška knjiga, Listine, 1883/5991, 1906/859, 1908/1531, 1915/605, 1916/116. – H Koflerjevi posesti so poleg temeljnega vločka št. 46 spadale sprva še majhne viničarske posesti na vložkih št. 45, 47, 48 in 49, ki jih je na podlagi darilne pogodbe leta 1879 dobila Antonija. Vložek št. 45 je leta 1892 prodala, druge tri pa so leta 1908 prenesli k vložku 46.

dobro poznala Koflerjeve družinske razmere, saj naj bi bila pred letom 1910 pri njih v službi.¹¹⁵

Prav Koflerjeva služinčad je v dom malih veleposestnikov na Kogu najbolj neposredno prišla slovensko besedo, medtem ko je gosposka družina med seboj navadno ali sploh vedno občevala nemško. Ni naključje, da so ob ljudskih štetjih našli na Kogu in v celotni kogovski občini vsakokrat samo dve ali največ tri nemško govoreče osebe, odvisno od tega, koliko članov je tedaj štela Koflerjeva družina.¹¹⁶

S smrtjo vseh treh Koflerjev in prehodom njihove posesti v tuje roke bi se naša dokaj suhoparna pripoved končala, ko se ne bi izkazalo, da so se prav na njihovem domu ohranili neprecenljivi »zakladi« – znaten del zapuščine rodbine Dienersperg. Predzadnji moški potomec »Valvasorjeve« veje te rodbine Anton Aleksander baron Dienersperg (1820–1889), ded Ludvika Koflerja ml., je podedoval družinsko zbirko portretov, ki se je morala še za njegovega življenja ali kmalu po baronovi smrti znašla pri hčerki Antoniji Kofler na Kogu. Predzadnja postaja zapuščine je bil po vsej priliki Ormož, kjer je obubožani baron Dienersperg pri svoji pastorki Geršakovi preživel zadnja leta življenja in tudi umrl. Prej se je družinska »zakladnica« po vsem sodeč selila skupaj z njegovo družino – z Dobrne v Gradec, od tam bržkone na Dunaj in nato spet na slovensko ozemlje, najprej najverjetneje v Ormož in slednjič na Kog. Iz bližnjega Ormoža je skupaj s portreti prišlo v Koflerjev dom na Kogu tudi razno dokumentarno gradivo, ki ga je Anton

Aleksander deloma ustvaril sam in deloma samo hranil, vendar ne seže noben dokument v čas pred njegovim otroštvom.¹¹⁷ Za vpogled v družinsko zgodovino in medsebojne odnose treh generacij Dienerspergov so nadvse dragoceni že omenjeni rokopisni spomini njegovega očeta Franca Ksave-rija iz leta 1835, ki jih je nato Anton Aleksander po prekinitvi nadaljeval do okoli leta 1855. Iz rok družine Breznik, poznejših lastnikov Koflerjevine, je rokopis med obema svetovnima vojnama prevzelo Muzejsko društvo na Ptuju in ga danes hrani Zgodovinski arhiv Ptuj.¹¹⁸ Precej manj pomembna je druga arhivska zapuščina Antona Aleksandra, ki obsega nekaj njegovih zapisov, sicer pa razne načrte, upodobitve, drobne tiske in drugo.¹¹⁹ Glede na premoženje prednikov že močno obubožani baron se je, kot kaže, močno oklepal zbirke družinskih portretov – edinega vidnega dokaza nekdanje veljave Dienerspergovega rodu. Iz njegove zapuščine v Ormožu je na Kog zelo verjetno romalo tudi precej hišne opreme in nakita ter bogata knjižnica, o čemer govori družinsko izročilo Breznikovih.¹²⁰

¹¹⁵ Po informaciji vnukinje Brede Breznik Farkaš (pismo avtorju 6. 10. 2009), je Amalija izvirala iz družine nadučitelja pri Sv. Tomažu. V Gradcu se je izučila gospodinjstva in bila pri družini Kofler glavna gospodinja. Kog je zapustila najpozneje leta 1910, ko se je na Ptuju omožila z davčnim uradnikom Jožefom Wresnikom, pozneje Breznikom.

¹¹⁶ Ob ljudskem štetju leta 1880 Koflerjeva družina očitno še ni prebivala na Kogu, saj so se vsi domači prebivalci izrekli za slovenski občevalni jezik (*Special-Orts-Repertorium*, str. 185, 186). Koflerjevi so tedaj morda prebivali še v Gradcu ali že kje bliže, denimo na Ptuju ali v Ormožu. Leta 1890 sta po rezultatih štetja izpričani na Kogu le dve osebi z nemškim občevalnim jezikom, ker je bil prejkonc odsoten 14-letni Ludvik ml., tedaj najbrž v šoli (*Special-Orts-Repertorien*, str. 267), leta 1900 so bili nemško govoreči trije Kogovci (*Leksikon občin*, str. 226), po štetju leta 1910 – po Antonijini smrti – pa spet samo dva (*Specialni krajevni repertorij*, str. 120).

¹¹⁷ Danes je to gradivo shranjeno v Zgodovinskem arhivu Ptuj, in sicer ločeno v dveh zbirkah: ZAP 6, Zbirka Muzejskega društva, MD-V-7, Plemiška rodbina Dienersperg; ZAP, ZAP 70, Rokopisna zbirka, R-45, Franz Dienersperg: Zgodovina plemiške rodbine Dienersperg 1835. – Starejše gradivo iz Dienerspergovega rodbinskega arhiva v graščini Dobrna je šlo svojo pot že sredi 19. stoletja in je od osemdesetih let istega stoletja, kolikor se ga je ohranilo, v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu (ŠDA). Ta del Dienerspergove zapuščine iz časa pred sredo 19. stoletja je zapustil Dobrno najpozneje potem, ko so grofje Hoyos kot nasledniki Dienerspergov leta 1858 prodali tamkajšnje zdravilišče. Dve škatli gradiva, ki seže v 17. stoletje, konča pa se sredi 19. stoletja, danes v ŠDA sestavljata družinski fond (StLA, A. Dienersperg), vendar tja nista prišli z Dobrne, s Koga, iz Ormoža ali iz Gradca, kjer so živeli Dienerspergovi potomci, temveč najverjetneje z Dunaja. V letih 1884 in 1886 je namreč deželni arhiv gradivo pridobil iz rok Franca grofa Hoyosa (1833–1896), čigar mati Marija Kajetana roj. baronica Dienersperg (1815–1892) je bila sestra Antona Aleksandra barona Dienersperga, grof Hoyos pa bratranec Antonije Marije Dienersperg por. Kofler. Morda so gradivo pred izročitvijo v Gradec hranili pri sebi Hoyosovi starši, ki so živeli in v devetdesetih letih umrli v Celju.

¹¹⁸ Podpis z otroško pisavo »Vladimir Wresni(k)« na strani 104 je razkril, da se je s knjigo igral Breznikov najstarejši sin Vladimir (1910–1977), poznejši zdravnik.

¹¹⁹ ZAP 6, Zbirka Muzejskega društva, MD-V-7, Plemiška rodbina Dienersperg.

¹²⁰ Informatorica Božena Kramberger roj. Breznik (1933), Lendava (pismi Brede Breznik Farkaš avtorju 6. 10. in 15. 12. 2009).

Štirje oljni portreti iz Kofler-Breznikove zbirke v Narodni galeriji v Ljubljani, desno je portret do nedavna neznane Valvasorjeve hčerke Regine Konstancije pl. Dienersperg (foto: B. Golec, november 2009)

Kot kaže, Koflerji niso načeli zbirke portretov, pa četudi je Ludvik ml. veljal za razsipneža. Vse, kar je vrednega še ostalo v rokah tega zadnjega Valvasorjevega potomca iz Dienerspergove veje, je bila namreč stara, zdavnaj minula in zbledela slava. Družina davčnega uradnika Jožefa Breznika s Ptuja (1879–1945), ki je Koflerjevino kupila leta 1916 (lastnica je bila žena Amalija), je z njo prišla tudi do edinih otipljivih dokazov nekdanje Dienerspergove »veličine« – družinskih portretov. Ko je leta 1931 na obisku na Kogu galerijo slik evidentiral umetnostni zgodovinar dr. France Stelè, so stekli pogovori o njeni prodaji Narodnemu muzeju v Ljubljani.¹²¹ Po daljših pogajanjih je muzej večino slik tri leta zatem resnično odkupil.¹²² Glavnino hrani danes Narodna galerija, manjši del (osem) še vedno Narodni muzej Slovenije,¹²³ preostalih 5 do 7 manj vrednih slik, ki so ostale na Kogu, pa je izginilo po 2. svetovni vojni po nacionalizaciji Breznikove posesti.¹²⁴

Od skupno 39 oljnih slik iz obdobja od konca 16. do prve polovice 19. stoletja, ki so leta 1934 prišle v ljubljanski Narodni muzej, jih večina upodablja člane Dienerspergove rodbine (15) in z njimi sorodstveno povezane Adelsteine (3–9), člane rodbine matere barona Antona Aleksandra.¹²⁵ Z gotovostjo je mogoče trditi, da je na 6–7 Dienerspergovih portretih (eden je zdaj pogrešan) 8 ali 9 neposrednih potomcev Janeza Vajkarda Valvasorja.¹²⁶ Za razi-

dvorec ptujskega župana Ferd. Koflerja, danes last g. J. Breznika, davčnega uradnika v pokoju. V dvorcu so bile do nedavnega originalne oljnathe slike nek. plemenitaških rodbin; 1. 1934. jih je kupil ljubljanski muzej. V dvorcu je le še 5 oziroma 7 takih slik.» – Jožef Breznik, ki je ob koncu vojne izgubil življenje, potem ko ga je zadel drobec granate, je najvrednejše stvari še pravočasno odnesel iz zgornjih prostorov v klet (Munda, Povojne nacionalizacije 76, Večer, XLVI, št. 218 (1978), 18. 9. 1990, str. 20)

¹²¹ Pričevanje sina Bogomila Breznika v: Munda, Povojne nacionalizacije 76, Večer, XLVI, št. 218 (1978), 18. 9. 1990, str. 20. Prim. tudi Luskovič, Kog, str. 408. – Oba citirata vsebino Steletove dopisnice Brezniku iz leta 1931, ki jo je hranil Bogomil Breznik.

¹²² Narodni muzej Slovenije, Inventarna knjiga Deželnega muzeja za Kranjsko, zv. 2, inv. št. 3753–3791; Akt 157/34, dopisi št. 381/33, 76/34, 87/34, 157/34, 231/34, 237/34, 360/34. – Za kopije dokumentacije se iskreno zahvaljujem dr. Ferdu Šerbelju iz Narodne galerije. – Prim. Šerbelj, Portreti, str. 358.

¹²³ Narodna galerija, Ljubljana, inv. št. NG S 712, 727–729, 879, 881, 888, 905–912, 918, 920–924, 930, 932–934, 962, 965–966, tri upodobitve s prevzemnega seznama iz leta 1934 so (trenutno) pogrešane; Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 15855, 17795–17799.

¹²⁴ Krajevni leksikon Dravske banovine (1937), str. 896, o usodi zbirke navaja: »Na Kogu št. 75 stoji nekdanji vinogradni

¹²⁵ Identiteta vseh upodobljencev – nekateri so navedeni le z inicialkami ali niti to – še ni ugotovljena. Vsaj štiri slike niso mogle biti nikoli v Dienerspergovih in Koflerjevih rokah, saj izvirajo iz Attemsove graščine v Podgori pri Gorici (Šerbelj, Portreti, str. 358). Na Kog so lahko prišle šele med prvo svetovno vojno, bodisi že v pričakovanju sovražnosti na italijanski fronti bodisi šele ob evakuaciji Gorice (mnenje dr. Ferda Šerbelja 16. 11. 2009).

¹²⁶ Po starosti si upodobljenci sledijo takole: 1) Valvasorjeva hči Regina Konstancija pl. Dienersperg (ok. 1690–1755) okoli leta 1738 (NG S 906); 2) njena hči Jožefa Katarina pl. Dienersperg por. pl. Dienersperg (1712–1769), po letu 1766 (NG S 910); 3 in 4) njena (Jožefe Katarine) otroka Sigmund in Jožef pl. Dienersperg, leta 1738 (NG S 907); 5–6) njena druga dva otroka Marija Ana in Anton pl. Dienersperg, leta 1738 (NG S 908), 7) njen sin Franc Ksaverij Avguštin pl. (od 1766 baron) Dienersperg (1742–1814), okoli 1800 (NG S 962), 8) verjetno njegova hči Terezija baronica Dienersperg, pozneje por. pl. Resingen (1776–1849), leta 1796 (portret trenutno pogrešan); 9) njegov vnuk Ferdinand baron Dienersperg (1817–1853), leta 1832 (NG S 888).

skovanje njegovega potomstva so portreti še kako pomembni, saj je bilo s pomočjo nekaterih datacij in navedb o starosti portretirancev mogoče rešiti več genealoških oziroma kronoloških zadreg.¹²⁷ Še posebej pomembna je ugotovitev, da je na eni od oljnih slik Valvasorjeva najmlajša hči *Regina Konstancija por. pl. Dienersperg* (okoli 1690–1755),¹²⁸ edina, ki je polihistorju dala potomstvo do današnjih dni in ki je vse do nedavna »čudežno« ostala prezrta.¹²⁹

Tako kot portretom s Koga bi bilo treba posvetiti posebno obravnavo že omenjenim Dienerspergovim spominom iz obdobja 1835 do okoli 1855. Zadnji vpis v spominski rokopis, izvira, kot rečeno, prav s Koga, verjetno od Ludvika Koflerja st., lahko tudi od njegovega nesrečnega sina. Ali in v kolikšni meri se je Valvasorjevo kogosko potomstvo zavedalo, kolikšno vrednost utegnejo imeti nekoč Dienerspergovi spomini in galerija portretov za (slovensko) kulturno in umetnostno zgodovino, pa je vprašanje zase. Glede na to, da je Valvasor v Dienerspergovih spominih zgolj mimogrede naveden kot eden od prednikov, in to brez kakršne koli še tako skromne omembe njegovega dela,¹³⁰ lahko več kot dvomimo, da bi zadnji Dienerspergi in za njimi Koflerji vedeli za polihistorjevo delo in njegovo v njihovem času naraščajočo veljavo na sosednjem Kranjskem in v širšem prostoru. Tudi če jih je leta 1903 dosegla časopisna novica o odkritju Valvasorjevega monumentalnega spomenika v kranjski prestolnici, jih je skoraj gotovo pustila ravnodušne. Antonija Marija Kofler in njen razsipni edinec Ludvik v Valvasorju pač nista prepoznala svojega prednika. Najbrž je šele France Stelè prvi postal pozoren na dekliški priimek Valvasor na enem od oljnih portretov, ki jih je leta 1931 videl obešene po sobah Breznikovega doma. A tudi če je v Radicsevi monografiji o polihistorju (1910) iskal ime upodoblenke Regine Konstancije Dienersperg

roj. Valvasor, takšnega imena ni našel, saj gre prav Radicso precejšnja zasluga, da smo na to najmlajšo polihistorjevo hčerko za več kot sto let povsem pozabili.¹³¹ Tudi z letnico 1688 pod njenim imenom – danes vemo, da gre za nekoliko napačno leto upodobljenkega rojstva, in ne za čas nastanka slike – si Stelè ni ne mogel ne znal pomagati. Vse kaže, da je portretiranka tedaj obveljala za »Valvasorjevo sestro«, kot je leta 1990 po spominu izpričal Bogomil Breznik (1911–1999), ob Stelletovem obisku na Kogu dvajsetleten študent.¹³²

Portret Valvasorjeve »nesojene sestre« je bil kot portret pozabljene oziroma »izgubljene« hčerke predstavljen javnosti šele leta 2007,¹³³ potem ko se je, brez povezave s polihistorjem, že prej pojavljal v literaturi.¹³⁴ Pozabi ali uničenju ga je, tako kot druge slike s Koga, rešil splet srečnih naključij – od brezbriznosti in nečimrnosti Koflerjev preko denarne stiske Breznikov ter slednjič do dobre volje ljubljanskih humanistov in uradnikov, ki so glavnino zbirke leta 1934 s pomočjo banovinskih sredstev še pravočasno spravili v polihistorjevo rojstno mesto in v ustrezno ustanovo. Razbitje korpusa slik po 2. svetovni vojni¹³⁵ je malenkost v primerjavi z dejstvom, da so nam Koflerji in Brezniki ohranili vizualne podobe polihistorjevih potomcev iz kar petih generacij, nastale v stoletju od okoli leta 1738 do 1832.

Blodnje umobolnega mariborskega »Nemca« in tragična smrt »zadnjega Valvasorja« na Slovenskem

(Upokojenega železniškega uradnika Karla Mayerja nacisti odvedejo iz umobolnice v smrt z evtanazijo)

Ime Karla Mayerja (1890, Zgornji Osek pri Arvežu/Oberhaag bei Arnfels – 1941, Hartheim, Zg. Avstrija) se je v slovenskem zgodovinopisju mimogrede pojavilo že leta 1991, a je bilo tedaj zgolj eno od številnih imen bolnikov umobolnice Novo

¹²⁷ Tako je bilo mogoče določiti čas rojstva starejše od obeh polihistorjevih vnukinj iz družine Dienersperg (Golec, Valvasorjevo neznano, str. 371).

¹²⁸ Glede na ugotovitev, da izvira portret iz Kofler-Breznikove zbirke s Koga, je potrebno popraviti domnevo, da je v Narodno galerijo prišel z enega dolenskih gradov, ki so bili v lasti Dienerspergov (Golec, Valvasorjevo neznano, str. 369).

¹²⁹ O njenem ponovnem odkritju: Golec, Neznano in presenetljivo, str. 312–313; isti, Valvasorjevo neznano, str. 360.

¹³⁰ ZAP, ZAP 70, Rokopisna zbirka, R-45, Franz Dienersberg: Zgodovina plemiške rodbine Dienersberg 1835 (Genealogisch=biographische Skizzen des Reichsfreyherlich von und zu Dienersberg Familie), str. 20.

¹³¹ Prim. Golec, Neznano in presenetljivo, str. 312–313.

¹³² Munda, Povojne nacionalizacije 76, Večer, XLVI, št. 218 (13978), 18. 9. 1990, str. 20.

¹³³ Gl. objavo portreta: Golec, Polihistor, str. 91.

¹³⁴ Prim. Vrišer, Noša v baroku, str. 89, št. 27.

¹³⁵ Večji del slik iz Breznikove zbirke je prišel leta 1946 iz Narodnega muzeja v Narodno galerijo (Šerbelj, Portreti, str. 358).

Celje, ki so jih nacisti nekaj tednov po okupaciji Slovenije odvedli v smrt z evtanazijo. Seznam deportiranih bolnikov se mi je ob objavi¹³⁶ nenavadno močno vtisnil v spomin in me šestnajst let pozneje privedel do logičnega sklepa, kje bi mogel končati Mariborčan, za katerega je v kartoteki mestnega prebivalstva navedeno, da se je šel leta 1929 zdraviti v umobolnico. Anonimni Karl Mayer s popisa umorjenih psihičnih bolnikov je s tem postal potrjeno zadnji Valvasorjev potomec, ki je živel na Slovenskem. Tu bi se njegovo življenje prej ko slej tudi izteklo, saj kot jugoslovanski državljani in stalni varovanec novoceljskega zavoda pač ne bi imel kam, če mu nacisti ne bi namenili enake usode kot glavnini drugih bolnikov. Transport v zavod Hartheim v Zgornji Avstriji je vodil v absurd – evtanazijo, kremacijo in skrivni raztros njegovih zemeljskih ostankov.¹³⁷

Mayer bi ostal ena od številnih »anonimnih« žrtev s seznama odvedenih bolnikov, ko se pri danes živečem Valvasorjevem potomcu v Gradcu – ta sicer ni vedel za sorodstveno povezavo s kranjskim polihistorjem – ne bi našel rodovnik z Mayerjevim imenom in krajem smrti njegove matere. Potem ko sem s pomočjo svetovnega spleta v začetku leta 2007 ugotovil, da je Dunajčan Egon Ehrlich (roj. 1931 v Gradcu) kot potomec rodbine vitezov Gadolla tudi neposredni Valvasorjev potomec,¹³⁸ mi je nad novico sprva močno presenečeni upokojeni polkovnik Ehrlich z veseljem priskrbel rodoslovne podatke svojega sorodstva do danes. Odprti sta ostajali le dve veji njegovih sorodnikov, ena od teh Mayerjeva. Eden od rodovnikov, najdenih pri Ehrlichovem mrzlem bratrancu Ansfriedu Rottenmannerju (roj. 1922 v Gradcu), je vendarle ponujal zelo koristen namig: njuna skupna stara teta Elise Mayer roj. pl. Gadolla, rojena leta 1861 v graščini Turn pri Velenju, naj bi leta 1922 umrla v Mariboru.¹³⁹ Potrditev navedbe – v resnici je Elise preminila v začetku leta 1923¹⁴⁰ – je nato privedla do ključnih podatkov o članih njene ožje družine, o soprogu

Karl Mayerju ter sinovih Karlu ml. in Hermannu. Zadnje, kar je bilo dotlej o Elise Gadolla znanega iz zanesljivih virov, je bila njena poroka z ljudskošolskim učiteljem Karlom Mayerjem leta 1889 v Gradcu – podatek, ki ga je v svojo objavljeno zbirko plemiških genealoških podatkov vključil L. Schiviz von Schivizhoffen (1909).¹⁴¹ Prej ko slej bi me zasledovanje službene poti učiteljskega para Mayer sicer pripeljalo tudi do Maribora, toda iskanje bi bilo brez opore v Rottenmannerjevem rodovniku precej bolj zamudno.

Elise je bila torej tudi sama učiteljica, sicer pa najmlajša hči turnskega graščaka Franca viteza Gadolle (1797, Blagovna pri Šentjurju – 1866, Gradec) in zadnja Gadollova, ki se je rodila na slovenskih tleh,¹⁴² le nekaj mesecev pred prodajo Turna in preselitvijo družine v Gradec. Glede na to, da se je njena življenjska pot iztekla v Mariboru, je Elise Mayer obenem zadnja Valvasorjeva potomka, ki se je na Slovenskem rodila in umrla, čeprav je tu preživela samo tretjino življenja.¹⁴³ Zagotovo je znala tudi slovensko, če ne (dovolj dobro) od doma, pa iz izkušenj v poznejših letih. Njena družina vitezov Gadolla (*Ritter von Gadolla*) je namreč tudi v štajerski deželni prestolnici ohranjala stik z drugim deželnim jezikom. Slovenščino je v govorni obliki izpričano obvladal njen starejši brat Kajetan (1855–1899), major avstro-ogrske vojske, ki je med drugim služboval v Celju,¹⁴⁴ po pričevanjih pa

¹⁴¹ Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 501.

¹⁴² Elise se je rodila 1. septembra 1861 kot hči Franca Ksaverja viteza Gadolle in njegove skoraj trideset let mlajše soproge Kajetane Elizabete roj. baronice Adelstein; ob krstu je dobila trojno ime Elizabeta Marija Ivana (NŠAM, *Matične knjige*, Škale, R 1861–1888, str. 7).

¹⁴³ Golec, *Nova spoznanja*, str. 107–108.

¹⁴⁴ Major Kajetan vitez Gadolla je nemščino govoril brezhbno in imel pri pisanju zelo dober slog, slovenščino je obvladal kot polkovni jezik (*Regimentssprache*), za službene potrebe je znal zadovoljivo češko in italijansko, dokaj dobro pa je govoril in pisal tudi francosko (ÖStA, KA, *Qualifikationslisten*, K 742, Gadolla Kajetan). – Preseneča, da v kvalifikacijski listi njegovega brata, ulanskega majorja (ritmojstra) Klemensa Gadolle (1847–1919), v kategoriji »znanje jezikov« ni navedena slovenščina, ampak samo nemščina in za službene potrebe še poljščina (prav tam, Gadolla Klemens), čeprav je bil Klemens osem let starejši od Kajetana in je na Slovenskem, v gradu Turn pri Velenju, preživel znatno več časa. Nenavedba slovenščine je najbrž zgolj posledica dejstva, da je Klemens tedaj služboval v Galiciji in jezika ni uporabljal. Prejkone ga ni dovolj dobro obvladal, saj se je slovenščine očitno nazadnje učil v

¹³⁶ *Himmelreich*, *Seznam*, str. 255–264.

¹³⁷ Na splošno o usodi deportirancev in njihovih telesnih ostankov: <http://www.schloss-hartheim.at/> (Google, Dec. 2007).

¹³⁸ Golec, *Nova spoznanja*, str. 108.

¹³⁹ *Ahmentafel der Familien Gadolla und Rottenmanner*, Dezember 1993 (zasebni arhiv Ansfried Rottenmanner; kopija v arhivu avtorja).

¹⁴⁰ Upravna enota Maribor, MKU Maribor–sv. Magdalena 1919–1926, letnik 1923, zap. št. 23.

tekoče tudi sin drugega brata Josef Gadolla (1897, Gradec – 1945, Weimar) in celo njegova v Avstraliji umrla hči Inge Smith (1926, Straß – 1999, Perth),¹⁴⁵ o katerih bo še tekla beseda.

Učiteljica Elise Mayer roj. pl. Gadolla se je za vsakdanje potrebe vsekakor morala sporazumevati v obeh deželnih jezikih, saj je dobršen del življenja preživela na jezikovno mešanem ozemlju oziroma ob slovenskem etničnem robu. Z možem, rojenim v Mariboru, sta najprej skoraj poldrugo desetletje poučevala na podeželski ljudski šoli tik ob jezikovni meji, v Zgornjem Oseku pri Arvežu (Oberhaag bei Arnfels).¹⁴⁶ Tu sta prišla na svet tudi sinova, 11. septembra 1890 *Karl Kajetan* in osem let za njim 13. decembra 1898 *Hermann Hugo*.¹⁴⁷ V neprimerno bolj slovensko okolje, čeprav na videz zelo nemško oziroma ponemčeno, se je družina preselila leta 1903, ko je bilo mlajšemu sinu dobrih pet let, starejšemu, tedaj že dve leti gimnazijcu v

Mariboru, pa slabih trinajst. Karl in Elise sta tega leta dobila učiteljski mesti na nemški šestrazrednici v mariborskem primestju Studenci.¹⁴⁸ Elise je tu poučevala do leta 1910, Karl je medtem za leto ali dve (1909–1911) očitno zapustil učiteljski stan, bil nato eno leto učitelj na četrti mestni deški šoli v samem Mariboru, od leta 1912 pa ga srečujemo kot nadučitelja na novoustanovljeni dekliški šoli v Studencih, na prav tako nemškem učnem zavodu.¹⁴⁹ Pri skoraj petdesetih sta se mu uresničili dve želji: najprej priti do učiteljskega mesta v mestnem okolju, v rodnem Mariboru, in zatem končno postati še nadučitelj, a ne v kakšnem zakotju, kjer je takšno namestitev že imel. Zdaj jo je dobil na šoli, o kateri so pozneje pisali, da je vse dokler je ni 1. aprila 1919 prevzelo slovensko učiteljstvo, vzgajala v »nemško-nacionalnem duhu in mišljenju« in da »ni prišla slovenska beseda pri pouku niti v medsebojnem občevarju nikjer do veljave niti izraza«. ¹⁵⁰ Kakšni so bili Mayerjevi resnični nazori o narodnosti in vzgoji, ostaja neodgovorjeno,¹⁵¹ družinski pogovorni jezik pa je bil vsekakor (samo) nemški.¹⁵² Mayerjeva družina je v tem času stanovala v kraju službovanja staršev, v tedanji primestni občini

drugem letniku in prvem semestru tretjega letnika celjske gimnazije, dokler se ni družina v začetku leta 1862 preselila v Gradec. Zanimivo je, da je bil Klemens Gadolla v prvem gimnazijskem letniku 1859/60 eden od vsega treh dijakov, ki se niso prijavili k slovenščini; od 31 prijavljenih jih je bilo sicer 10 z nemško materinščino (!). Od drugega letnika pa očitno ni hotel zaostajati za sošolci in je, čeprav »deutsch geboren«, poslušal tudi slovenščino, a se pri predmetu ni izkazal tako dobro kot njegov mlajši brat Franc (1849–1928), ki je celjsko gimnazijo obiskoval samo prvi semester prvega letnika (ZAC, ZAC 845, Gimnazija v Celju, šk. 7, Katalogi 1860–1862).

¹⁴⁵ Informator Bernd Leinich (1968), Reisnerstrasse 34, A-1030 Wien, dober znanec Inge Smith, sicer sin njene sestrične po materini strani, 23. 10. ter pismi avtorju 30. 11. in 3. 12. 2009. – Klemensov sin in Josefov brat Othmar Gadolla (1895–1938), ki je v avstro-ogrsko vojsko vstopil leta 1914, je po vojaški evidenci iz let 1919–1920 poleg nemščine obvladal srbohrvaščino (ÖStA, KA, Qualifikationslisten, K 742, Gadolla Othmar).

¹⁴⁶ Na trirazrednico v Zgornjem Oseku/Oberhaag, kjer je bil Karl nazadnje nadučitelj, sta zakonca prišla leta 1889 ali 1890 iz bližnjega Gleinstättna ter ostala tu do leta 1903 (Schematismus der Volksschulen Steiermarks. 1888, str. 17; 1890, str. 18; 1899, str. 25; 1901, str. 24; 1903, str. 29). Zgornji Osek je že po Koslerjevem »Zemljovidu slovenske dežele in pokrajin« (1853) ležal onstran slovenske etnične meje. Potem ko v vsej tamkajšnji občini po ljudskih štetjih v letih 1880 in 1890 med domačim prebivalstvom ni bilo nikogar s slovenskim občevarnim jezikom, so leta 1900 našli 21 takšnih oseb ali manj kot 0,8 % (Orts-Repertorium, str. 132; Special-Orts-Repertorium, str. 185; Leksikon občin, str. 154).

¹⁴⁷ DAG, Matriken-Zweitschriften, Arnfels, Taufen 1866–1915, 1890/53, 1898/70.

¹⁴⁸ Leta 1900 je v občini Studenci pri t. i. občevarnem jeziku znašalo razmerje med nemško govorečimi (1.769) in slovensko govorečimi (544) stalnimi prebivalci 76,3 % proti 23,5 % (Leksikon občin, str. 206), do leta 1910 pa so ob strmi rasti prebivalstva (na 3.488 ali skoraj za polovico) »Slovenci« (663) statistično padli pod petino, na 19,0 % (Spezialortsrepertorium, str. 92). Takšno jezikovno razmerje je Studence statistično še bolj približalo Mariboru, ki je leta 1910 med domačim prebivalstvom izkazoval 14,4 % oseb s slovenskim občevarnim jezikom (prav tam, str. 3).

¹⁴⁹ Vse kaže, da sta se zakonca vmes spet znašla v drugi službi ali na (bolniškem) dopustu, saj ju v seznamih učiteljstva za leti 1904–1905 in 1905–1906 ni zaslediti. Ročni zapisnik 1903, X, str. 87; Ročni zapisnik 1904–1905, XI; Ročni zapisnik 1905–1906, XII, str. 88; Ročni zapisnik 1906–1907, XIII, str. 108; Ročni zapisnik 1908–1909, XV, str. 120; Ročni zapisnik 1909–1910, XVI, str. 132; Ročni zapisnik 1910–1911, XVII, str. 128; Ročni zapisnik 1911–1912, XVIII, str. 127; Ročni zapisnik 1912–1913, XIX, str. 135; Ročni zapisnik 1914–1915, XXI, str. 103. – O novi dekliški šoli v Studencih, ki je leta 1910 nastala z razdelitvijo prej skupne ljudske šole: Slovenski šolski muzej, Šolska mapa Studenci, Adela Altova, »Državna dekliška ljudska šola Studenci pri Mariboru. Kratek oris zgodovine in razvoja šole«, s. d. 1939, str. 1.

¹⁵⁰ Prav tam, str. 2.

¹⁵¹ V Pokrajinskem arhivu Maribor ni arhivskih fondov obeh studenskih šol, ki bi stvar morda lahko vsaj malce osvetlila.

¹⁵² Prim. navedbo o nemškem maternem jeziku pri Hermannu kot gimnazijcu: PAM, PAM/795, Prva državna realna gimnazija Maribor, šk. 20, vpisnice 1912/13, 4. Klasse, str. 26.

Studenci. Ko je oče postal nadučitelj, so prebivali v novozgrajeni šolski stavbi in se spomladi 1919 preselili na območje mestne občine.¹⁵³

Kako so živeli v zadnjih mirnih letih dvojne monarhije, lahko zgolj sklepamo, zlasti iz Karlovih poznejših izjav in zapisov v bolnišnični dokumentaciji. Kot številne Mariborčane tistega časa jih je zaposlovalo malomeščansko življenje, pri čemer niso bili čisto pravi »meščani«, ampak »pol-inteligenti« iz naglo rastočega delavsko-kmečkega pri-mestja. Kljub očetovemu rojstvu v Mariboru – sicer v sedlarsko-železničarski družini na desnem bregu Drave¹⁵⁴ – in materinemu plemiškemu poreklu ter graški vzgoji so vsaj sprva veljali bolj za prišleke s podeželske šole kakor za Mariborčane.

Prvi se je v očetov rodni Maribor preselil Karl ml., ko je pri enajstih začel leta 1901 obiskovati klasično gimnazijo in je v rodni Zgornji Osek dve leti zahajal le še na počitnice. Sodeč po odličnih ocenah je imel vseskozi nagnjenje do zemljepisa in zgodovine ter zlasti do verouka. Tudi sicer je bil dober dijak, iz prizadevnosti in vednja kot prvošolec z oceno zadovoljivo, v zadnjem, osmem letniku 1908/9 pa iz obojega ocenjen kot odličen (*sehr gut*).¹⁵⁵ Na utrakvistični nižji gimnaziji je bil vseskozi v nemškem razredu¹⁵⁶ in se tako v šoli ni nikoli učil slovensko.¹⁵⁷ Ni znano, ali je kdaj študiral, kot bi lahko sklepali iz navedbe poklica

»inženir« v kartoteki gospodinjev mariborske mestne občine,¹⁵⁸ ali pa je že takoj po maturi postal uradnik pri Južni železnici. Pomenljivo je, da v njegovih dobro ohranjenih osebnih pričevanjih¹⁵⁹ niso nikjer omenjene kakšne študijske izkušnje, temveč samo njegova lastna navedba, da je »absolviral gimnazijo«.¹⁶⁰ Glede na končano klasično gimnazijo in ljubezen do umetnosti si sicer malo teže predstavljamo, da bi študiral tehniko in želel postati inženir. Njegov osem let mlajši Hermann, ki je v letu Karlove mature šele postal gimnazijec, je bil očitno bolj tehnične narave, saj so ga poslali na realko. Letnike je izdeloval z odličnim uspehom, skoraj vedno s samimi odličnimi ocenami, a tudi on za obvezni predmet ni izbral slovenščine.¹⁶¹

Obetavna fanta iz »dobre« družine sta bila vsekakor v veselje in ponos učiteljskim staršem, še zlasti mlajši brat Hermann. Samo ugibati je mogoče, kakšna bi bila njuna življenjska pot, ko se v življenje Mayerjevih ne bi tako močno zarezala prva svetovna vojna, ki je zahtevala življenje mlajšega sina in po kateri si ni opomogel nihče, razen morda deloma očeta. Najprej je moral k vojakom Karl, o katerem domači verjetno niso vedeli ničesar, odkar je bil leta 1916 na ruski fronti hudo ranjen in ujet in dokler se v zadnjem letu vojne ni vrnil domov kot vojni invalid, še dodatno obremenjen s psihičnimi posledicami.¹⁶² Hermann, ki je moral, tako kot ves njegov gimnazijski razred, obleči vojaško suknjo spomladi 1916, v sedmi gimnaziji,¹⁶³ je komaj devetnajstleten 22. avgusta 1917 padel na soški fronti.¹⁶⁴

¹⁵³ Po domovinski kartoteki mariborske mestne občine so Mayerjevi živeli v Studencih in so v Mariboru nenavedene dne pridobili domovinsko pravico na podlagi Karlove stalne službene nastavitve (vsekakor med letoma 1904 in 1906, ko očitno ni poučeval – gl. op. 149), zaradi njegove premostitve v Studence pa so jo 17. septembra 1909 izgubili (PAM, PAM/5, Mestna občina Maribor, Domovinska kartoteka, matični list št. 237). V mestni občini so Mayerjevi živeli od 1. maja 1919 (prav tam, Gospodinjstva kartoteka, Mayer Karol). Podatek o stanovanju v dekliški šoli pri sinu Hermannu: PAM, PAM/795, Prva državna realna gimnazija Maribor, šk. 20, vpisnice 1915/16, str. 7.

¹⁵⁴ Karl Mayer s krstnima imenoma Carl Julius je zagledal luč sveta 4. septembra 1864 v »stari« koloniji Koroške železnice kot sin Ivana (Johanna), sedlarja pri železnici, in Marije Alojzije roj. Resch (NŠAM, Matične knjige, Maribor–sv. Magdalena, R 1855–1866, str. 122).

¹⁵⁵ PAM, PAM/739, Klasična gimnazija Maribor, šk. 176, razredni katalogi 1901/2; šk. 179, razredni katalogi 1907/8, 1908/9.

¹⁵⁶ Prim. Jahresbericht, letniki 1902 do 1909.

¹⁵⁷ O učnem jeziku in predmetih gl. Jahresbericht 1902, str. 76. – Zanimivo je, da je Karl v višji gimnaziji naveden v vpi-

snicah in gimnazijskih letnih poročilih tik pred poznejšim primerjalnim jezikoslovcem Karlom Oštirjem (1888–1973).

¹⁵⁸ PAM, PAM/5, Mestna občina Maribor, Gospodinjstva kartoteka, Mayer Karl.

¹⁵⁹ Arhiv Psihiatrične klinike Ljubljana, G – 4177, Mayer Karol.

¹⁶⁰ Prav tam, zapisnik št. 297, 30. 7. 1924 – 21. 3. 1925.

¹⁶¹ PAM, PAM/795, Prva državna realna gimnazija Maribor, šk. 20, vpisnice 1912/13, 1913/14, 1914/15, 1915/16. – (40.–46.) Jahresbericht der k. k. Staatsrealschule, letniki 1909–1916.

¹⁶² Arhiv Psihiatrične klinike Ljubljana, G – 4177, Mayer Karol, zapisnik št. 6393/663, 18.–28. 7. 1924.

¹⁶³ PAM, PAM/795, Prva državna realna gimnazija Maribor, šk. 20, vpisnice 1915/16, VII. Klasse. – Hermann je odšel v vojsko 11. maja 1916 in dobil od profsorskega zbora oceno »zrel z odliko« (reif mit Auszeichnung); en sam njegov sošolec je z dovoljenjem ministrstva predčasno tudi maturiral.

¹⁶⁴ Namig, kaj se je z njim zgodilo, je najprej ponujal Rottenmannerjev rodovnik (zasebni arhiv Ansfried Rottenmanner, kopija v arhivu avtorja), na katerem sicer ni kraja smrti, temveč ob letnici 1917 zgolj nedoločna oznaka »im

Vojna in njene za družino tragične posledice so zagotovo močno vplivale na mater Elise. Ne vemo sicer, ali ni imela psihičnih težav že prej in so jih vojni dogodki samo še spodbudili. Kot je pozneje izpovedal Karl, je mati »bolehalo na težki melanholiji«, bila zaradi trpljenja »nekoliko zmešana«, »enkrat tudi v umobolnici« in je večkrat poskusila narediti samomor.¹⁶⁵ Žal v Karlovi bolniški dokumentaciji ni zapisa, kdaj se je vse to dogajalo; morda že pred vojno in je Elise nemara prav zato pri 49-ih leta 1910 prenehala poučevati. Kakor koli, v družini mariborskih Mayerjev ni bilo po Maistrovem preobratu konec leta 1918 nič več kakor nekoč. Oče Karl je prejkone kmalu zatem moral v pokoj, a saj je v letu 1919 ne nazadnje dopolnil 55 let. Slovo od šole je družino očitno tudi privedlo iz Studencev na območje mestne občine, v sosednji okoliš Sv. Magdalene na desnem bregu Drave.¹⁶⁶ Tu, v najetem stanovanju v Črtomirovi ulici 8, je mati Elise 25. januarja 1923 v 62. letu umrla za srčno kapjo.¹⁶⁷ Kaj se je poslej dogajalo s preostalima živečima članoma družine, očetom Karlom st. in sinom Karlom ml., so po drobcih razkrili administrativni viri, ki so omogočili nadvse dragoceno najdbo – Karlovo bolniško dokumentacijo z rokopisno zapuščino v arhivu Psihiatrične bolnišnice Ljubljana.¹⁶⁸ Vedenje o usodi Karla Mayerja vse do njegove tragične smrti je bilo končno mogoče nad-

graditi še z obsežnim skrbstvenim sodnim spisom in zapuščinskim spisom.¹⁶⁹

Če bi bili odvisni samo od Rottenmannerjevega rodovnika,¹⁷⁰ bi iz njegovega molka namreč lahko sklepali kvečjemu to, da je bil Karl v letih okoli 1935–1937 še živ ali pa da graški sorodniki o njem tedaj niso imeli ažuriranih podatkov. Evidenca prebivalcev mariborske mestne občine je nato razkrila, da je Karl po materini smrti še naprej živel v Mariboru. Ključni podatek za nadaljnje zasledovanje njegove usode pa je predstavljal zapis v t. i. gospodinski kartoteki, po katerem je bil (od) 3. junija 1929 »v umobolnici«. V Maribor se je po istem viru vrnil v začetku leta 1934, a je tu ostal le nekaj tednov.¹⁷¹ Še preden je bilo mogoče potrditi sklepanje, da je ponovno pristal v bolnišnici za duševne bolezni, mi je neki šesti čut prišepnil, da je Mayer morda leta 1941 delil usodo evtanaziranih pacientov umobolnice v Novem Celju. Domneva se je izkazala za resnično. Iz novoceljske ustanove, v kateri je neprekinjeno bival zadnjih pet let, so ga 9. junija 1941 skupaj s 356 drugimi bolniki odvedli v zavod Hartheim pri Linzu,¹⁷² kjer je uradno preminil 2. julija.¹⁷³ Datum smrti je vprašljiv in dejansko pomeni le dan, ki ga Mayer zanesljivo ni preživel. Glede na to, da je bil Hartheim zgolj postaja za ubijanje ljudi in sežiganje trupel, Karl bržkone ni dočakal začetka poletja usodnega leta enainštirideset.¹⁷⁴

Zadnji del Mayerjeve življenjske poti, razen absurdnega konca, sicer močno spominja na usodo njegovih daljnih sorodnikov bratov grofov Paradeiser, zadnjih dveh polihistorjevih potomcev na Kranjskem. Stoletje in pol prej sta namreč prav tako duševno zbolela in dolga leta do smrti prežive-

Feld«. – Po fonetični kartoteki umrlih avstrijskih vojakov v 1. svetovni vojni je življenje izgubil 22. avgusta 1917 kot vojak 47. (mariborskega) pehotnega polka na koti 40–110, kjer so ga tudi pokopali (ÖStA, KA, Phonetische Totekartei, 660, Nr. 1133, Mayer Hermann). – Po podatkih organizacije Österreichisches Schwarzeskreuz – Kriegsgräberfürsorge na Dunaju je bila kota 110 na območju Banjščic, na frontni liniji Jelinik-Kolk (Jelenk-Kuk), lokacija groba Hermanna Mayerja pa iz njihovih evidenc ni ugotovljiva (dopis avtorju 30. 9. 2008). – Datum smrti navaja tudi gimnazijska vpisnica, ki kot kraj smrti navaja zgolj soško fronto (gl. prejšnjo opombo).

¹⁶⁵ Arhiv Psihiatrične klinike Ljubljana, G – 4177, Mayer Karol, zapisnik št. 6993/663, 18. 7. – 28. 7. 1924; zapisnik št. 297, 30. 7. 1924 – 21. 3. 1925; zapisnik št. 1450, 18. 5. 1929 – 30. 6. 1930.

¹⁶⁶ Najbrž ni naključje, da so se Mayerjevi tu naselili 1. maja 1919, tj. mesec dni po tem, ko je šolo v Studencih 1. aprila prevzelo slovensko učiteljstvo (gl. op. 150).

¹⁶⁷ Upravna enota Maribor, MKU Maribor–sv. Magdalena 1919–1926, letnik 1923, zap. št. 23.

¹⁶⁸ Arhiv Psihiatrične klinike Ljubljana, G – 4177, Mayer Karol.

¹⁶⁹ PAM, PAM/636, Okrajno sodišče Maribor, šk. 2035, P VI 68/25; PAM/715, Sodišče Maribor 1941–1945, šk. 115, A VI 1330/42.

¹⁷⁰ Ahnentafel der Familien Gadolla und Rottenmanner, Dezember 1993 (zasebni arhiv Ansfried Rottenmanner; kopija v arhivu avtorja).

¹⁷¹ PAM, PAM/5, Mestna občina Maribor, Gospodinska kartoteka, Mayer Karol, Majer Karl.

¹⁷² Himmelreich, Seznam, str. 259; za dodatne informacije in opozorilo na zamenjavo naslovov dveh seznamov deportiranih v objavi se zahvaljujem avtorju Bojanu Himmelreichu.

¹⁷³ PAM, PAM/636, Okrajno sodišče Maribor, šk. 2035, P VI 68/25, skrbniška pola 10. 11. 1942.

¹⁷⁴ Prim. <http://www.schloss-hartheim.at/> (Google, Dec. 2007).

Hiša v Ulici Moša Pijada 26, prej Valvasorjeva ulica 36, kjer je Karl Mayer v Mariboru nazadnje prebival, sicer le kratek čas na pragu pomladi 1934 (foto: B. Golec, julij 2009)

vsak v svoji bolnišnici, prvi do leta 1812 v Gradcu, drugi do 1823 v Ljubljani.¹⁷⁵

Vsekakor je zanimivo, da je prav polihistorjev zadnji potomec na Slovenskem pustil o sebi precej pričevanj prve roke. Velika večina teh se je skupaj z zapisi zdravnikov ohranila v njegovi bolniški kartoteki tedanje umobolnice na Studencu pri Ljubljani, najpomembnejšem viru o Mayerjevem bolezenskem stanju in prvih letih hospitalizacij (1924–1930).¹⁷⁶ Najzgodnejši vpisi v dokumentaciji o bolniku sežejo v sredo leta 1924, ko se je Karl prvič znašel na psihiatričnem zdravljenju in izpovedal, od kdaj ima psihične težave. Čeprav še ne 34-leten, je bil tedaj že v pokoju s pokojnino železniškega uradnika. Stanje se mu je očitno poslabšalo, ko so se po materini smrti v začetku leta 1923 spremenile

družinske razmere. Kot je izpričal sam, naj bi se imel namen poročiti, česar njegov oče menda ni hotel niti slišati. Ovdoveli oče je po Karlovih besedah tudi sam načrtoval vnovično poroko, zato naj bi bil Karl pri hiši odveč. In kot je še pripovedoval zdravniku, ga je oče prav zato poslal v bolnišnico.¹⁷⁷ Pri tem preseneča, da se je Karl st. v resnici oženil šele 16. marca 1927, in to z žensko, ki je ovdovela komaj slabi dve leti prej na Češkem, zato poroke z njo ni mogel načrtovati že leta 1924, ko je skoraj gotovo sploh še ni poznal.¹⁷⁸ Lahko pa bi imel te-

¹⁷⁷ Prav tam, zapisnik št. 6393/663, 18.–28. 7. 1924.

¹⁷⁸ NŠAM, Prepisi matičnih knjig, Maribor–sv. Magdalena, P 1921–1927, 1927, št. 29. – Mayerjeva druga žena Friderika – Frida Ullrich roj. Schier, po poklicu krojačica, se je rodila 5. oktobra 1897 v družini tkalskega mojstra Augusta Schiera v Josefodolu pri Jabloncu na Češkem. Ovdovela je 25. junija 1925 prav tako na Češkem in (od) tam 14. februarja 1927 tudi dobila dovoljenje za možitev. Sodeč po gospodinjiski kartoteki mariborske občine pred poroko ni bivala v Mariboru pri starših, ki so se tu prijaviли konec leta 1922 ter živeli

¹⁷⁵ Golec, Valvasorjevo neznano, str. 379–380; Golec, Nova spoznanja, str. 105.

¹⁷⁶ Arhiv Psihiatrične klinike Ljubljana, G – 4177, Mayer Karol.

daj ogledano kakšno drugo žensko, kolikor ni bila njegova takratna načrtovana poroka zgolj predmet domišljije obolelega sina.¹⁷⁹ Bolj nenavadno je dejstvo, da je bila resnična nevesta ob poroki šele v tridesetem letu in tako kar 33 let mlajša od svojega ženina ter celo sedem let od pastorka. V gospodinjski kartoteki mestne občine Maribor je Mayerjeva družina sicer vseskozi vodena skupaj – po materini smrti se ji pridruži očetova druga žena –, in to na treh naslovih na desnem bregu Drave, kar pa, kot bomo videli, ni povsem ustrezalo dejstvu.¹⁸⁰ Opomba, da je Karl ml. od leta 1929 v umobolnici, je usmerila pozornost na takrat edino psihiatrično bolnišnico v Sloveniji na Studencu pri Ljubljani. Po zaslugi te lapidarne omembe je bilo Mayerjevi nadaljni življenjski poti sploh mogoče slediti.

Karl ali Kari, kot so ga klicali domači,¹⁸¹ se je v bolnišnični oskrbi v Ljubljani znašel že pet let prej, ko so ga 18. julija 1924 sprejeli na opazovalni, tj. Nevropsihiatrični oddelek tamkajšnje Splošne bolnice. Zapisnik, sestavljen deset dni pozneje ob bolnikovi premestitvi v umobolnico na Studencu, je prvi dokument v njegovem razmeroma obsežnem studenškem dosjeju, ki z daljšo prekinitvijo obsega čas od leta 1924 do 1930. Vse bistveno o Karlu Mayerju pove prvi zapisnik v personalni mapi, nastal po desetdnevni hospitalizaciji v splošni bolnišnici 28. julija 1924. 34-letni upokojeni uradnik iz Maribora, čigar somatsko stanje je bilo brez posebnosti, je takoj dobil diagnozo shizofrenija. Zdravnik dr.

Novak je o njegovi anamnezi in psihičnem stanju ob sprejemu v bolnišnico zapisal:

»Anamneza: Mati bolnika bolehal na težki melanholiji in je umrla 1923. leta. Bolnik že boleha od leta 1916 s posledki normalnega duševnega stanja. Bil je v ruskem ujetništvu, kjer je bil poldrugo leto radi duševnega obolenja v različnih bolnicah. Leta 1918 se je vrnil iz ruskega ujetništva, živel pri svojem očetu brez posla, bil je strasten turist, hrano si je kuhal večinoma sam, zadnji čas je imel tudi nagon za potovanje. Pobegnil tudi dvakrat od doma. Pred 14. dnevi postal zelo razburjen, agresiven, spal je malo, po noči večkrat vstal in šel na grob svoje matere, žugal je s požigom in umorom.

Status psychicus: Bolnik je bil pri prihodu jako glasen, je mnogo govoril, gledal preplašeno okoli sebe, zamenjeval osebe, ki jih je prepoznaval kot svoje stariše, bil je zelo nemiren, skakal je iz postelje ter kričal, da naj ga pustijo, da se ne pusti zadaviti. Po noči je bil večinoma brez spanja ter je drugo jutro pripovedoval, da so ga hoteli umoriti, da je bilo vse polno ljudi okoli njega, ki so mu grozili in ga davili. Je krajevno, osebno in časovno orientiran, ima vidne in slušne halucinacije, govori mnogo in hitro, pravi, da je zelo učen človek, da čaka, da ga pokličejo, ker ima veliko novih načrtov, ki jih more edino on udejestiti. Je zelo samozavesten, misli, da je od boljših starišev, da je njegova mati imela tesne zveze z dvorom na Dunaju, a oče njegov ga je poslal radi tega v bolnico, ker se ga hoče iznebiti. Imel je namreč namen se sedaj poročiti, seveda potem je on odveč doma. Pravi, da je zmožen spisati cele romane in to le če se mu pove ena sama beseda, da bi bil najboljši igravec sveta, da je zelo muzikaličen.«¹⁸²

Ko so Karla z Nevropsihiatričnega oddelka ljubljanske Splošne bolnice premestili v Javno umobolnico na bližnjem Studencu, se njegovo vedenje na splošno ni spremenilo. Ob sprejemu pri zdravniku je po razkladanju svojih ambicioznih načrtov postal zmeden, spreminjal temo pogovora in obtoževal očeta – alkoholika, ki naj bi ga name-raval zastrupiti z morfijem. »Govori na dolgo in široko in gestikulira živahno,« je zapisano o prvem pogovoru z zdravnikom, poleg tega pa najdemo tu še pomenljivo pričevanje o pokojni materi: »Izjavlja, da je mati večkrat poskusila samomor in je naen-

na Ruški in Tvrniški cesti, nedaleč od Mayerjevih (PAM, PAM/5, Mestna občina Maribor, Gospodinjska kartoteka, Schier August). V poročni knjigi je pri Fridi naveden očetov naslov, a se je takoj po poroki prijavila pri možu Karlu Mayerju (prav tam, Mayer Karol).

¹⁷⁹ V pismu nekdanjemu sodelavcu F. Zollnaritschu z dne 18. 10. 1924 se Karl Mayer hudi nad svojim »pijanim očetom« in njegovo »babnico iz predilnice« (Arhiv Psihiatrične klinike Ljubljana, G – 4177, Mayer Karol).

¹⁸⁰ Od 1. maja 1919 so Mayerjevi stanovali pri Antoniji Jaunig na Črtomirovi 8, od 1. maja 1928 pri Mariji Rosman na Frankopanski 29 in od 1. septembra 1928 pri A. Horvat na Frankopanski 7. Opombe zaznamujejo smrt matere Elize 25. januarja 1923, bivanje Karla ml. v umobolnici (od) 3. junija 1929 in smrt Karla st. 14. novembra (prav: oktobra) 1930. Njegova druga žena Frida je zadnje stanovanje uradno zapustila na silvestrovo 1931 (PAM, PAM/5, Mestna občina Maribor, Gospodinjska kartoteka, Mayer Karol).

¹⁸¹ Tako se je podpisal pod neoddano pismo stricu Franzu Gaddoli v Gradcu, napisano 7. oktobra 1924 v umobolnici na Studencu: »D.(ein) Neffe Kari« (Arhiv Psihiatrične klinike Ljubljana, G – 4177, Mayer Karol).

¹⁸² Prav tam, zapisnik št. 6393/663, 18.–28. 7. 1924.

krat umrla, bila je enkrat tudi v umobolnici.« Med zdravljenjem je bil Mayer občasno nasilen in zato premeščen »na nemirni oddelek«, v t. i. »besnico«, nato pa je začel strastno »pisariti na vse mogoče naslove in večkrat povsem nesmiselno«. V družbi razburljiv in nagnjen k drobnim krajam ter skri- vanjem predmetov, kar ga je nemalo zabavalo, je v razpoloženju močno nihal. Včasih je bil nemiren in nespečen, razmetaval je stvari in se skrival, spet drugič je povsem mirno in smiselno odgovarjal na vprašanja. Več mesecev si je s praskanjem nameno- ma zadajal rane po obrazu in čelu. Včasih je vendar- le priznaval, da halucinira. Zelo hudo je bilo zadnji dan leta 1924, ko se je po nemirni noči hotel obesiti. Do premestitve v Bolnico za duševne bolezni v Lju- bljani – umobolnico oziroma »posilno delavnico« (na Poljanskem nasipu), kar se je zgodilo 21. marca 1925, je nekaj tednov brezvoljno, pokrit čez glavo, preležal v postelji.¹⁸³ Okrajno sodišče v Ljubljani je pred tem 26. oktobra 1924 sklenilo, da je nadaljnje pridržanje Karla Mayerja v zaprtem zdravilišču, »v blaznici na Studencu«, upravičeno in da veljavnost sklepa ugasne po enem letu.¹⁸⁴ Malo zatem mu je mariborsko okrajno sodišče 10. decembra odvzelo opravilno sposobnost s t. i. »neomejenim preklicem radi slaboumnosti«, ker je »preklicani obolel na dementia praecox« in »pri tej obolelosti ni v stanu oskrbovati svoje zadeve«.¹⁸⁵

Iz prvega studenškega obdobja med julijem 1924 in marcem 1925 se je v Mayerjevi personal- ni mapi ohranilo tudi 23 njegovih lastnih zapisov, povečini neodanih pisem in dopisnic, ki jih je bolniška uprava zaradi zmedene vsebine zadržala. Nesrečni Karl je pisal na vse mogoče naslove, oče- tu, raznim znancem, sorodnikom, avstrijskemu generalnemu konzulu, jugoslovanski kraljici in znancu na dunajskem Vojnem ministrstvu. Nje- govo pisanje bi lahko kratko označili kot eno samo rotenje, pomešano z izbruhi besa in nostalgичnimi spominskimi vložki. Značilno Mayerjevo pisanje je naslednje, zapisano na izprošenem listu papirja na Studencu in namenjeno primariju ljubljanske splo- šne bolnice, kjer se je zdravil najprej, pred preme- stitvijo v umobolnico. Razen kraja in lastnih imen

je pismo nemško, tu je objavljeno v slovenskem prevodu, podčrtane besede in ločila pa so enaki kot v izvirniku.¹⁸⁶

»Blaznica Studenec 11/10 24

Karl Mayer, 20. junija pripeljan v Državno bolnico Ljubljana.

Visoko spoštovani g. primarij dr. med. Robida!!!

Državna bolnica Ljubljana

Gromska strela in hudič [Donner und Teufel]! Skoraj štiri mesece sem že tukaj in ne morem ničesar dobiti, ne obiska ne obleke, perila niti knjig, nobenih časo- pisov, nobenega svinčnika, nobenih knjig, papirja, svinčnika, peresa, črnila, sploh ničesar!

Najboljši gospod doktor! Najvljudneje prosim za po- moč. Sem že zelo anemičen in šibek, ležim v bolniški sobi in sem povsem zapuščen in potrebujem duhovno hrano. Pa tudi pepsin,¹⁸⁷ solno kislino, vino, čokolado, sladkor, denarja leži dovolj pri bančnem direktorju F. J. Peyerju, Maribor, Slovenska ulica 72. Kje je moj oče K. M., nadučitelj v pokoju, Maribor, v mojem stanovanju?

Vsak dan mislim na gledališke predstave v Mariboru. Tisti moskovski umetnik!!!

»Die Frauen von Meer«, blišč ali zaključek kvarteta Germanova.

Idealno! Povsem navdušen sem šel domov. V Mari- boru me povsod poznajo. Najbolj v »Veliki kavarni«. Vsi gledališki umetniki v Mariboru me poznajo od tam. Kje je moj sorodnik [Vetter] Charles Kunovar z Dunaja. Cleveland, Ohio, 1458 E. 26 Street USA?

Je brat moje neveste. Kje je mogoče hitro dobiti denar!¹⁸⁸ Vsaka banka plača takoj na moje ime! Moj odvetnik je dr. Georg Jan in dr. Fritz Jurič v

¹⁸³ Prav tam, zapisnik št. 297, 30. 7. 1924 – 21. 3. 1925.

¹⁸⁴ Prav tam, sodni sklep 26. 10. 1924.

¹⁸⁵ Prav tam, sodni sklep 10. 12. 1924. – Isti sodni sklep tudi v: PAM, PAM/636, Okrajno sodišče Maribor, šk. 2035, P VI 68/25.

¹⁸⁶ Prav tam, Mayerjevo pismo primariju dr. Robidi, 11. 10. 1924.

¹⁸⁷ Zdravilo, ki mu ga je predpisal zdravnik v Mariboru in ga je bolnik dnevno jemal po dve čajni žlici; občasno ga je zahteval v zadnjih tednih pred premestitvijo s Studenca v umobolnico v Ljubljani 21. marca 1925 (prav tam, zapisnik št. 297, 30. 7. 1924 – 21. 3. 1925).

¹⁸⁸ Mayer je pogosto napisal klicaj, kjer bi moral biti vprašaj.

Mariboru. Avto SE 585 čigav je? Prosim, oprostite. V naglici Karl Kajetan Mayer»

Tu je Mayer pismo končal, ker mu je zmanjkalo papirja in je lahko podpis stlačil le še povsem na dno lista. Pomanjkljivosti svojega pisanja se je zavedal, zato se opravičuje. Pisal je strastno, hitro, tudi sam govori o naglici.

Druga neodposlana korespondenca odraža podobne čustvene izbruhe in se v glavnem prav tako nanaša na bolnikovo nezadovoljstvo nad novimi razmerami. Mariborskemu okrajnemu sodniku dr. Emilu Kramerju je osem dni pozneje, 19. oktobra, sporočal naslednje:¹⁸⁹

»Zelo spoštovani gospod doktor. Kaj novega v Mariboru? Moj oče umrl!¹⁹⁰ Naj živi Velika kavarana.¹⁹¹ Stefi, Else Knap Urvalek [so šli] k hudiču ali »na drugo stran velike vode«? Moje stanovanje oddano? Zakaj sem prišel tako nenadoma, brez razumevanja, da bi vzel s seboj najnujnejše, v Ljubljano. Strežniki tu so sami obsedeni s hudičem!? Moram se tako tukaj vsak dan vesti kot drugi norci. Dr. Drasch, Kral.[ja] Petra trg še živi? Naša mala dama (Musik-Gatten) še živi? Vsi Mariborčani popustili?«

Iz vrste pisanj, naslovljenih najrazličnejšim osebam in ustanovam, je mogoče povzeti, da je imel Mayer, tako kot je povedal v pismu primariju, resnično širok krog znancev, zlasti v Mariboru.¹⁹²

Nekatere je sicer s pripisom ob svojem naslovu vseeno raje spomnil, kdo natanko je in s kom v bližnjem sorodstvu, npr. »nečak Franza Gadolle« ali »sin Karla Mayerja«. Zadnje je navedel ob rob dopisnice, namenjene gospodični Štefaniji Kunovar iz mariborskih Studencev, o kateri govori v dveh pismih kot o svoji nevesti oziroma verjetni bodoči ženi,¹⁹³ na dopisnici pa jo naslavlja (zgolj) s sestro: *Liebe Schwester!* Gre za Mayerjevo prvo datirano pisanje v bolnikovi dokumentaciji sploh. Napisano je bilo 21. septembra 1924, potem ko je preživel zelo agresivno fazo zdravljenja. Prijateljici je potožil nad razmerami, sicer pohvalil hrano, sredi septembra napovedal bližajoči se sneg (!) in nedoločno omenil (svoje?) molitve za svoj dušni blagor (*Tag und Nacht beten für mein Seelenheil*).¹⁹⁴ Istega dne je pisal tudi svojemu nekdanjemu profesorju verouka dr. Antonu Medvedu. Razpoloženje se mu je medtem že precej spremenilo, saj je poleg tega, da ponoči in podnevi moli za rešitev k Naši ljubi Gospe, navedel, kako zelo je bolan in shujšan, a hkrati duševno povsem zdrav. Sledil je obupan klic na pomoč: »Hitro priti pome, sicer bom propadel«. Iz istega dopisa še izvemo, da je vojni invalid in da je med vojno kot poročnik služil pri 47. (mariborskem) pehotnem polku.¹⁹⁵ Svojih pravic se je dobro zavedal in je, denimo, slab mesec pozneje pisal Direkciji državnih železnic v Ljubljani, da od junija, odkar je v bolnišnici, ne prejema pokojnine, zato prosi za nakazila zaostalih prispevkov, saj se bo predvidoma kmalu vrnil v Maribor. In še, da ga je v ljubljansko bol-

¹⁸⁹ Arhiv Psihiatrične klinike Ljubljana, G – 4177, Mayer Karol, pismo dr. Emilu Kramerju, 19. 10. 1924.

¹⁹⁰ Stavek je treba razumeti kot vprašanje: »Ali je moj oče umrl?« Gl. op. 188.

¹⁹¹ Ime kavarne je Mayer zapisal slovensko.

¹⁹² Kronološko zaporedje datiranih pisem in dopisnic je tako: 21. 9. 1924 Štefaniji Kunovar, Studenci pri Mariboru; 21. 9. 1924 duhovnemu svétniku in profesorju dr. Antonu Medvedu, Maribor; 7. 10. 1924 stricu Franzu Gadolli, Gradec; 11. 10. 1924 primariju dr. Robidi, Državna bolnica Ljubljana; 12. 10. 1924 neznanemu doktorju v Mariboru; 13. 10. 1924 dr. Karlu Ipavici, Maribor; 18. 10. 1924 Direkciji državnih železnic v Ljubljani; 18. 10. 1924 kolegu Franzu Zollnaritschu, Železniška generalna direkcija na Dunaju; 19. 10. 1924 okrajnemu sodniku dr. Emilu Kramerju, Maribor; 22. 10. 1924 družini Aloisa Johlerja, Dunaj; 22. 10. 1924 prokuristu Ernestu Muhiču, Maribor; 11. 1. 1925 očetu Karlu Mayerju, Maribor (pismo narekoval sobolniku). Nedatirana pisma in dopisnice: avstrijskemu generalnemu konzulu v Ljubljani – poleti ali jeseni 1924; očetu K. Mayerju – po 15. 10. 1924; gledališkemu režiserju Rudolfu Urvaleku (Mayer piše napačno: Urvalik), Maribor – oktobra ali novembra

1924; Centralni banki na Dunaju; pisanje, posvečeno jugoslovanski kraljici Mariji; odvetniku dr. Georgu Janu, Maribor; Alexandru Mayerju, Studenci pri Mariboru; N. Strelu na avstrijskem Vojnem ministrstvu na Dunaju; Gertrud Rošič, Studenci pri Mariboru; avstrijskemu generalnemu konzulatu v Ljubljani.

¹⁹³ V pismu primariju dr. Robidi 11. oktobra 1924 pravi, da je sestra v ZDA živečega Karla (Charlesa) Kunovarja njegova nevesta, v pismu Franzu Zollnaritschu na Dunaj sedem dni pozneje pa jo navaja z imenom Štefanija in pravi, da bo morda postala njegova žena. – Od Mayerja dvanajst let mlajša Štefanija Kunovar, roj. 1902 v Studencih, je kot zasebnica živela na različnih naslovih na desnem bregu Drave in se je poročila konec leta 1933 (PAM/5, Mestna občina Maribor, Gospodinska kartoteka, Kunovar Štefanija).

¹⁹⁴ Arhiv Psihiatrične klinike Ljubljana, G – 4177, Mayer Karol, dopisnica Štefaniji Kunovar, 21. 9. 1924.

¹⁹⁵ Prav tam, dopisnica dr. Antonu Medvedu, 21. 9. 1924. – Dr. Medved je bil vseh osem let Mayerjev profesor verouka (prim. Jahresbericht, letniki 1902–1909) in je umrl že 26. februarja 1925.

nišnico spravi uradnik mariborskega reševalnega oddelka (*Rettungsabteilung Maribor*).¹⁹⁶

Verjeten opis, kako je prišel v bolnišnico, je med drugim podal v nedatiranem pismu avstrijskemu generalnemu konzulu, ki sicer kaže jasna znamenja piščeve neuravnovešenosti. 15. junija naj bi šel na Prevalje, blizu državne meje da ga je presenetila nevihta, preganjala ga je skupina zločincev, pred katero je zbežal v avstrijski Pliberk, se tam prijavil in prosil za pomoč. Že od 20. junija naj bi bil v Državni bolnišnici v Ljubljani – po bolniškem listu sicer šele od 18. julija –, duševno pa povsem normalen. Hotel je na Bled prosit jugoslovanskega kralja in kraljico za pomoč, pri čemer se je očitno zanašal na »dobre zveze«, saj ni pozabil dodati, iz kako starega in zaslužnega plemiškega rodu s cesarskega dvora izvira njegova mati Elise roj. Edle von Gadolla. Pismo generalnemu konzulu začenja z besedami, da je želel priti na Dunaj in da je njegova graška nevesta Stefaniya Tatjana Gadolla namerala k njemu v Maribor, njuno poroko pa bi nato praznovali konec junija 1924 v Gradcu.¹⁹⁷

Kot vse kaže, je na Mayerjevo duševno stanje pozno spomladi 1924 vplivala očetova namera, da se oženi, kolikor je bilo to tedaj sploh res. S tem ali tudi brez tega se je v njem samo še stopnjevala želja po lastni poroki. Kot je ugotavljal zdravnik ob bolnikovem sprejemu v bolnišnico, je ta nove osebe zamenjeval s svojimi sorodniki, kar nazorno potrjuje tale primer. S svojo nevesto po imenu Stefaniyo Tatjano Gadolla, omenjeno v pismu generalnemu konzulu, je skoraj gotovo mislil prej omenjeno Štefanijo Kunovar, ki pa jo je postavil v graško okolje in ji pripisal dekliški priimek svoje matere.

Nekatera Mayerjeva pisanja so bila verjetno toliko urejena, da jih je bolnišnično osebje vendarle odposlalo naslovníkom, vsaj očetu. Karl namreč v neodposlanem, sicer zelo smiselnem nedatiranem pismu očetu omenja svoje prejšnje pismo s 15. oktobra 1924, ki ga v ohranjeni dokumentaciji ni najti in je tako zelo verjetno doseglo naslovníka. V omenjenem pismu brez datuma skuša *dragega očeta* pomiriti, naj zanj ne bo v skrbeh, prosi ga

za razne drobne potrebščine, sprašuje po znancih, omeni obisk zdravnika – sodnega komisarja in pove, da bi moral takoj po prihodu v bolnišnico izjaviti, da je bolan, saj mu potem ne bi bilo treba mesece dolgo po cele dneve preživeti na majhnem dvorišču.¹⁹⁸ Potem ko je očeta prve mesece obtoževal pijančevanja,¹⁹⁹ v pismih veliko preklinjal in se jezil na druge, je nekako od srede oktobra 1924 spravljujejši, skrbi ga, kaj je z očetom, ki se mu ne oglasi, in kaj z njegovim stanovanjem. Vseskozi čuti potrebo po pisanju in skoraj ni dopisa, v katerem naslovníka ne bi prosil za papir in črnilo. Po pol leta hospitalizacije je očitno tako opešan, da pismo očetu 11. januarja 1925 narekuje drugemu bolniku; ta se v slovenskem pripisu opravičuje, da slabo razume nemško. Mayer je zdaj zelo krotek, poanta narekovanega pisanja je ta, da je pripravljen vse trpeti in prenašati in da se priporoča Devici Mariji v Puščavi.²⁰⁰ Gre za njegovo zadnje datirano pismo in kot kaže, je med ohranjenimi tudi v resnici nastalo najpozneje. Obsedenost s pisanjem in dopisovanjem je pri Karlu medtem (začasno) postala preteklost. Neodposlana pisma brez datumov, ki jih je med drugim namenil dunajski Centralni banki, jugoslovanski kraljici Mariji (bolj posvetilo, pisano pol nemško, pol angleško) in znancu na avstrijskem Vojnemu ministrstvu, so polna nesmislov, halucinacij in miselnih preskokov. Znanca na ministrstvu prosi, naj se pri nekem njegovem sošolcu z Dunaja pozanima, kako Mayerjevo zadevo obravnava newyorška (!) vlada, obenem pa sprašuje, ali se je njegov oče že vrnil iz Beograda. V tem pismu je od vseh pisanj na najbolj ekspresiven način, z nemim krikom in zato podčrtano, izrazil svojo nenasitno potrebo po pisanju: »Tinte Tintenbleistift!« [Črnilo! Nalivno pero!]²⁰¹

Dokler je mogel, je pisal, če je le dobil papir in pisalo. Neodgovorjeno bo ostalo, koliko napisanega se je ohranilo ter kaj od vsega so iz obeh bolnišnic dejansko odposlali in komu. V zvezi s tem se postavlja tudi vprašanje o Mayerjevem ob-

¹⁹⁶ Prav tam, pismo Direkciji državnih železnic v Ljubljani, 18. 10. 1924.

¹⁹⁷ Prav tam, pismo avstrijskemu generalnemu konzulu, s. d. [1924].

¹⁹⁸ Prav tam, nedatirano pismo očetu, napisano po 15. 10. 1924.

¹⁹⁹ V pismu nekdanjemu sodelavcu Franzu Zollnaritschu na Dunaju 18. 10. 1924: »Ist mein Vater denn betrunken mit seinem Weibsbild aus der Spinnfabrik sie soll lieber gehen zum T.« [Je moj oče pijan s svojo babnico iz predilnice? Ona naj gre raje k hudiču.]

²⁰⁰ Znana romarska cerkev pri Lovrencu na Pohorju.

²⁰¹ Arhiv Psihiatrične klinike Ljubljana, G – 4177, Mayer Karol, nedatirano pismo N. Streliu.

vladovanju in rabi slovenščine. Samo nedatirano in nepodpisano pisemce, namenjeno neobstoječemu Alexandru Mayerju v mariborske Studence (z nekdanjim nemškim imenom ulice Hermannngasse), je napisano v slovenščini.²⁰² Sodeč po ležeči pisavi, drugačni kot je Mayerjeva, ki je tudi na naslovu ovojnice, ni mogoče reči, ali je res njegova ali pa je besedilo spet komu narekoval. Gre za nekakšno izpoved, prošnjo prijateljem, naj ga rešijo »sužnosti in trpljenja«.²⁰³ V njegovi bolniški mapi sta se sicer ohranila še dva slovenska spisa, a brezosebna in pisana z malimi tiskanimi črkami, kot bi se pisec, najverjetneje vendarle Mayer sam, vadil v prepisovanju. Bogat knjižni jezik s slovničnimi napakami, ki bi jih lahko pripisali človeku z nemško materinščino, prejkone govori za »terapevtsko prepisovanje«. Med zmedeno vsebino najdemo poleg drugega odsev tedanjih družbenih razmer: razglabljanje o proletariatu in komunizmu.²⁰⁴ Edina izvirna slovenska beseda v vsej korespondenci, ki torej ni lastno ime ali del naslova in za katero lahko z gotovostjo potrdimo, da je Mayerjeva, je pomenljiva: hudič (!). Najdemo jo v nemškem pismu Rudolfu Urvaleku, režiserju mariborskega Narodnega gledališča: »Der Hudič ist hier zu Hause.«²⁰⁵

Toliko je nesrečni Mariborčan izpričal sam, dobesedno iz prve roke. Stanje se mu do poletja 1925 toliko izboljšalo, da so ga iz ljubljanske umobolnice (Poljanski nasip) s sklepom okrajnega sodišča v Ljubljani z dne 8. avgusta 1925 po dobrem letu hospitalizacije odpustili v domačo oskrbo.²⁰⁶ O njegovi nadaljni usodi v domačem mestu govori dokumentacija, nastala nekaj let pozneje, v letih 1929 in 1930 na Nevropsihiatričnem oddelku Splošne bolnice v Ljubljani in v Javni umobolnici na Studencu. Ob sprejemu v prvo bolnišnično ustanovo 8. maja 1929 je bolnik opisal, kaj se je z njim dogajalo, odkar so ga odpustili s Studenca. Samo iz popravljenega podatka o veroizpovedi lahko razberemo, da je medtem postal evangeličan,²⁰⁷ kar je bil tudi ob smrti dvanajst let pozneje.²⁰⁸ Njegova bolezen naj bi se začela leta 1916, ko je dobil strel v glavo in se je kot vojni ujetnik zdravil po raznih ruskih bolnišnicah. Po zdravljenju na Studencu med letoma 1924 in 1926 (prav 1925) se je bolezen nadaljevala »s presledki normalnega duševnega stanja«, dokler se mu stanje oktobra 1928 ni začelo močno slabšati. Zdaj je živel v stanovanju sam, si večinoma kuhal krompir in jedel kar vrelo iz lonca. Huje je bilo to, da je očetu in mačehi grozil s smrtjo, zanetil ogenj vrh štedilnika, se igral z električnim vodom, metal opeko v mačehino stanovanje, najrazličnejše predmete iz svojega stanovanja pa na cesto in v druga stanovanja. V pogovoru z zdravnikom je vzkipljivo razlagal, da je bil pred šestimi leti – dejansko petimi – že tu, in to protizakonito, za kar mu je država priznala povračilo stroškov. O stvari naj bi razsojalo višje sodišče, potem ko je njegovo tožbo zoper ministrstvu za zdravje in finance že obravnavalo okrožno sodišče v Mariboru. V Ljubljani naj bi bil

²⁰² Takšna oseba sploh ni obstajala. Z Alexandrom je Karl očitno mislil očeta Karla, hišna številka 8 je bila namreč ustrezna – Črtomirova 8, ulica pa se je pred letom 1919 resnično imenovala Hermannngasse (o uličnem imenu: Tovšak (ur.), Viri, 13. zvezek, str. 147–148).

²⁰³ Arhiv Psihiatrične klinike Ljubljana, G – 4177, Mayer Karol, nedatirano pismo Alexandru Mayerju.

²⁰⁴ Sestavek z naslovom »Zimski potkotend proliterijat! Gospodom v oči«, se, upošteva vse napake in nedoslednosti, začenja takole: »Pozna Grudna zima še ne sme prištevati v pratiki Pustovega marliča popolnoma za svojega! pa tudi jesen ga ne mara če stopi Narod v izprembo zaznamenja Kozla. Vendar naša čutila oznanjujejo da pravi zimski forverdc: Kamurkoli pogledaš, povsodi ti štrlijo nasproti Kalvarijski vojaki s svojo vojsko kakor bi te hoteli prositi pomoči! ne vedoč, da si tudi ti sam le ubog siromak nasproti tej hudobi, ki ji pač moreš uteči k topli peči, A premagati je na prostem bojišču ne znaš? Al preden je naša zimska botra butra poslala, pricivilil, je neko jutro tenak pisk vetra k Mlinariču prinesel Valnarvo Ravolucijonarsko »dušo« ki se zamenja za edeni drugi njemu podoben spol, in bo vetra Severnika nasmukal, da pregleda je li za prehod kosmato srčne obsodbe še kateri izmed Gospodov bolj korajžen od njega (Vrsta kume z dragoceno sivo kožuho vino pozor!).«

²⁰⁵ Arhiv Psihiatrične klinike Ljubljana, G – 4177, Mayer Karol, nedatirano pismo Rudolfu Urvaleku, oktober ali november 1924.

²⁰⁶ PAM, PAM/636, Okrajno sodišče Maribor, šk. 2035, P VI 68/25, obvestilo okrajnemu sodišču v Mariboru 8. 8. 1925. – Sklep je temeljil na bolnišničnem poročilu z dne 30. julija.

²⁰⁷ Arhiv Psihiatrične klinike Ljubljana, G – 4177, Mayer Karol, zapisnik št. 5940/316, 8. – 17. 5. 1929. – Evangeličanska vera je pri Mayerju navedena tudi leta 1934 v: PAM, PAM/5, Mestna občina Maribor, Gospodinjska kartoteka, Majer Karl. – Prestop v fondu mariborske evangeličanske občine ni dokumentiran, pri čemer manjkajo izstopnice iz katoliške cerkve za leto 1925 (PAM/1846, Evangelijska verska občina Maribor, šk. 3, Izstopi iz Rimokatoliške cerkve 1919–1943). – Datum in kraj spremembe konfesionalne pripadnosti sta morda vpisana v izvirniku krstne matične knjige v župnijskem uradu v Arvežu/Arnfeldu, a mi podatkov kljub večkratnim poskusom ni uspelo pridobiti.

²⁰⁸ PAM/715, Sodišče Maribor 1941–1945, šk. 115, A VI 1330/42, mrliški list K. Mayerja 2. 7. 1941.

zdaj po zagotovitlu svojih mariborskih zdravnikov samo na psihiatrični presoji, a tudi to je bilo zanj žalitev. Trajni spori z očetom in grožnje očetu in mačehi z ubojem naj ne bi bili nič drugega kot »da se je samo malo prepiral, bolni človek vsaj ne more ogrožati močnega, zdravega«. Zdravnik, s katerim se je, kot pričajo citati v poročilih, pogovarjal nemško, je pri njem opazil »pogosto odsmerljivost v asocijativnem poteku«, na vprašanje, ali se zaveda, kako zmedeno in bučno odgovarja, pa je bolnik samo šepetaje pritrtil: »Ja, ja«, si dal kot gesto molčanja čez usta robec in zašepetal: »Still schweigen [Molčati].« Zdravnikovi pripombi, ali ni njegovo obnašanje malce čudno, je ustrežljivo in prijazno pritrtil s ponovnim: »Ja, ja.« V naslednjih dneh ni bilo z njim nič drugače: »Pri vsaki viziti, še predno more zdravnik nasloviti na bolnika kako vprašanje, začne bolnik gostoleti in čvekati o svojih zadevah,« je zapisano v bolniškem kartonu ob odpustu 17. maja 1929.²⁰⁹

Telesno dokaj zdravega, sicer nekoliko slabše hranjenega moža visoke rasti in astenične postave so naslednji dan sprejeli v umobolnico na Studencu, od koder je bil po dobrem letu 30. junija 1930 premeščen v sorodno umobolnico v Ljubljani. Na Studencu, kjer se je znašel drugič, so kot diagnozo samo potrdili paranoidnost, dedno obremenjenost po materi ter izbruh bolezni po strelu v glavo, dobljenem med vojno. Na frontalni osi glave in po ramenu so se mu še poznale brazgotine puškega projektila. O svojem početju v zadnjih štirih letih je povedal: »Ta leta, ko je bil doma, je čakal na ponovno nameščenje k dunajski državni železnici. Delal ni nič. Je antialkoholik in turist. Le tu pa tam je pil za želodec nekaj dalmatinca. Mati je bila nekoliko zmešana, ker je mnogo pretrpela v življenju. Ima maturo, bil pri vojaki, potem bil pri železnici.« Kot štiri leta prej se je tudi zdaj dobro zavedal, kdo je, s kom in kje in spet je zelo veliko govoril. Zaposlovala ga je tožba proti državi, pripovedoval je o pogajanjih z avstrijsko in ameriško vlado ter o svojih telefonskih pogovorih z Dunajem, o zasebnem življenju pa, kako ne more živeti z mačeho, ki mu

nenehno povzroča škandale, in kako bo njegova mariborska nevesta mačeho tožila. Nevesti njegov oče nasprotuje, materin glas pa mu v sanjah veleva, naj se z njo poroči. Halucinacije je zanikal in tudi v zapisih iz naslednjih mesecev ni več sledov, da bi se jih kdaj zavedal oziroma priznal, drugače torej kot pet let prej. Imel je mirna in besna obdobja, pričakoval je obisk in pomoč protestantskega pastora, grozil s tožbami, se obtoževal in bil osamitev v »besnici« pripravljen prenašati kot Kristusovo voljo. Tudi kadar je bil »popolnoma negativističen«, je mrzlično pisal, a se zapisi iz tega obdobja niso ohranili. Vemo le, da je enkrat prosil za dopisnico, ker je želel pisati očetu.²¹⁰ Pogoste omembe molitev in Marije v dokumentaciji iz leta 1924 ter pet let pozneje sklicevanje na Kristusovo voljo in pričakovanje duhovnika pričajo, da je Mayer ostajal veren človek. Sodeč po najboljših ocenah iz verouka je bil tak že v gimnazijskih letih, sčasoma pa se je njegova vera spreminjala, kar se je ne nezadnje odrazilo v spremembi konfesionalne pripadnosti.

Usoda Karla Mayerja je bila zapečatená že nekaj dni po njegovem drugem prihodu na Studenc. 23. maja 1929 je namreč mariborsko okrajno sodišče zanj izdalo sklep o skrbstveni odobritvi pridržanja v zaprtem zdravilišču za nedoločen čas in za skrbnika imenovalo očeta Karla.²¹¹ Studenška dokumentacija preneha po dobrem letu dni 30. junija 1930 z Mayerjevo premestitvijo v umobolnico v Ljubljani (nekdanjo prisilno delavnico na Poljanskem nasipu).²¹² Njegovo nadaljnjo usodo precej dobro poznamo iz skrbstvenega spisa mariborskega okrajnega (sreskega) sodišča (1924–1941),²¹³ ki je sicer povsem drugačne narave od bolnišnične osebne mape. V spisu so v glavnem dokumenti o skrbništvu in z njim povezanih težavah, le za poskusno je Mayerjevih lastnih zapisov in komaj kak podatek o njegovem zdravstvenem stanju. Osvečtjen je zlasti pacientov gmotni položaj, njegove že znane družinske razmere dodatno potrjujejo pričevanja tretjih oseb pred sodiščem, zgovornih je nekaj povsem lapidarnih zapisov, predvsem pa je dobro dokumentirano Mayerjevo zadnje bivanje v Mariboru v letih 1933–1934.

²⁰⁹ Arhiv Psihiatrične klinike Ljubljana, G – 4177, Mayer Karol, zapisnik št. 5940/316, 8. – 17. 5. 1929. – Številka sodnega akta mariborskega okrajnega sodišča, ki jo je Karl Mayer navedel zdravniku, ni nikoli obstajala. Za informacijo se iskreno zahvaljujem gospe Emici Ogrizek iz Pokrajinskega arhiva Maribor.

²¹⁰ Prav tam, zapisnik št. 1450, 18. 5. 1929 – 30. 6. 1930.

²¹¹ Prav tam, sodni sklep, 23. 5. 1929.

²¹² Prav tam, zapisnik št. 1450, 18. 5. 1929 – 30. 6. 1930.

²¹³ PAM, PAM/636, Okrajno sodišče Maribor, šk. 2035, P VI 68/25.

Eno večjih prelomnic v njegovem življenju je predstavljala smrt očeta, zadnjega bližnjega sorodnika. Karl st. je umrl 14. oktobra 1930 za hipertrofijo prostate in srčno kapjo, in sicer v evangeličanskem oskrbovališču v Waltendorfu pri Gradcu.²¹⁴ Na tamkajšnjem šempetrskem pokopališču so ga tudi pokopali. Sina, ki je skupaj z mačeho Frido naveden v osmrtnici, tedaj zagotovo ni bilo v Mariboru in dan po pogrebu tudi ni mogel prisostvovati zadošnici v magdalenski cerkvi.²¹⁵ Samo dva dni po pokopu je skrbništvo nad Karlom prevzel mačehin oče August Schier (1871–1941),²¹⁶ sicer sudetski Nemec in češkoslovaški državljani.²¹⁷ Takšna je bila namreč volja Karla st., izražena v oporoki, datirani v Mariboru 27. septembra 1930, dobra dva tedna pred smrtjo. Upokojeni nadučitelj Mayer, ki ni bil prepričan, ali se bo še vrnil z zdravljenja, je svojega sedem let mlajšega tasta določil za skrbnika z utemeljitvijo, da nima v Kraljevini Jugoslaviji razen njega nobenega sorodnika. Če skrbstvene oblasti njegove želje ne bi mogle upoštevati, je imenoval še drugega potencialnega skrbnika, odvetnika dr. Kieserja. Z izbiro tasta je prav gotovo želel zaščititi tudi položaj svoje mlade, tedaj 33-letne žene, še posebej ker je lahko pričakoval nadaljevanje sporov med njo in sinom. Še več, v primeru, da Karl ml. ne okreva in umre, podeduje Frida celotno sinovo premoženje, tj. vse njegove stvari, ki jih je že hranila, in hranilno knjižico.²¹⁸ Koliko je bila odločitev umirajočega nadučitelja razumna in dobronamerna, je ob vsej obilici sodnega gradiva težko presoditi. Sodišče je kljub nasprotnim glasovom ni razveljavilo in Schier je ostal Mayerjev skrbnik vse do svoje smrti 19. marca 1941,²¹⁹ dobre tri mesece pred Karlovim žalostnim koncem.

Vsekakor kaže opozoriti, da je imela okolica o Karlu Mayerju st. precej različna mnenja. Če pustimo ob strani konfliktno razmerje oče–sin, sta tu dve pomenljivi pričevanji, ki kažeta nadučiteljevo dvojno naravo. Kratek nekrolog v lokalni kroniki *Mariborer Zeitung* ga – pač ne brez razloga – označuje kot pravičnega in ljubeznivega moža, ki je pri vseh užival največje spoštovanje.²²⁰ Na drugi strani je njegova učiteljska kolegica dobra tri leta zatem v korist Karla ml. pred sodiščem izjavila, da se ni pokojni oče »prav nič brigal za družino, temveč je vsa skrb za družino slonela na ramah matere«. ²²¹ Po smrti obeh staršev bi bilo za Karla nedvomno bolje, ko ne bi imel za skrbnika prav človeka, s katerim se iz osebnih razlogov ni prenašal – očeta svoje osovražene mlade mačeha. Med Schierovim dobrih enajst let trajajočim skrbništvom sta se skrbnik in varovanec sicer le redko srečala, najverjetneje samo v kratkem obdobju, ko je bil Karl spet v Mariboru, a že misel na »*Ausländerja*« Augusta Schiera – tako imenuje skrbnika v dveh svojih pisanjih²²² – je na Karlovo zdravje vplivala vse prej kot dobro.

Nesrečni Schierov varovanec je sprva ostajal v bolnišnici za duševne bolezni v Ljubljani. Ko pa so leta 1932 odprli takšno bolnišnico v Novem Celju,²²³ so ga – očitno glede na krajevno pristojnost – že prve dni navedenega leta premestili v novi zavod bližje domovinski občini.²²⁴ V baročni graščini v Novem Celju je preživel osem let in pol od devetih in pol, kolikor mu jih je bilo še namenjenih, tj. od svojega 42. do 51. leta. Tako kot v dvajsetih letih je bilo njegovo zdravstveno stanje spremenljivo, ne poznamo pa niti približno toliko podrobnosti kot iz časa obeh zdravljenj v Ljubljani, saj se novoceljska dokumentacija iz tega obdobja ni ohranila.

Karl je tamkajšnjo bolnišnico zapustil trikrat, pri čemer je bil vseskozi »preklican«, tj. opr-

²¹⁴ *Prav tam*, 18. 10. 1930. – PAM/715, Sodišče Maribor 1941–1945, šk. 115, A VI 1330/42, mrliški list 17. 10. 1930.

²¹⁵ *Osmrtnica v: Mariborer Zeitung*, Nr. 277, 16. 10. 1930, str. 8. – V gospodinjski kartoteki je naveden napačen datum smrti 14. november (PAM, PAM/5, Mestna občina Maribor, Gospodinjska kartoteka, Mayer Karol).

²¹⁶ PAM, PAM/636, Okrajno sodišče Maribor, šk. 2035, P VI 68/25, zaobljuba A. Schiera 18. 10. 1930.

²¹⁷ Schier in njegova žena Berta sta v Mariboru živela od 20. decembra 1922 na podlagi podaljševarnih dovoljenj za prebivanje, njuna domovinska občina pa je vseskozi ostajala Harfa (PAM, PAM/5, Mestna občina Maribor, Gospodinjska kartoteka, Schier August).

²¹⁸ PAM/715, Sodišče Maribor 1941–1945, šk. 115, A VI 1330/42, oporoka K. Mayerja 27. 9. 1930. – O vsebini oporoke tudi: PAM, PAM/636, Okrajno sodišče Maribor, šk. 2035, P VI 68/25, izjava A. Schiera 29. 1. 1934.

²¹⁹ *Prav tam*, prevzem skrbništva po Fridi Kladnik, 5. 4. 1941.

²²⁰ *Mariborer Zeitung*, Nr. 279, 18. 10. 1930, str. 3: »rechtschaffender und liebenswürdiger Mann, der sich allseits der größten Wertschätzung erfreute«.

²²¹ PAM, PAM/636, Okrajno sodišče Maribor, šk. 2035, P VI 68/25, izjave prič 24. 1. 1934.

²²² *Prav tam*, dopis K. Mayerja neimenovanemu sodniku 8. 3. 1934, dopis K. Mayerja višjemu oficialu Drevenšku 13. 3. 1934.

²²³ *Krajevni leksikon*, str. 95.

²²⁴ PAM, PAM/636, Okrajno sodišče Maribor, šk. 2035, P VI 68/25, obvestilo državne bolnišnice za duševne bolezni okrajnemu sodišču v Mariboru 9. 1. 1932.

vilno nesposoben, in pod skrbništvom. Prvi odhod iz zavoda spomladi 1933 je bil očitno samovoljen, a mu bolnišnična uprava ni nasprotovala, tako da je bil »zunaj« skoraj celo leto. Drugič se je za krajši čas znašel onstran bolnišnične ograje spomladi 1936, tretji »izhod« pozno spomladi 1941 pa je vodil le še v smrt v zloglasnem Hartheimu.

Za razumevanje Karlovega položaja je najbolj zgovoren tisti del skrbstvenega spisa, ki se nanaša na njegovo skoraj celoletno odsotnost iz novoceljske bolnišnice v letih 1933–1934. Od tam naj bi 12. aprila 1933 pobegnil,²²⁵ kar pa ni povzročilo večjega vznemirjenja. Dobiti je mogoče celo vtis, da je bil »pobeg« nekako usklajen z osebjem ali celo vodstvom zavoda. Ko se je »ubežnik« pojavil v Mariboru, se je – kot je pozneje izpričal skrbnik Schier – brez njegove vednosti nastanil pri železničarju Andreju Hoferju v Studencih.²²⁶ Glede na to, da je skrbnik zanj vsa leta prejemal solidno pokojnino, ki je leta 1933 znašala blizu 900 dinarjev, in da je razpolagal tudi z več kot 32.000 dinarji Mayerjevih bančnih prihrankov, za tedaj 42-letnega Karla ni bilo težko najti primerne oskrbe. Schier se je z izjavo 10. maja zavezal, da bo Hoferju za Mayerjevo popolno oskrbo, razen obleke, plačeval mesečno 600 dinarjev, tj. toliko kot dotlej novoceljski bolnišnici. Pred tem je v Novo Celje poslal hčerko Frido, Karlovo mačeho, ki je od pristojnega zdravnika izvedela, da bolnik ni nevaren in lahko ostane doma.²²⁷ Bolnišnična uprava je uradno strinjanje z zunajzavodsko oskrbo malo zatem, 15. maja 1933, sporočila tudi mariborskemu okrajnemu (sreskemu) sodišču.²²⁸

Toda stvar je bila s tem urejena samo deloma. Karl ni dolgo zdržal pri Hoferju in se je s pristankom sodišča v začetku poletja preselil v plačano oskrbo k železniškemu kontrolorju Franju Jugu, prav tako v Studencih, skrbnik Schier pa mu je od pokojnine plačeval še razne manjše potrebščine.²²⁹ Vendar nove razmere Karla niso zadovoljile, saj od

skrbnika ni mogel dobiti pojasnila, kaj se je medtem, ko je bil štiri leta po umobolnicah, zgodilo z njegovim (najemniškim) stanovanjem in stvarmi, od katerih naj bi mu bile vrnjene le malenkosti. Tožil je tudi nad pomanjkanjem obleke in perila ter se kot »žrtev družinskih razmer« 1. decembra 1933 obrnil na studenškega župana, ki ga je poznal še iz otroških let, naj mu pri oblasteh pomaga urediti neugodni položaj, v katerem se je znašel. Župan Alojz Kaloh je čez štiri dni pri okrajnem (sreskem) sodišču resnično posredoval, naj se Mayerju omogoči »človeka dostojno življenje« in ponudil, da občina v skladu s Karlovo željo predlaga drugega skrbnika, kajti »dokazano je, da se sedanji varuh ne briga za Mayerja v dovoljni meri«.²³⁰

Glede na zadnjo izjavo je komajda doumljivo, da je isti Kaloh samo poldrugi mesec zatem, 22. januarja 1934, podal pred sodiščem povsem nasprotno mnenje, ki je slednjič pretehtalo pri sodni odločitvi, naj Schier še naprej ostane Mayerjev skrbnik. Kaloh je povedal, da spremembe skrbnika ne želi niti Mayer sam, ki se temu pod sedanjim skrbnikom ni nikoli godilo slabo in ki »želi le to, da bi mu skrbnik tu pa tam izročil kaj denarja za njegove vsakdanje osebne potrebe«. Tudi edini očitak je župan sklenil z opravičilom: »Vem le to, da sedanji skrbnik zelo trdo drži njegovo imovino, ker se pač boji, da bi prekmalu splahnela«.²³¹

Prav mogoče je, da so županov tako radikalen preobrat povzročile novo nastale osebne zamere do Karla ali oseb, ki jih je ta klical za pričo. Karl je namreč v začetku leta 1934 začel »voditi svojo pravdo« še po enem tiru, prek odvetnika Maksa Šnuderla.²³² Ta je 8. januarja kot Mayerjev zastopnik pri sodišču vložil enak predlog o imenovanju novega oskrbnika kot prej studenška občina in predlagal v zaslišanje sedem prič: dve posestnici, dve učiteljici, zakonca Jug, pri katerih je Karl stanoval, in župana Kaloha. Priče naj bi potrdile, da skrbnik ne skrbi za svojega varovanca »njegovim telesnim

²²⁵ Prav tam, dopisa okrajnega sodišča v Mariboru predstojništvu mestne policije in upravi bolnišnice za duševne bolezni v Novem Celju 15. 3. 1934.

²²⁶ Prav tam, izjava A. Schiera 29. 1. 1934.

²²⁷ Prav tam, izjava A. Schiera 10. 5. 1933.

²²⁸ Prav tam, dopis o skrbstveni zadevi 15. 5. 1933.

²²⁹ Prav tam, izjava A. Schiera 29. 1. 1934. – Iz skrbnikovega obračuna je vidno, da je bil Mayer pri Hoferju na hrani od 15. maja do 15. julija, pri Jugu pa od 19. julija 1933.

²³⁰ Prav tam, dopis K. Mayerja občinskemu uradu Studence 1. 12. 1939, dopis župana A. Kaloha okrajnemu sodišču v Mariboru 5. 12. 1933. – Oba dopisa sta napisana z istim občinskim pisalnim strojem.

²³¹ Prav tam, izjava A. Kaloha 22. 1. 1934. – V izjavi najdemo pomoto v zvezi s sorodstvenimi razmerji: »Sedanji skrbnik je svak preklicanega, ima namreč njegovo sestro za ženo.«

²³² Prav tam, pooblastilo K. Mayerja odvetniku M. Šnuderlu 8. 1. 1934.

potrebam in stanu primerno«, da ima varovanec Mayer skrajno zanemarjeno obleko, da razen hrane in stanovanja ne premore ničesar, vse ravnanje skrbnika, »ki je po stanu in izobrazbi nižje kot varovanec«, pa naj bi bilo za varovanca »skrajno neprimerno in škodljivo«. ²³³ Razen Kalohove so si izjave vseh zaslišanih prič zelo podobne, pet pa jih je tudi izrecno podprlo predlog o zamenjavi skrbnika. Z njihovim pričanjem je prišlo na dan še nekaj mnenj, ki pomagajo izostriti podobo o tedanjih in preteklih razmerah v Mayerjevem sorodstvu. Ena od učiteljic, ki je Karla poznala še iz otroških let, je, kot je bilo že povedano, grajala njegovega očeta, češ da »se ni prav nič brugal za družino«. Njena sestra, prav tako učiteljica, je skrbnika označila za neprimerne »zaradi njegovega sorodstvenega razmerja in nasprotstva, ki je vladalo v preklicančevi družini med preklicancem in njegovim očetom«. Po pričevanju tretje priče je oče hranil sinove stvari, da bi mu jih izročil po vrnitvi iz umobolnice, četrta priča pa je zatrjevala, da mu je zapustil opremo za eno sobo z vsem potrebnim, ko pa je Karl prišel iz zavoda, ni imel niti najnujnejšega perila. Zakonca Jug, pri katerih je trenutno stanoval, sta bila mnenja, da njun najemnik najbolj trpi zato, ker je dobil za skrbnika človeka, s katerim je imel »hude konflikte«, še preden je zbolel. Očetovi postavitvi Schiera za skrbnika naj bi se tedaj »energično upiral«, poleg tega pa »kuranta silno tare in škodi njegovemu zdravju« skrbnikov odnos do njega, ker »kurator daje preklicanemu močno čutiti, da je on sedaj njegov gospodar«. Karlova trenutna gospodinja Marija Jug je še omenila, da je Karl Mayer »zelo miren« in poleg tega »silno varčen in ni nikakega strahu, da bi kaj zapravil«. Poudarila je tudi izobrazbeno razliko med izobražencem – abiturientom Mayerjem in predelavcem Schierom, njenega soproga pa je motilo, da skrbnik ni jugoslovanski državljani. ²³⁴

Schier je imel dobrega odvetnika, dr. Karla Kieserja, prav tistega, ki ga je Mayer st. predvidel kot sinovega drugega možnega skrbnika. Kieser je znal očitke spretno zavrniti, med drugim z ostrimi trditvami, da gre za intrige, rovarjenje in osebne interese Schieru nenaklonjenih krogov. ²³⁵ Opazka, da »se je dala v ta voz rovarjenja vpreči tudi občina Studenci«, je bržkone prispevala k županovi izjavi

pred sodiščem, drugačni od prejšnje, podane pisno. In prav na besede župana Kaloha se je okrajno (sresko) sodišče pri izreku sklepa najmočneje oprlo, potem ko je marginaliziralo izjave ostalih šestih prič. ²³⁶ Na drugi strani je imel mariborski sodni dvor za zavrnitev predloga o razrešitvi skrbnika več tehtnih argumentov. Predloženi skrbniški računi so pokazali, da je Schier »ne samo redno in minuciozno vodil oskrbovančevo gospodarstvo, temveč da mu je celo spravil skupaj za današnje razmere čedno premoženje v višini circa 32.000 din.« ²³⁷ Izjave prič, da ne vedo, kaj se je zgodilo s Karlovim pohištvom in stvarmi, je pojasnil obračun skrbniških prejemkov in izdatkov še za čas skrbništva Karla Mayerja st. Izkupiček od prodanega pohištva je oče naložil na sinovo hranilno knjižico. ²³⁸ Sodišče je pogojno dopuščalo samo očitek, »da je nekoliko prestrog napram varovancu v pogledu denarja, kar pa končno zopet temu prav pride«. Zavrnilo je očitke o skrbnikovi nižji izobrazbi, ker je ta »napravil na sodišče najboljši vtis«, ter glede državljanstva, saj naj bi Schier nameraval ostati v Mariboru in postati jugoslovanski državljani. Vsekakor je na sodni sklep nemalo vplivalo tudi Karlovo ravnanje v tednih med zaslišanjem prič – 22. in 24. januarja – in izrekom sklepa 5. marca 1934. V utemeljitvi sodnega sklepa je o tem zapisano: »Da se pa na preklicančeve želje ni ozirati, se je sodišče samo prepričalo, ker kaže preklicanec zadnji čas zopet veliko živčno razdraženost in menja svoje želje in predloge iz dneva v dan, kar bode vse v zvezi z poslabšanjem njegovega zdravstvenega stanja.« ²³⁹

Sodna zadeva je nesporno močno vplivala na Karlovo počutje in zdravje. Potem ko je januarja ravnal še povsem razsodno in ni na njem nihče opazal kakih sprememb, ga je čakanje na sodni sklep vse bolj spravljal iz tira. Tako se je od Jugovih preselil na območje mariborske mestne občine k brivcu Ferdu Kosmu, ki je z družino prebival v več-

²³³ Prav tam, predlog K. Mayerja 8. 1. 1934.

²³⁴ Prav tam, izjave prič 24. 1. 1934.

²³⁵ Prav tam, izjava A. Schiera 29. 1. 1934.

²³⁶ »Sodišče je zaslišalo od preklicanega ponujene izvestitelje. Nekateri so se res izjavili v tem smislu, da bi bilo dosedanjega skrbnika razrešiti skrbstvenih poslov. Na podlagi izpovedi župana občine Studenci Kaloha Alojzija pa izhaja, da je sedanji skrbnik takorekoč najbolj pripravna oseba za preklicanca. Imenovani skrbi za preklicanca in drži njegovo imovino trdno v rokah.«

²³⁷ Prav tam, sklep 5. 3. 1934.

²³⁸ Prav tam, obračun skrbniških prejemkov in izdatkov 20. 5. 1929 – 14. 8. 1930.

²³⁹ Prav tam, sklep 5. 3. 1934.

stanovanjski hiši na Valvasorjevi (!) ulici 36. Istega dne, 24. februarja, ko je prijavil novo bivališče,²⁴⁰ se je zgabil tudi pri okrajnem (sreskem) sodišču, seznanil pristojne s preselitvijo in za skrbnika predlagal svojega novega stanodajalca Kosma. Po sodni zabeleži »se je obnašal zelo nervozno (daje zopet znake velike živčne razdražljivosti in duševne razkrajnosti).«²⁴¹ Slab teden zatem je 2. marca poslal sodišču zmedeno pismo, v katerem je namesto Kosma predlagal drugega skrbnika, Ferda Knapiča, ker naj bi Schier medtem od Kosma izsilil neko pisno izjavo in si v Kosmovem stanovanju drznil pregledati Mayerjev kovček in omaro. Razen nekaj slovenskih besed je pismo nemško, podobno kot nekoč pisma v ljubljanski umobolnici. Ponovile so se tudi fikcije o skorajšnji poroki, ki smo jim bili priča deset let prej: »G. F(erdo) Knapič ima kot brat moje izbrane neveste Marie Knapič nadzor nad mojimi stvarmi, ne pa g. Schier.«²⁴²

Tri dni zatem, na dan izdaje usodnega sodnega sklepa o skrbništvu, 5. marca, Karl bržčas ni bil niti toliko razsoden, da bi lahko povsem dojel njegovo vsebino. Odvetnik Šnuderl svojega klienta očitno tudi zato ni napotil na okrožno sodišče, kamor bi bilo v 14 dneh mogoče vložiti pritožbo. Mayer se je na sodišču sicer zgabil, a samo zato, da bi dobil ženitno dovoljenje. Realnost in fikcija sta se torej spet začeli neločljivo prepletati. Čez tri dni je na sodišču v razburjenem tonu in zmedenih stavkih zahteval denar, da bi se mogel odpeljati k svoji nevesti v Karlovac, nato pa se je na hitro poslovil ter pustil na listku sporočilo, da se je odselil od Kosma in se nastanil v gostilni Vlahovič.²⁴³ Dejansko je šlo za pisno prošnjo, ki že spominja na njegova ohranjena pisanja iz let 1924 in 1925. Besedilo, v katerem so slovenski le naslovitev, prvi stavek in sklepni pozdrav, se v prevodu glasi:²⁴⁴

(g. Sand Valter)

(jetnišnica) 8. III. 1934

Velespoštov. g. sodnik! (soba šte. 8)

Podpisani vljudno prosim radi denarja za prosilca.

Podpisani se želi takoj odpeljati v Karlovac (če to dopušča njegovo zdravstveno stanje) in sprašuje, ali bi lahko takoj dobil na roko denar. Podukov in nadlegovanj s strani g. Schiera podpisani ne potrebuje več. Kot pravnega zastopnika je podpisani začasno že zaprosil gospoda dr. Reimana, toda Mayer nima v žepu niti dinarja. Nad 720 dinarjev je g. August Schier izročil g. Ferdu Kosmu, Valvasorjeva ul. 36, odgovornost za premoženje Karla Mayerja pa je g. Schier (za poslovneža [Kosma] je takšna vsiljivost s strani nekega tujca, Čehoslovaka, škandal) hotel prenesti na g. Kosma (pisno).

Z odličnim spoštovanjem Karl Mayer

Zasebni hotel Sagmeister, Zagata ulica (gostilna Vlahovič)

Pismo v tretji osebi, namera odpotovati v Karlovac ter navedba neobstoječe osebe in jetnišnice na mestu za pošiljatelja kažejo na piščevo hudo stisko. Kot kurioznost dodajmo, da je v imenu Valvasorjeve ulice, v kateri je kratek čas, komaj kak teden stanoval pri Ferdu Kosmu, zapisal ime svojega prednika, in sicer tako, kot so ga tedaj pisali mnogi: *Valvazor*. Da je izgubljal tudi krajevno orientiranost, kaže zmedena dopisnica, ki jo je 6. marca iz gostilne Koštomaj naslovil na Kosma, njegov naslov pa navedel kot: Frankopanska ul. 16.²⁴⁵ Ko je Kosem dopisnico dva dni zatem prejel, jo je izročil Schieru, ta pa je z njo pohitel na sodišče, kjer se je znašel le malo zatem, ko je od tam odšel razburjeni Mayer. Po Schierovih besedah se je zdravstveno stanje njegovega varovanca tako močno poslabšalo, da ga bo treba ponovno poslati v umobolnico.²⁴⁶

Vest, da je Karl zapustil Kosmovo stanovanje in se domnevno preselil v gostišče, je Schiera očitno precej razburila. V naslednji številki *Mari-*

²⁴⁰ PAM, PAM/5, Mestna občina Maribor, Gospodinjska kartoteka, Majer Karl, Kosem Fedor. – Hiša na Valvasorjevi ulici 36 ima danes naslov Ulica Moša Pijada 26 in stoji na vogalu z Gorkega ulico. O stavbi: Tovšak (ur.), Viri, 16. zvezek, str. 119.

²⁴¹ PAM, PAM/636, Okrajno sodišče Maribor, šk. 2035, P VI 68/25, sodna zabeležba 24. 2. 1934.

²⁴² Prav tam, dopis K. Mayerja 2. 3. 1934; sodna zabeležba 2. 3. 1934.

²⁴³ Prav tam, sodna zabeležba 8. 3. 1934.

²⁴⁴ Prav tam, dopis K. Mayerja neimenovanemu sodniku 8. 3. 1934.

²⁴⁵ Prav tam, dopisnica K. Mayerja 6. 3. 1934, poštni žig Maribor 7. 3. 1934.

²⁴⁶ Prav tam, sodna zabeležba 8. 3. 1934.

borer Zeitung z datumom 10. marca je namreč objavil oglas, s katerim kot skrbnik naznanja, da ne bo plačnik za nikakršen dolg Karla Mayerja, »pogrešnega« (abgängig) od ponedeljka, tj. 5. marca.²⁴⁷ Mayer, ki je vest o svojem odhodu s stanovanja prebral že prejšnji dan v Slovincu,²⁴⁸ je časopisni izrezek opremil s svojim komentarjem, da lahko po sodnikovih besedah stanuje, kjer koli hoče, in ga očitno sam prinesel na sodišče.²⁴⁹ V tistih dneh je sodišču predložil še nedatirano vljudno slovensko pismo, s katerim prosi, da bi mu po »ostrem procesu« s skrbnikom začeli pošiljati pokojnino na glavno pošto ali glavno železniško postajo, ker je trenutno brez stanovanja.²⁵⁰ Skušal je stopiti tudi v stik s Schierom, a brez uspeha. Potem ko ga ni našel doma in ga je iskal v tovarni, ni prišel dlje kot do vratarnice. V nadaljevanju sta skrbnik in varovanec komunicirala prek vratarja na listu papirja.²⁵¹ Agoniji je naredil konec Mayer sam, ko je 15. marca, po desetih dneh »brezdomstva«, na sodišču zahteval svoj denar in grozil, da bo v nasprotnem ubil prvega, ki ga sreča na cesti.²⁵² Sodišče je mestni policiji še isti dan izdalo nalog, naj Karla Mayerja spravi v novoceljski zavod, iz katerega je pred slabim letom pobegnil.²⁵³ Kot

Herrn d. Beamten einseitig schriftlich
anzeigt, aber Mayer hat keine d. Geld in
Geldern.
Über die 220,-, die J. Aug. Schier J. eferer
Kosm, Valvasorjevo ul 36, übergeben
und über das Eigentum des Karl Mayer
hat H. Schier J. Kosm (Schmidt für einen
Geschäftsmann eine solche Unpöndlichkeit von einem
Ausländer (Tschechoslowake) verantworten machen wollen
(schriftlich!).
Erwidern apostrophieren Karl Mayer
Privathotel Leugmeister, Zagata ulice (gostilna Vlahovič).

Druha stran Mayerjevega pisma neimenovanemu mariborskemu sodniku z datumom 8. marec 1934, v katerem omenja Valvasorjevo ulico

priča odjava bivališča pri Kosmu, so ga iz Maribora odpravili najpozneje 22. marca,²⁵⁴ tokrat za vedno.

Odtlej poznamo Karlovo bolnišnično življenje skoraj samo iz posrednih pričevanj. August Schier je pristojnemu sodišču do svoje smrti vestno predlagal račune o prejemkih in izdatkih in z enako mero vestnosti podpisoval prejeme nagrad, ki mu jih je sodišče odobravalo za skrbniško funkcijo, tu in tam pa skrbniški spis razkrije še kakšno podrobnost. Tako je Schier že junija 1934 poskrbel, da je njegova

²⁴⁷ Mariborer Zeitung, Nr. 57, 10. 3. 1934, str. 6.

²⁴⁸ Slovenec, št. 57, 9. 3. 1934, str. 4, Mariborske vesti. – Vest, da je »nekoliko slaboumni« 44-letnik Karl Majer (sic!) odšel od doma in da so svojci »v strahu radi morebitne nesreče«, si je Karl v nemško-slovenski mešanici prepisal na časopisni izrezek iz Mariborer Zeitung.

²⁴⁹ PAM, PAM/636, Okrajno sodišče Maribor, šk. 2035, P VI 68/25, časopisni izrezek iz Mariborer Zeitung 10. 3. 1934.

²⁵⁰ Prav tam, pisanje K. Mayerja brez imena naslovnika.

²⁵¹ Prav tam, listek z zabeležbami K. Mayerja in A. Schiera 13. 3. 1934, dopis K. Mayerja višjemu oficialu Drevenšku 13. 3. 1934.

²⁵² Prav tam, sodna zabeležba 15. 3. 1934.

²⁵³ Prav tam, dopis sreskega sodišča Maribor upravi bolnišnice za duševne bolezni Novo Celje 15. 3. 1934.

²⁵⁴ PAM, PAM/5, Mestna občina Maribor, Gospodinska kartoteka, Majer Karl. – V kartoteki je pomotoma navedeno, da je Mayer odšel v Ljubljano. Tu v resnici ni bival nikoli razen v času obeh prejšnjih hospitalacij, zato ga zaman iščemo v zglaševalnih polah ljubljanske mestne občine (ZAL, LJU 500, Mesto Ljubljana, Domovinski oddelek, t. e. 136, 143).

hči Frida iz Mayerjevega skrbstvenega sklada prejela čednih 2.348 dinarjev. Pred sodiščem je namreč s primerjavo podpisov dokazal, da je tolikšno vsoto novembra 1927 dvignil umobolni Karl Mayer s čedno nakaznico, naslovljeno na njegovega očeta.²⁵⁵

Novoceljski pacient je mariborske oblasti po tistem opozoril nase le še nekajkrat. Ne dočela pojasnjeno ostaja, kaj se je z njim dogajalo leta 1936. Najprej je okrajno (sresko) sodišče prejelo iz Novega Celja njegov dopis, datiran 15. februarja in napisan s tujo roko v mešanici hrvaščine in slovenščine. S privolitvijo vodje zavoda naj bi bil Mayer od 1. marca deležen drugorazredne hrane in stanovanja, zato prosi, naj njegovo pokojnino nakazujejo neposredno upravi bolnišnice, in ne več Schieru.²⁵⁶ A še preden so zadevo lahko predložili skrbniku, je okrajno sodišče v Celju obvestilo mariborsko okrajno sodišče, da so Karla Mayerja, pristojnega v občino Studenci, 29. februarja 1936 iz novoceljske bolnišnice izpustili.²⁵⁷ Čemu gre pripisati ta korak bolnišnične uprave, ne vemo natanko, kakor tudi ne, kaj je Karl počel »na prostosti«, ki je trajala pičla dva tedna. Zdi se, da ni šlo za pravi odpust, temveč za prehodno zdravljenje v celjski bolnišnici, kjer so Karlu odstranili slepo črevo. Že 15. marca so ga namreč v Novem Celju ponovno sprejeli, in sicer z diagnozo »shisofrenska psihoza, appendicitis subacuta«, pripeljan pa je bil iz celjske javne bolnišnice.²⁵⁸ Slaba dva tedna zatem je sledila izdaja sodnega sklepa o njegovem nadaljnjem pridržanju v zaprtem zdravilišču za nedoločen čas.²⁵⁹ Tisto leto je Karl Mayer še enkrat, tokrat zadnjič prosil mariborsko okrajno sodišče, naj mu pokojnino nakazujejo neposredno, ker potrebuje denar »za razne osebne majhne potrebščine«.²⁶⁰ Prošnja je bila zavrnjena z utemeljitvijo, da za tovrstne potrebe že prejema zadosten znesek. Skrbnik se je med drugim skliceval, da zanj nalaga denar za primer, če pride

domov. Poleg tega je Karl malo prej v zavodu razbil radijski aparat in Schieru nakopal stroške popravila v višini 400 dinarjev,²⁶¹ kar je tudi zadnji podatek o kakšnem Karlovem dejanju.

Skrbnikovo ravnanje je seveda treba presojati v luči dejstva, da je bila njegova hči Frida z oporoko svojega moža določena za dedinjo vsega Karlovega premoženja. August Schier bi bil tako pri razpolaganju s skrbstvenim denarjem težko nepristranski. Prav zato se je tudi na vso moč oklepal zaupane funkcije in vsaj navzven nadvse vestno gospodaril z Mayerjevimi sredstvi. Zgledno napisani in sodišču v predpisanih rokih predloženi obračuni, ki so iz leta v leto kazali rast hranilnih vlog,²⁶² so, kot smo videli, prevladali tudi pri presojah pristojnega sodišča. Od varovančevih približno 900 dinarjev mesečne pokojnine je skrbnik v drugi polovici tridesetih let mesečno nakazoval bolnišnici okoli 600 dinarjev za Mayerjevo oskrbo in njemu osebno povprečno 200 dinarjev. Med občasnimi izdatki najdemo nakazila mariborski evangeličanski občini, med rednimi pa plačila za oskrbovanje groba na studenškem pokopališču. Tam se je pri svoji materi videl pokopanega tudi Karl, a se mu želja ni uresničila.

Samo nekaj mesecev pred njim je 19. marca 1941 v Mariboru preminil njegov skrbnik. Za skrbnico se je sodišču ponudila hči Frida, Karlova mačeha, tedaj ravno sveže poročena Kladnik. Kot bi se hotela napovedati bližajoča se zlovešča usoda njenega varovanca, nosi imenovanje nove skrbnice datum 5. april 1941 (!),²⁶³ dejansko samo nekaj ur pred nemškim napadom na Jugoslavijo in tri dni pred zasedbo Maribora. V usodnih aprilskih dneh je bila zapečaten tudi usoda novoceljskih pacientov, ki so se prav tako znašli na nemškem okupacijskem ozemlju. A neki podatek v skrbstvenem spisu

²⁵⁵ PAM, PAM/636, Okrajno sodišče Maribor, šk. 2035, P VI 68/25, sodna zabeležba 22. 6. 1924.

²⁵⁶ Prav tam, dopis K. Mayerja okrajnemu sodišču Maribor 15. 2. 1934.

²⁵⁷ Prav tam, dopis okrajnega sodišča Celje okrajnemu sodišču Maribor 6. 3. 1936.

²⁵⁸ Prav tam, dopis bolnišnice Novo Celje okrajnemu sodišču v Celju 15. 3. 1936. – Ta datum sprejema je naveden tudi na seznamu 9. junija 1941 deportiranih pacientov (Himmelreich, Seznam, str. 259).

²⁵⁹ Prav tam, sodni sklep 28. 3. 1936.

²⁶⁰ Prav tam, dopis K. Mayerja okrajnemu sodišču Maribor 15. 9. 1936.

²⁶¹ Prav tam, sodna zabeležba 23. 9. 1936; obračun skrbniških prejemkov in izdatkov za leto 1936.

²⁶² Prav tam, obračuni skrbniških prejemkov in izdatkov 20. 5. 1929 – 14. 8. 1930, 5. 11. 1930 – 31. 12. 1933, za leta 1934, 1935, 1936, 1937, 1939 in 1940.

²⁶³ Prav tam, imenovanje skrbnice 5. 4. 1941. – Frida Mayer, pri kateri so od maja 1939 prebivali tudi njeni starši, se je vnovič omožila s tiskarjem Josipom Kladnikom. Njena mati Berta se je še med vojno odselila v Sudete, zakonca Kladnik pa sta v Mariboru prebivala vsaj še 8. junija 1945, ko sta se prijavila na novem naslovu (PAM, PAM/5, Mestna občina Maribor, Gospodinjina kartoteka, Schier August, Mayer Fride, Kladnik Josip.).

Karla Mayerja vendarle dopušča možnost, da vsaj zanj vse še ni bilo končano. Omemba visokih stroškov v višini kar 780 dinarjev za »avto iz Maribora do Celja in nazaj«, izkazan za 13. maj 1941, bi lahko pomenila, da so nove oblasti njegov primer še enkrat preučile, bodisi tako, da so Mayerja pripeljali v Maribor, bodisi – kar je bolj verjetno – da se je z »obiskovalci« iz Maribora srečal v Celju.²⁶⁴ Tudi če ni bilo tako, pa Karl ni »uspešno« preстал pregleda, ki ga je konec maja v Novem Celju opravila posebna zdravniška komisija. Niso ga namreč uvrstili v maloštevilno skupino 30 bolnikov, poslanih na nadaljnje zdravljenje v Feldhof pri Gradcu, temveč med tistih 357, ki so jih 9. junija deportirali v zgoraj omenjeni Hartheim.²⁶⁵ Zadnji prihodek in strošek v obračunu prejemkov in izdatkov iz skrbstvenega sklada – pokojnina in pristojbina pismonoši – nosita datum 1. julij.²⁶⁶ A Karla tedaj bržčas niti ni bilo več med živimi. Uradno je sicer preminil 2. julija ob 3.55 za akutnim vnetjem ledvic. Isti datum nosi tudi mrliški list, izdan v kraju smrti, v zavodu Hartheim.²⁶⁷

Zadeva Karl Mayer je zaposlovala mariborski sodni dvor še dobra tri leta zatem. Pokojniku je namreč prejšnji skrbnik Schier z leti priskrbel dobrih 47.000 dinarjev prihrankov, naloženih na dveh bančnih računih v Mariboru in Ljubljani, kar je za tisti čas pomenilo čedno premoženje.²⁶⁸ Neugodna prevedba dinarjev v marke v razmerju 20 proti 1 je prihranke skoraj popolnoma izničila, toda mačeha Frida se jim nikakor ni hotela odpovedati. Zdaj vnovič poročena gospa, zaposlena kot referentka na

mariborskem okrožnem uradu, je poudarjala, da se je morala v času zakona s Karlom Mayerjem st. iz gmotnih razlogov tudi sama zaposliti, pripeljala pred sodišče pričo, ki je njeno trditev potrdila, dala objaviti poziv pastorkovim neznanim dedičem²⁶⁹ in vztrajala, da ji pripada Karlova zapuščina. Ta je, preračunana v novo valuto, znašala 2.500 mark, toda v nasprotju z mačehinimi pričakovanji jo je višji finančni predsednik s sklepom 22. decembra 1943 prisodil Nemškemu rajhu. Frido Kladnik je pri tem napotil, da lahko svoj zahtevek za 3.000 mark uveljavlja po sodni poti.²⁷⁰ O njeni odločitvi lahko sklepamo le posredno. Zadnji dokument v Mayerjevem zapuščinskem spisu je namreč obvestilo višje finančne blagajne v Gradcu, poslano 16. avgusta 1944 mariborskemu sodišču, da je omenjena blagajna z Mayerjeve hranilne vloge pred štirimi meseci prejela 2.079 nemških mark. Vse kaže, da je prejem dopisa naslednjega dne tudi zadnji uradni zaznamek o obstoju osebe z imenom Karl Mayer.²⁷¹

Mariborski »original« Karl Mayer, čigar videza razen iz kratkega opisa (visok, asteničen) sploh ne poznamo, bi torej za vedno ostal le eden iz skupine 357 umorjenih, ko ne bi splet srečnih okoliščin razkril, kako znamenitega prednika je imel v 17. stoletju na Kranjskem. Karl, zadnji od potomcev kranjskega polihistorja, ki so živeli na Slovenskem, je neprostovoljno zapustil slovensko ozemlje in odšel v smrt samo nekaj dni po tristoti obletnici rojstva Janeza Vajkarda Valvasorja, tj. po dogodku, ki ga v usodnem času leta 1941 ni bilo mogoče ustrezno obeležiti.

Gre za naključje, toda z Valvasorjevimi nagnjenji in načinom življenja je Karla – Karija Mayerja povezovalo vsaj dvoje: zanimanje za zemljepis in zgodovino (spomnimo naj na gimnazijske vpišnice!) ter neizmerno veselje do pisanja. Tudi po čutenju in pripadnosti je bil nesrečnež najverjetneje najprej zavezan svoji ožji domovini – deželi in nato habsburški monarhiji. Kot večina njegovih sorodnikov vitezov Gadolla v Gradcu se je imel najbrž najprej za Štajerca in nato za Avstrijca, po ožji pripadnosti pa za Mariborčana z nemško materinščico.

²⁶⁴ PAM, PAM/636, Okrajno sodišče Maribor, šk. 2035, P VI 68/25, obračun skrbniških prejemkov in izdatkov 31. 10. 1941.

²⁶⁵ O tem: *Himmelreich*, Seznam, str. 255.

²⁶⁶ PAM, PAM/636, Okrajno sodišče Maribor, šk. 2035, P VI 68/25, obračun skrbniških prejemkov in izdatkov 31. 10. 1941.

²⁶⁷ PAM/715, Sodišče Maribor 1941–1945, šk. 115, A VI 1330/42, mrliški list K. Mayerja 2. 7. 1941. – O kraju in datumu smrti tudi: PAM, PAM/636, Okrajno sodišče Maribor, šk. 2035, P VI 68/25, skrbniška pola 10. 11. 1942. – Poizvedovanje o Mayerjevi končni usodi zaradi skoraj povsem uničene dokumentacije hartheimske umobolnice ni dalo rezultatov (dopisa Zgornjeavstrijskega deželnega arhiva v Linzu (Oberösterreichisches Landesarchiv, Linz) 18. 12. 2007 in Dokumentacijskega centra Hartheim (Dokumentationsstelle Hartheim) 19. 12. 2007).

²⁶⁸ PAM, PAM/636, Okrajno sodišče Maribor, šk. 2035, P VI 68/25, skrbniška pola 10. 11. 1942, potrdilo o zapori hranilne vloge 9. 3. 1943.

²⁶⁹ PAM/715, Sodišče Maribor 1941–1945, šk. 115, A VI 1330/42, izjava F. Kladnik 24. 2. 1943, poziv dedičem 24. 2. 1943.

²⁷⁰ Prav tam, dopis višjega finančnega predsednika sodišču v Mariboru 14. 3. 1944.

²⁷¹ Prav tam, dopis višje finančne blagajne 16. 8. 1944.

no, ki je sicer govoril slovensko, a je v tem jeziku le težko pisal.²⁷² In Štajerec je Mayer ostal tudi potem, ko se je njegova rodna dežela leta 1918 razdelila na dvoje, s čimer je njegovo domače mesto pripadlo novi državi, sam pa je postal podanik jugoslovanskega kralja. Karlova neodposlana korespondenca iz umobolnice in osebe, navedene v skrbstvenem sodnem spisu, so najboljši dokaz, da je vzdrževal socialne stike tako z nemškimi kot s slovenskimi someščani. Kraljico Marijo je imel toliko za svojo kot dunajska ministrstva prve avstrijske republike, odvetnika pa si je našel v osebi nekdanjega Maistrovega častnika Maksa Šnuderla.²⁷³ Čeprav je pisal nemško in se je slovensko težko izražal, se je vedno trudil pisati slovenska lastna imena in nazive. A tudi v njegovih nemških pismih je zlasti v tridesetih let čedalje več slovenskih besed in stavkov. Neodgovorjeno pa ostaja vprašanje, ali oziroma v kolikšni meri so se njegovi nacionalni pogledi spremenili med prvo svetovno vojno in po njej.

Ob vsem, kar je bilo o Karlu Mayerju mogoče dognati, močno dvomim, da je vedel za Valvasorja kot svojega prednika, čeravno je morda v grobem poznal polihistorjevo domoznansko delo o sosednji Kranjski. Z Valvasorjevim delovanjem je bil sicer zelo dobro seznanjen njegov ded Franc vitez Gadolla (1797–1866), ki je umrl, ko Karlovi materi Elise ni bilo niti pet let. Gadollo, graščaka na Blagovni in pozneje v Turnu pri Velenju, lahko glede na ukvarjanje s številnimi naravoslovnimi področji in glede na obsežen rokopisni domoznanski opus upravičeno imenujemo kar »mali Valvasor«.²⁷⁴ Toda

– ironija usode – njegovi izčrpní rokopisi o prednikih in njihovem sorodstvu razkrivajo, da nikakor ni mogel ugotoviti, kateri od Valvasorjev je bil oče njegove praprababice Regine Konstancije por. pl. Dienersperg.²⁷⁵ V zgodovinskem prikazu rodbine Valvasor, ki v glavnem temelji na Slavi, je tako svoji prednici pripisal kar deset (!) potencialnih očetov iz Valvasorjeve rodbine, le Janeza Vajkarda ne, kot bi imel do njega preveč strahospoštovanja.²⁷⁶ Na sorodstvo z znanstvenikom Valvasorjem je bil sicer zelo ponosen in je celo poudaril, da je ljubezen do »domovinske zgodovine« podedoval po svoji praprababici, rojeni Valvasor (!).²⁷⁷

Védenja o neposredni genealoški povezavi z Valvasorjem torej Gadollovi otroci niso mogli dobiti v domači hiši in tako po tej poti tudi ni prišlo do vnuka Karla Mayerja. Ob vsej Karlovi zgovornosti in bahanju z znamenitimi predniki po materini, Gadollovi strani pa si težko predstavljamo, da svoje sorodstvene povezave s polihistorjem v bolnišnicah ne bi obešal na veliki zvon, če bi zanj resnično vedel. Razen seveda, če mu zdravniki niso verjeli in tega zato niso zapisali. Valvasorja in Mayerja povezuje sicer še nekaj stvari. Prva je ta, da sta se oba znašla na istem rodovniku, ki ga je sredi tridesetih let 20. stoletja, okoli 1935–1937, izdelal Mayerjev graški bratranec ing. Eugen Gadolla (1895–1978) s pomočjo svaka Franza Rottenman-

²⁷² V Mayerjevem pisanju slovenskih besed in nazivov se pojavljajo napake, tipične za nemško govorečega človeka: npr. »Avstrijski Konsulat v Ljubljani« (Arhiv Psihiatrične klinike Ljubljana, G – 4177, Mayer Karol, nedatirana ovojnica), »Narrenhaus Studenz« (pismo neznanemu doktorju 12. 10. 1924).

²⁷³ O Šnuderlu Ude, Šnuderl Makso, str. 660–662.

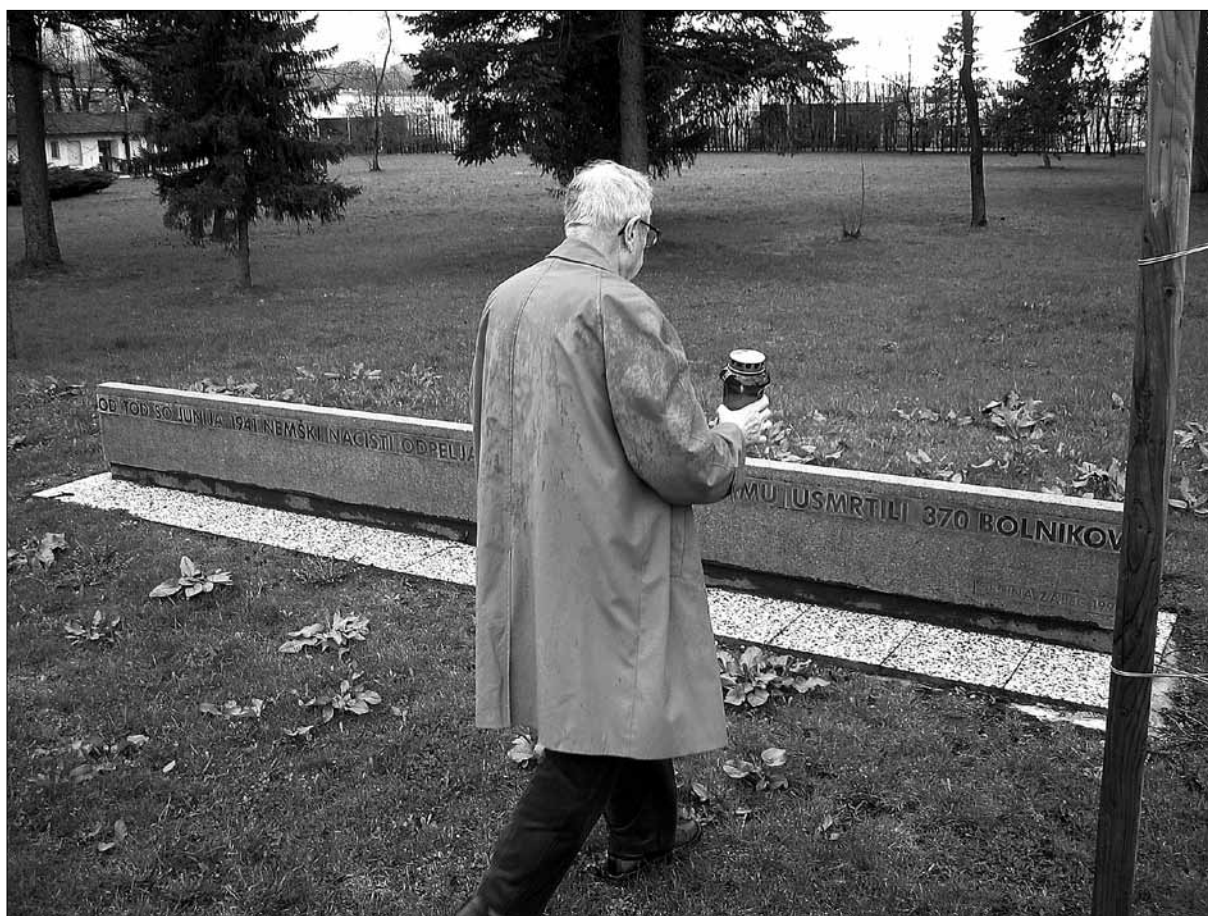
²⁷⁴ »Štajerski Bogenšperk« sta bila Gadollova gradova Blagovna pri Šentjurju, kjer se je rodil in ga leta 1844 prodal, ter Turn pri Velenju, ki je bil v njegovi lasti od leta 1845 do prodaje 1861 in preselitve v Gradec (prim. zlasti njegov zgodovinski spis: StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 678, fol. 15–16). Na obeh gradovih je imel Gadolla, deloma pa že njegov oče, bogato knjižnico, zlasti naravoslovnna dela (zoologija, fizika, kemija), zbirke novcev, mineralov in raznih starin, številne instrumente (seksant, teleskop, mikroskop) in drugo, s čimer je veliko eksperimentiral (prav tam, fol. 15–16, 23–24; prim. Raschke, Josef Ritter von Gadolla, str. 16–17). – V zbirki rokopisov Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu najdemo 53 njegovih rokopisnih del o Spo-

dnji Štajerski, najrazličnejših zgodovinsko-domoznanskih spisov, topografij in genealogij vse do kart in sestavkov z naravoslovno vsebino. Spisi so povečini nedatirani in tudi nepodpisani, kolikor pa je pri redkih znan čas nastanka, gre za obdobje med 1836 in 1865 s težiščem v petdesetih letih. Prim. Zahn–Mell, Kataloge, str. 201.

²⁷⁵ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 911, Genealogische Notizen über mehrere adelige mir anverwandte Familien, die im Zillier Kreise begütert sind, oder waren. Von Franz Ritter von Gadolla Inhaber der Hften Thurn und Schalleck, Landstand und Mitglied der Landwirtschaftsgesellschaft in Steiermark. – Domala identičen rokopis, le da brez avtorjevega dodatka o umrlih sodobnikih, je datiran s 4. majem 1854, ko ga je Štajersko historično društvo prejelo v hrambo (prav tam, Gruppe 2, Hss. 742, str. 35).

²⁷⁶ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 568, fol. 2–'4'. – Da Gadolla svoje prednice nikakor ni mogel povezati z Janezom Vajkardom, je bilo krivo njegovo z ničimer utemeljeno prepričanje o rojstvu Regine Konstancije med letoma 1694 in 1696, ko je bil polihistor že mrtev.

²⁷⁷ »Daher meine Vorliebe zur vaterlandischen Geschichte, denn selbe war eine Ururgroßmutter von mir in gerade aufsteigender Linie« (StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 655, fol. 6).

Mayerjev mrzli nečak polkovnik Egon Ehrlich pred spomenikom evtanaziranim bolnikom pri graščini Novo Celje, edinim pomnikom na Karla Mayerja (foto: B. Golec, 31. marec 2010)

nerja (1880–1954).²⁷⁸ Njuno delo, rodovno deblo rodbine Gadolla in Rottenmanner, je v devetdesetih letih 20. stoletja dopolnil nečak oziroma sin Ansfried Rottenmanner (1922), sam Valvasorjev šestkrat pravnuk. Omenjeni gospod ni do leta 2008 vedel ne, kaj se je zgodilo s Karlom Mayerjem, ne kdo je bil Valvasor. Ime Janeza Vajkarda Valvasorja namreč njemu in drugim ljubiteljskim genealogom iz njegove v Gradcu živeče družine ni pomenilo nič več kakor kateri koli drug plemiški priimek na njihovem rodovniku od pete generacije nazaj.²⁷⁹ Toda kakor koli že, nesrečni Mariborčan Karl Mayer, radoživi ljubitelj umetnosti in pisane besede, je nedvomno vsaj slišal za Janeza Vajkarda, saj je bil – in to je naravnost simbolno – Mayerjev zadnji mariborski naslov leta 1934 prav na Valvasorjevi

ulici (!). In končno, tako kot za Valvasorja tudi za Mayerja najverjetneje ne bomo nikoli izvedeli ne točnega dneva smrti ne zanesljivega kraja pokopa.²⁸⁰

Zgodbe o polihistorjevih potomcih noče biti konec

(Dva mladostnika iz Gradca med vojno bivata na slovenskem Štajerskem, mrzli stric enega od njiju se tod sprehaja v rjavi uniformi, njegova nečakinja se v Gradcu uči slovensko)

Druga svetovna vojna, katere ena prvih žrtev z našega ozemlja je bil nesrečni Karl Mayer, je sicer za krajši čas privedla na slovensko Štajersko še tri polihistorjeve potomce. Dobra tri leta zatem, ko je zadnji Valvasorjev potomec na Slovenskem prisilno zapustil domovino in izgubil življenje, sta

²⁷⁸ Franz Rottenmanner je bil soprog Margarethe (1898–1991), hčerke Kajetana Gadolle (1855–1899) in sestrične Karla Mayerja.

²⁷⁹ Pismo Ansfrieda Rottenmannerja avtorju 28. februarja 2008.

²⁸⁰ Hartheimske žrtve so sežigali, pepel pa skrivaj stresali v Donavo in zakopavali po raznih jamah. Prim. <http://www.schloss-hartheim.at/> (Google, Dec. 2007).

se proti koncu vojne vihre, leta 1944, znašla tu dva fanta iz Gradca, ki sta se veliko pozneje spoprijateljila in prijateljujeta še danes. Prvi je *dr. Herwig Brandstetter* (1929), pranečak skladatelja Rudolfa von Weis-Ostborna, drugi pa polkovnik *Egon Ehrlich* (1931), mrzli nečak Karla Mayerja. V zadnjem letu vojne sta kot pripadnika Nemške mladine (*Deutsches Jungvolk*) kopala protitankovske jarke za obrambo pred pričakovanim prodorom Rdeče armade. 13-letni Egon je bil med oktobrom in decembrom 1944 najprej kratek čas na Borlu in nato na območju Kapelskega Vrha pri Gornji Radgoni, 15-letni Herwig pa pozno poleti in jeseni v Radgoni ter pozimi 1944/45 v Rogaški Slatini. Nazadnje sta se sestala novembra 2009, ko še nista vedela, da sta daljna sorodnika.²⁸¹ Polkovnik Ehrlich je za prednika Valvasorja slišal prvič januarja 2007, dr. Brandstetter pa je za svoji sorodstveni zvezi z znamenitim kranjskim polihistorjem in prijateljem Egonom izvedel konec januarja 2010.²⁸²

V istem času kot fanta iz Gradca, a bržkone še malo pozneje, še v prvih mesecih leta 1945, se je na okupiranem slovenskem ozemlju zadrževal tudi *Johann-Hans Gadolla* (1907, Gradec – 1991, prav tam), bratranec Egonovega očeta in Karla Mayerja. Tu sicer ni živel, ampak le prehodno bival, medtem ko ga je družina čakala v domačem Gradcu. O tem človeku imamo pričevanja predvsem iz druge roke, njegovo delovanje na slovenskih tleh ni raziskano in je dokumentirano zlasti s fotografijami iz Savinjske doline. Hans, že od mladih let »enfant terrible« v družini avstro-ogrskega častnika *Klemensa viteza Gadolle* (1847, Turn pri Velenju – 1919, Gradec) in njegove galicijske žene *Otomare Dzierzynske*, je bil med Gadollami edini usmerjen nemškonacionalno, občutno drugače kot njegovi bratje in drugi graški sorodniki, ki so veljali za monarhiste. Hans se je že kot 15-leten fant leta 1922 pridružil avstrijskim nacionalsocialistom, sodeloval v julijskem puču 1934, nato emigriral v Nemčijo, tam deloval v avstrijski

legiji in z njo marca 1938 vkorakal v Gradec. Vendar pa po spletu okoliščin menda ni nikoli postal član nacionalsocialistične stranke NSDAP, temveč ostal le kandidat za članstvo. Med vojno je deloval pri organizaciji *Technische Nothilfe* (TENÖ) v Gradcu, pozneje preimenovane v *TODT*, nazadnje s činom esesovskega stotnika (*SS-Hauptsturmführer*), med drugim tudi na Spodnjem Štajerskem. Na njegovo srečo ga maja 1945 ni bilo več na okupiranem ozemlju, sicer bi mesto zadnjega na slovenskih tleh umrlega Valvasorjevega potomca prav zlahka pripadlo njemu, četudi sta dva njegova starejša brata postala žrtvi nacistov. Hansa so še nekaj let po vojni (1947–49) v Avstriji celo sodno preganjali, ker naj bi pripadal neki podtalni neonacistični organizaciji, a je bil obtožb slednjič oproščen. Umrli je leta 1991 v rodnem Gradcu kot upokojeni višji uradnik graške trgovinske zbornice.²⁸³ Čeprav zgolj po sili vojnih razmer je bil prav Johann-Hans Gadolla zadnji Valvasorjev potomec, ki je krajši čas bival na slovenskem ozemlju. Ironija usode je hotela, da je prišel na slovensko Štajersko v uniformi, zelo podobni tistim, ki so junija 1941 od tod odvedle v smrt njegovega bratranca Karla Mayerja.

Povsem drugačnega prepričanja kot nemškonacionalni Hans sta bila njegova desetletje starejša brata Othmar in Josef Gadolla. *Othmarja* (1895, Gradec – 1938, Gradec), nekdanjega avstrijskega stotnika in pozneje višjega policijskega uradnika v Gradcu, so nacisti samo tri dni po vkorakanju Hitlerjevih čet v Avstrijo ustrelili med verbalnim sporom na njegovem delovnem mestu, v prostorih policijske direkcije.²⁸⁴ Drugi brat *Josef Gadolla* (1897, Gradec – 1945, Weimar), poklicni častnik avstro-ogrske, nato avstrijske ter slednjič nemške vojske, je postal njihova žrtev sedem let pozneje. Sodob-

²⁸¹ Informatorja: Egon Ehrlich, *Döblinger Hauptstrasse 91, A-1190 Wien*, izjava 31. 3. 2010; dr. Herwig Brandstetter, *Burggasse 8, A-8010 Graz*, pismo avtorju 2. 4. 2010.

²⁸² Egon Ehrlich je bil sploh prvi živeči polihistorjev potomec, ki mi ga je uspelo najti, potem ko je svoj rodovnik do petega kolena objavil na medmrežju, Herwig Brandstetter pa eden zadnjih od nekaj nad sto, raztresenih po šestih državah. Zadnji odkriti potomec se je odzval 31. marca 2010 iz Združenih držav Amerike, s čimer je Valvasorjevo živeče potomstvo ugotovljeno v celoti.

²⁸³ Tipkopis Egona Ehrlicha »Johann (Hans) Gadolla (1907–1991)« v njegovem osebni arhivu (kopija tudi v arhivu avtorja). Hansu Gadolli naj bi pri integraciji v povojno avstrijsko družbo pomagala okoliščina, da so ga v nacistični Nemčiji kot člana avstrijske legije za nekaj mesecev (1936–1937) zaprli v kazensko taborišče, potem ko se je pritožil, da je nadrejeni žalil njegovo avstrijsko poreklo.

²⁸⁴ Othmar je bil zaprisežen monarhist in tako trn v peti novim oblastnikom; da bi zaščitile njegovo družino, so oblasti umor v uradni verziji prikazale kot samomor. Tipkopis Egona Ehrlicha »Die 5 Geschwister des Josef R. v. Gadolla« v njegovem osebni arhivu (kopija v arhivu avtorja). O uradni verziji smrti – samomoru s strelom v prsi (!?): *Stadtarchiv Graz, Sterbe=Protokolle*, 1938 März, No. 177, 15. 3. 1938.

niki ga opisujejo kot nasprotnika nacizma, ki se je izogibal režimskemu pozdravu in manifestacijam, ostal vso vojno v zaledju, osebno pa je bil globoko veren katoličan, zelo skromen in socialno čuteč človek.²⁸⁵ Velja celo za upornika zoper nacizem, ker je svoje zadnje vojaško dejanje tik pred koncem vojne plačal z življenjem. V začetku aprila 1945 je namreč kot poveljnik nemškega mesta Gotha z izobešenjem belih zastav preprečil nadaljnje ameriško bombardiranje tega starodavnega mesta in skušal mesto izročiti zaveznikom. 5. aprila so ga zaradi neizvršitve ukaza, naj Gotho brani do zadnjega moža, pred nemškim naglim sodiščem v Weimarju obsodili na smrt in ustrelili. Kot »rešitelju Gothe« (*Retter von Gotha*) so v tem turingijskem mestu v nekdanji Vzhodni Nemčiji po podpolkovniku Gadolli samo leto dni zatem poimenovali ulico in mu posthumno podelili častno meščanstvo, leta 2009 pa nedaleč od mestne hiše postavili spomenik. V rodni Avstriji so ga sicer rehabilitirali že leta 1948, a so njegov spomin obeležili šele pol stoletja po smrti, ko je v Gradcu dobil ulico v puntigamskem predmestju (1997) in pozneje še spominsko obeležje na graškem vojaškem letališču (2002).²⁸⁶

Očetovo počastitev v domovini je še dočkala njegova edina hči *Ingeborg – Inge Gadolla por. Smith* (1926, Straß, Štajerska – 1999, Perth, Avstralija), ki je zadnjega pol stoletja od leta 1950 živela na najmanjši celini. Rodila se je le nekaj kilometrov od današnje slovensko-avstrijske, tedaj jugoslovansko-avstrijske državne meje, v Straßu pri Lipnici, mladost pa povečini preživela v Gradcu. Posledice vojne in očetova usoda so močno zaznamovale tedaj 19-letno dekle, saj je za povrh malo za očetom izgubila tudi komaj rojenega otroka.²⁸⁷ Iz porušene domovine je kot študentka medicine emigrirala na obljubljeni peto celino, ne da bi jo še kdaj vsaj za kratko zapustila.²⁸⁸ Inge tako kot njeni graški sorodniki ni vedela za Valvasorja, v zvezi z izvorom njenih prednikov s slovenskega ozemlja pa je gotovo najbolj zanimivo njeno jezikovno znanje. Še iz otroških dni je tekoče govorila slovensko, za kar

je imela največ zaslug njena mati Alma Sampl, ki se je rodila v Ljubljani. Oče Josef–Joschi je tekoče znanje slovenščine in hrvaščine prinesel iz izkušenj med prvo svetovno vojno in je v družini vseskozi podpiral dvojezičnost. Tako kot že njegov oče Klemens je bil emocionalno zelo navezan na Spodnjo Štajersko, kamor je vse življenje pogosto zahajal na obiske. Vztrajal je, da je znanje drugega deželnega jezika del hčerkinе obvezne izobrazbe, čeprav je Inge odraščala v prvi avstrijski republiki in tretjem rajhu. Prvi pouk slovenščine je dobila v domači hiši, nato pa naj bi se slovensko učila še na gimnaziji.²⁸⁹

Slovenska beseda je torej pri Valvasorjevem potomstvu ugasnila zadnja, in to s smrtjo Inge Smith (1999), skoraj šestdeset let po tem, ko je slovensko ozemlje prisilno zapustil njegov zadnji tuživeči potomec, bratranec Ingeinoga očeta. Ne bomo iskali simbolike v dejstvu, da je polihistorjeva zadnja potomka, ki je govorila njegovo »kranjščino«, preminila ob izteku 20. stoletja v Avstraliji, tisoče kilometrov od rodne Avstrije (podobnost v imenu!) in prednikov Kranjske, na celini, katere obstoj so v Valvasorjevem času šele slutili. Kakor koli, zgodbe zadnjih »valvasorjevcev«, povezanih s polihistorjevo današnjo domovino in slovenščino, naslednico njegove materinščine, so pravzaprav zgodbe številnih pripadnikov našega »tujega« plemstva. Tako kot je bilo v nemirnem 20. stoletju le maloštevilnim potomcem starih kranjskih plemiških rodbin dano ostati v kraljevi in še zlasti v »ljudsko-socialistični« Sloveniji, je tu ugasnilo tudi potomstvo bogenšperškega graščaka Janeza Vajkarda. A s pomenljivo razliko. Šlo je za biološko izumrtje, na katerega so bili zadnji Valvasorjevi potomci na Slovenskem sicer obsojeni že prej, v letih razpada polihistorjeve širše domovine 1914–1918. Kaj se je torej zgodilo s tistimi štirimi, leta 1914 starimi od 16 do 38 let, ki naj bi na Slovenskem nadaljevali polihistorjev

²⁸⁵ O tem zlasti Raschke, Josef Ritter von Gadolla, str. 65–81.

²⁸⁶ Ehrlich – Raschke, *Erinnerungen*, str. 16 sl.; Raschke, Josef Ritter von Gadolla, str. 149, 150, 166, 169. – Obeležitev Gadollovega spomina v Gradcu je v veliki meri zaslug njegovega sorodnika, Valvasorjevega šestkrat-pravnuka polkovnika Egona Ehrlicha.

²⁸⁷ Raschke, Josef Ritter von Gadolla, str. 145–150.

²⁸⁸ Informator Bernd Leinich (1968), 23. 10. 2009.

²⁸⁹ Informator Bernd Leinich (1968), 23. 10. ter pismi avtorju 30. 11. in 3. 12. 2009. – Alma Sampl se je rodila 4. januarja 1906 v Ljubljani kot hči Avstrijca, kantinerja v vojašnici na Metelkovi, in Radovljčanke; družina se je odselila v Gradec spomladi 1919 (ZAL, LJU 500, Mestna občina Ljubljana, Domovinski oddelek, Zglaševalne pole mesta Ljubljane okrog 1900–1941 (1945), t. e. 205, MF 675). – Po informaciji Ludvika Karničarja z graške slavistike 8. 12. 2009 je bil pouk slovenščine na gimnaziji v Gradcu med obema svetovnima vojnima lahko samo fakultativen. – Josef Gadolla se je med bivanjem v Gothi (1943–1945) z jugoslovanskimi (srbskimi) vojnimi ujetniki pogosto pogovarjal v njihovem jeziku (Raschke, Josef Ritter von Gadolla, str. 74).

rod? Vodenični 38-letni posestnik Ludvik Kofler s Koga pri Ormožu je leta 1914 umrl brez potomcev, komaj 19-letni gimnazijec Hermann Mayer iz Maribora je tri leta pozneje padel na soški fronti, glasbenik Rudolf Weis-Ostborn se je po zlomu monarhije odselil v rodni Gradec, 28-letni železniški uradnik Karl Mayer pa se je leta 1918 vrnil iz Rusije kot vojni invalid, zaznamovan s klicami duševne bolezni. Samo nesrečni Karl, zadnji up za nadaljevanje Valvasorjevega rodu na slovenskih tleh, je še dočakal katastrofo leta enainštiridesetega, pa še on se tedaj bržčas ni v celoti zavedal resničnosti sveta okoli sebe. Tem laže zanj, če ni niti najmanj slutil zlovesče usode, ki se je nezadržno bližala njemu samemu in njegovi domovini, kar koli je že imel za svojo domovino.

Viri in literatura

Viri

Arhiv Psihiatrične klinike Ljubljana:

G – 4177, Mayer Karol.

Budapest Főváros Levéltára, Budapest (= BFL):

Sterberegister: XV.20, XXXIII.1.a/

Matrikel/A627 (Band 1805).

Traunregister: XXXIII.1.a/Matrikel/

A592 (Band 1580).

Diözesanarchiv Graz–Seckau, Graz (= DAG):

Altmatriken: Graz-Hl. Blut, Taufbuch

XXIX 1843–1849; Graz–St. Andrä,

Taufbuch XI 1876–1880.

Matriken-Zweitschriften: Arnfels, Taufen

1866–1915; Graz-Dom, Trauungen 1951;

Graz-Münzgraben, Trauungen 1896; Graz-

St. Leonhard, Taufen 1876.

Indizes zu den Grazer Taufmatriken

1835–1889.

Diözesanarchiv Wien (= DAW):

Matrikenarchiv, Matriken-Zweitschriften:

Stadtpfarre St. Augustin in Wien,

Trauungen 1876.

Nadškofijski arhiv Maribor (= NŠAM):

Matične knjige: Celje–sv. Danijel: R

1794–1801, R 1801–1817, R 1878–1884, M

1886–1894, M 1895–1899, M 1902–1908;

Dobrna: R 1848–1866, R 1867–1888; Nova

Cerkev: R 1784–1810, R 1825–1842, P

1785–1837, M 1863–1891; Ptuj–sv. Jurij: R

1822–1853; Šentjur pri Celju: R 1785–1805,

P 1785–1835; Škale: R 1861–1888; Vojnik: R

1824–1840.

Prepisi matičnih knjig:

Celje–sv. Danijel: P 1908–1913, P 1914–

1919; Maribor–sv. Magdalena: M 1920–

1930; Nova Cerkev: M 1908–1939; Ormož,

R 1870–1899; Vojnik: M 1907–1920, M

1921–1939.

Zapisniki duš: 0016, Celje–sv. Danijel: K

41–45, K 48–49, K 54, K 56–58.

Narodna galerija, Ljubljana:

Inv. št. NG S 712, 727–729, 879, 881, 888,

905–912, 918, 920–924, 930, 932–934, 962,

965–966.

Narodni muzej Slovenije, Ljubljana:

Inventarna knjiga Deželnega muzeja za

Kranjsko, zv. 2.

Akt 157/34.

Inv. št. N 15855, 17795–17799.

Okrajno sodišče Celje, Zemljiška knjiga:

k. o. Celje, glavna knj. 155–190.

Okrajno sodišče Ormož, Zemljiška knjiga:

k. o. Kog, gl. knj. 1–60.

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest:

Plakát- és Kisnyomtatványtár,

Gyászjelentés-gyűjtemény (= Zbirka

plakatov in drobnih tiskov, Zbirka

osmrtnic).

Österreichisches Staatsarchiv, Wien,

Kriegsarchiv (= ÖStA, KA):

Conduite-Listen: K 70.

Kriegsministerium: ZSt KM HR, Index

1867, 1868, 1882.

Militärmatriken: 01836.

Qualifikationslisten: K 451, K 742, K 3619,

Phonetische Totekartei: 660.

Pokrajinski arhiv Maribor (= PAM):

PAM/5, Mestna občina Maribor:

Gospodinjska kartoteka; Domovinska

kartoteka.

PAM/636, Okrajno sodišče Maribor: šk.

2035.

PAM/715, Sodišče Maribor 1941–1945: šk.

115.

PAM/739, Klasična gimnazija Maribor: šk.

170–174, 176, 179.

PAM/795, Prva državna realna gimnazija

Maribor: šk. 6–12, 20.

PAM/1846, Evangeljska verska občina

Maribor: šk. 3.

Slovenski šolski muzej, Ljubljana:

Šolska mapa Studenci.

Stadtarchiv Graz:

Meldekartei 1892–1925: Knr. 134, 159, 179, 313.

Sterbe=Protokolle: 1938 März.

Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (= StLA):

A. Dienersberg: K 1, 2.

Bezirksgericht Graz: D 929/1870.

Steirische Landtafel: LT II, Hauptbuch 8, 11.

Upravna enota Celje:

MKU Celje 1906–1914, MKU Celje 1914–1920, MKU Celje 1920–1931, MKU Celje 1931–1939; MKU Nova Cerkev 1920–1941.

Upravna enota Maribor:

MKU Maribor–sv. Magdalena 1919–1926.

Upravna enota Ormož:

MKU Ormož 1862–1919.

Upravna enota Ormož, Krajevni urad Kog:

MKU Kog 1867–1913, MKU Kog 1914–1933.

Zasebni arhiv Ansfried Rottenmanner,

Kugelbergstr. 4, A-8112 Gratwein:

Ahnentafel der Familien Gadolla und Rottenmanner, Dezember 1993 (kopija v arhivu avtorja).

Zasebni arhiv Egon Ehrlich, Döblinger

Hauptstrasse 91, A-1190 Wien:

Die 5 Geschwister des Josef R. v. Gadolla. Johann (Hans) Gadolla (1907–1991). Stammbaum Gadolla.

Zgodovinski arhiv Celje (= ZAC):

ZAC 609, Okrožno sodišče v Celju: popis.

ZAC 611, Okrajno sodišče Celje: šk. 116, 228; Zbirka listin, knj. 214.

ZAC 629, Notar Moritz Sajovic: šk. 291–296.

ZAC 845, Gimnazija v Celju: šk. 7, 14–17.

ZAC 911, Dom onemoglih Vojnik: šk. 13.

ZAC 1228, Pogrebni zavod Celje: šk. 1, 8.

Zgodovinski arhiv Ljubljana (= ZAL):

ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka: šk. VIII.

ZAL, LJU 500, Mestna občina Ljubljana, Domovinski oddelek, Zglaševalne pole mesta Ljubljane okrog 1900–1941 (1945): t. e. 136, 143, 205, 258.

Zgodovinski arhiv Ptuj (= ZAP):

ZAP 6, Zbirka Muzejskega društva: MD-V-7.

ZAP 70, Rokopisna zbirka: R-45.

ZAP 82/1, Okrajno sodišče Ormož –

zemljiška knjiga, Listine: 1883, 1906, 1908, 1915, 1916.

ZAP 142, Gimnazija Ptuj: šk. 3.

Župnijski urad Ormož:

statusi animarum: 1860–1885, 1883–1913.

Župnijski urad Sv. Bolfenk na Kogu:

status animarum 1901–1912.

Literatura

Becker, Franz Bernhard: *Adressbuch der Landeshauptstadt Graz und Geschäftshandbuch für Steiermark*. Graz : A. Leykam's Erben, 1862.

Budkovič, Cvetko: *Razvoj glasbenega šolstva na Slovenskem I. Od začetka 19. stoletja do nastanka konservatorija*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1992.

Ehrlich, Egon – Raschke, Helga:

Erinnerungen an Josef Ritter von Gadolla. Wien : Bundesministerium für Landesverteidigung, 2003.

Flotzinger, Rudolf (izd.): *Musik in der Steiermark. Katalog der Landesausstellung 1980*. Graz : Referat der Steiermärkischen Landesregierung, 1980.

Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918*. 5. Band. Schloss Senftenegg : Selbstverlag, 1974.

Frank-Döfering, Peter: *Adelslexikon des Österreichischen Kaisertums 1804–1918*. Wien : Herder & Co., 1989.

Golec, Boris: Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja. *Zgodovinski časopis* 61 (2007), str. 303–364.

Golec, Boris: Nova spoznanja o življenju in pozabljenem potomstvu Janeza Vajkarda Valvasorja. V: Katarina Keber in Katarina Šter (ur.), *Historični seminar* 6, Ljubljana : ZRC, ZRC SAZU, 2008, str. 77–117.

Golec, Boris: Polihistor J. V. Valvasor, njegovi bližnji in daljni potomci. Nova odkritja iz prezrtih arhivskih zakladov. V: Tatjana Šenk (gl. ur.), *Arhivistika – zgodovina*

- pravo. Vilfanov spominski zbornik. Ljubljana : Zgodovinski arhiv (Gradivo in razprave 30), 2007.
- Golec, Boris:** Valvasorjevo neznano potomstvo do današnjih dni (1. del). *Zgodovinski časopis* 62 (2008), str. 351–383.
- Gothaisches genealogisches Taschenbuch der Freiherrlichen Häuser.* Jg. 61. Gotha : Justus Perthes, 1911.
- Himmelreich, Bojan:** Seznam leta 1941 usmrčenih bolnikov umobolnice Novo Celje. V: *Celjski zbornik 1991*. Celje : Skupščina občine, 1991, str. 255–264.
- Jahresbericht der k. k. Staatsrealschule in Marburg a. d. Drau.* Marburg : K. k. Staatsrealschule, letniki 41.–46. (1909–1916).
- Jahresbericht des K. k. Staatsgymnasiums in Marburg.* Marburg (a. d. Drau) : k. k. Staats-Gymnasium, letniki 1902 do 1909.
- Krajevni leksikon Dravske banovine.* Krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev Dravske banovine. Ljubljana : Uprava Krajevnega leksikona Dravske banovine, 1937.
- Kuret, Primož:** *Ljubljanska filharmonična družba 1794–1919. Kronika glasbenega življenja v stoletju meščanov in revolucij.* Ljubljana : Nova revija, 2005.
- Lehmann's Allgemeiner Wohnungsanzeiger nebst Handels- und Gewerbe-Adreßbuch für die k. k. Reichshaupt- und Residenzstadt Wien und Umgebung.* Wien : Alfred Hölder: 12 (1874), 14 (1876), 16 (1878).
- Leksikon občin za Štajersko.* Izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. grudna 1900. Dunaj : C. kr. Centralna statistična komisija, 1904.
- Luskovič, Tonček:** *Kog. Krajepis in zgodovinopis.* Velenje: Pozoj, 2009.
- Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums.* Wien : K. k. Hof- und Staats (Aerarial) Druckerei: 1833, 1834, 1835, 1836, 1837, 1838, 1839, 1840, 1845, 1846.
- Munda, Mirko:** Povojne nacionalizacije in zaplembe premoženja v Sloveniji 76. Večer (Maribor), XLVI, št. 218 (13978), 18. 9. 1990, str. 20.
- Orožen, Janko:** *Posestna in gradbena zgodovina Celja.* Celje : Ljudski odbor občine Celje, 1957.
- Orožen, Janko:** *Zgodovina Celja in okolice. II. del. (1849–1941).* Celje : Kulturna skupnost, 1974.
- Orts-Repertorium von Steiermark. Obširen imenik krajev na Štajerskem.* Wien : K. k. Statistische Central-Commission, 1883.
- Österreichisches Musiklexikon. Band 5. Schwechat-Zyklus.* Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006.
- Pokopališča pri cerkvah Lavantinske škofije.* Razširjeni ponatis. Maribor : Pisarna kn. šk. ordinariata, 1916.
- Prokop, Peter:** Eine Lückenquelle bei Schiviz: Die Matriken des k. k. Feldsuperiorates für Innerösterreich und die Matriken der k. k. Garnisons-Spitals-Seelsorge in Graz. *Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik* 25 (XXXIX), Heft 2, April/Juni 2009, 80–84.
- Raschke, Helga:** *Josef Ritter von Gadolla und die letzten Kriegstage in Gotha.* Gotha : Kurt Raschke, 2007.
- Ročni zapisnik z imenikom ljudskih šol in učiteljskega osebja na Kranjskem, Južnem Štajerskem in Primorskem in z osebnim staležem kranjskega ljudskošolskega učiteljstva za šolsko leto 1903–1904.* X. letnik. Postojna : R. Šeber, 1903; 1904–1905. XI. letnik. Postojna : R. Šeber, 1904; 1905–1906. XII. letnik. Ljubljana : Dragotin Hribar, 1905; od 1906–1907 dalje izdajatelj Ljubljana, Učiteljska tiskarna: 1906–1907, XIII; 1908–1909, XV; 1909–1910, XVI; 1910–1911, XVII; 1911–1912, XVIII, 1912–1913, XIX; 1914–1915, XXI.
- Schematismus der Volksschulen Steiermarks.* Graz : Selbstverlag Joh. Alex. Rožek, 1888, 1890, 1899.
- Schematismus der Volksschulen Steiermarks.* Graz : Selbstverlag Bl. Ambrožič, 1901, 1903.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig:** *Der Adel in den Matriken der Stadt Graz.* Graz : Lydia Schiviz von Schivizhoffen, 1909.
- Specialni krajevni repertorij avstrijskih dežel. IV. Štajersko.* Dunaj : C. kr. statistična centralna komisija, 1918.
- Special-Orts-Repertorium von Steiermark.* Wien : K. k. Statistische Central-Commission, 1883.

Special-Orts-Repertorien [etc.], IV. Steiermark.
Wien : K. k. Statistische Central-
Commission, 1893.

*Spezialortsrepertorium von Steiermark. Bearbeitet
auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung
vom 31. Dezember 1910.* Wien : K. k.
Statistische Zentralkommission, 1917.

Stekl, Konrad: Die Tätigkeit eines steirischen
Musikdirektors: Rudolf von Weis-Ostborn.
V: Konrad Steckl, Wolfgang Suppan:
Festschrift Steirische Musikjubiläen
1971. Graz : Akademische Druck- und
Verlaganstalt, 1971.

Pirjevec, Avgust; Geršak Ivan, geslo v: *Slovenski
biografski leksikon. Prva knjiga Abraham
– Lužar. Ljubljana : Zadržna gospodarska
banka 1925–1932, str. 210–211.*

Šerbelj, Ferdinand: Portreti goriških Attemsov
v zbirkah Narodne galerije v Ljubljani.
Goriški letnik 30–31 (2003–2004). Nova
Gorica : Goriški muzej, 2005, str. 357–366.

Tovšak, Slavica (ur.): *Viri za gradbeno zgodovino
Maribora po 1850. Viri 2. 13. zvezek.*
Maribor : Pokrajinski arhiv, 2002; 16.
zvezek. Maribor : Pokrajinski arhiv, 2004.

Ude, Lojze: Šnuderl Makso, geslo v: *Slovenski
biografski leksikon. Tretja knjiga. Raab–
Schmidl. Ljubljana : Slovenska akademija
znanosti in umetnosti, 1960–1971, str.
660–662.*

Vrišer, Andreja: *Noša v baroku na Slovenskem.*
Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske
fakultete, 1993.

Wurzbach, Constant: *Biographisches Lexikon des
Kaisethums Oesterreich. Fünffzigster Theil.*
Wien : K. k. Hof- und Staatsdruckerei,
1884.

Zahn, J.(osef), Mell, Anton (izd.): *Kataloge
des Steiermärkischen Landesarchivs. I.
Joanneumsarchiv. 1. Handschriften. Katalog
der Handschriften.* Graz und Leipzig : Ulr.
Moser's Buchhandlung (J. Meyerhoff),
1898.

Časopisni viri:

Abendblatt des Pester Lloyd (Budimpešta): 1882,
Nr. 170; 1899, Nr. 85.

Cillier Zeitung (Celje): 1882, Nr. 61–64.

Deutsche Wacht (Celje): 1885, Nr. 25; 1890, Nr. 12;
1892, Nr. 4; 1894, Nr. 89; 1896, Nr. 99; 1908,
Nr. 7.

Pester Lloyd (Budimpešta): 1882, Nr. 206.

Marburger Zeitung (Maribor): 1923, Nr. 21.

Mariborer Zeitung (Maribor): 1930, Nr. 277, 279;
1934, Nr. 57.

Preßburger Zeitung (Bratislava): 1882, Nr. 206,
210.

Slovenski Narod (Ljubljana): 1899, št. 87.

Elektronski viri:

[http://kunde4.informedia.de/de/index.php/
Vetter,-Anton](http://kunde4.informedia.de/de/index.php/Vetter,-Anton) (Google, Nov. 2007).

<http://www.schloss-hartheim.at/> (Google, Dec.
2007).

Informatorji:

- Herwig Brandstetter, Gradec
- Breda Breznik Farkaš, Radenci
- Egon Ehrlich, Dunaj
- Božena Kramberger roj. Breznik, Lendava
- Bernd Leinich, Dunaj
- Tonček Luskovič, Kog

Zusammenfassung

„DER HUDIČ [TEUFEL] IST HIER
ZU HAUSE“ – ZWISCHEN ARMUT,
MUSIK, PORTRAITS UNBEKANNTER
VORFAHREN, SCHIZOPHRENIE UND
EUTHANASIE

*Die schicksale der letzten Nachfahren von
Valvasor in Slowenien in der ersten Hälfte
des 20. Jahrhunderts und ihr kulturell-
künstlerisches erbe*

Erst in jüngster Zeit, nämlich im Jahr 2007,
wurde bekannt, dass das Geschlecht von Johann
Weichard Valvasor (1641–1693) nicht mit seinen
Söhnen erlosch, sondern die Nachkommenschaft
seiner jüngsten Tochter noch in der Welt verstreut
lebt, mehrheitlich in Österreich. Die Spurensuche
nach Valvasors Grazer Nachkommen bis in die
heutige Zeit zeigte, dass sich einige in der zweiten
Hälfte des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts
wieder auf slowenischem Gebiet niedergelassen

hatten, wo der letzte Nachkomme bis zum Jahr 1941 lebte. Die letzten „slowenischen“ Generationen der biologischen Erben des Polyhistor waren meist mit der slowenischen Steiermark verbunden, nur zwei lebten vorübergehend in Valvasors Geburtsstadt Ljubljana/Laibach.

Die letzten „slowenischen Valvasors“ können zusammenfassend wie folgt dargestellt werden: An der Schwelle zum neuen Jahrhundert, im Jahr 1900, konnte man vier direkte Nachkommen des berühmten Krainers auf slowenischem ethnischen Gebiet zählen. Drei Jahre später erhöhte sich ihre Zahl auf sieben, was die Höchstzahl im 20. Jahrhundert bedeutete. Obendrein waren drei junge Burschen darunter, von denen begründeterweise anzunehmen war, dass sie das Geschlecht fortsetzen werden. Im Jahr 1913 gesellte sich noch ein vierter Mann im prokreativen Alter dazu, der einzige, der jemals heiratete. Vor Ausbruch des Ersten Weltkriegs schrumpfte die Zahl der „Valvasors“ wieder auf vier (bzw. höchstens fünf); sank bis zum Jahr 1919 auf drei und noch im selben Jahr schließlich auf zwei, die beide in Maribor/Marburg lebten: eine suizidgefährdete Mutter und ein wahrscheinlich bereits schizophrener Sohn. Nach dem Tod der Mutter im Jahr 1923 lebte der „geistesranke“ Karl Mayer als einziger Nachkomme des Polyhistor nachgewiesenermaßen noch 18 Jahre in Slowenien.

Die letzten Nachkommen des Polyhistor auf slowenischem Gebiet entsprangen drei Zweigen des Geschlechtes, die von den drei Kindern von Valvasors Urenkel, Franz Xaverius Freiherr von Dienersperg (1742–1814), abstammten. Vom ersten Zweig, der adeligen Familie Resingen, stammten die verarmten adeligen Schwestern Theresia und Eugenia Vetter von Doggenfeld ab, die zu Beginn des 20. Jahrhunderts betagt in Celje/Cilli lebten. Ihr unechter Urneffe, der geadelte Komponist Rudolf von Weis-Ostborn (1876–1962), kam kurz vor dem Ersten Weltkrieg aus seinem Heimatort Graz als Direktor der Philharmonischen Gesellschaft nach Laibach, musste die Metropole Krains jedoch bald nach Entstehung des Königreiches der Serben, Kroaten und Slowenen verlassen. Aus dem zweiten Zweig der Nachkommenschaft Valvasors entstammten die letzten zwei Nachkommen der Freiherren von Dienersperg: die Mutter Antonia Maria Kofler, geborene Freifrau von Dienersperg, die nach Kog/Kaag bei Ormož/Friedau heiratete, und ihr un-

verheirateter Sohn ohne Adelstitel, Ludwig Kofler (1876–1914), Einzelkind und Großgrundbesitzer in Kog, der einige Wochen vor Ausbruch des Ersten Weltkriegs an Wassersucht starb. Ein Jahrzehnt zuvor übersiedelte aus der heutigen österreichischen Steiermark nach Marburg die vierköpfige Lehrerfamilie Mayer, nach der Mutter aus dem dritten Zweig von Valvasors Nachkommenschaft – der Ritter von Gadolla. Die Mutter Elise (1861–1923) ist die letzte auf slowenischem Gebiet geborene und hier gestorbene Nachkommin von Valvasor, doch lebte sie nur ein Drittel ihres Lebens hier. Der jüngere Sohn Hermann Mayer (1898–1917) fiel an der Isonzofront, der ältere Karl (1890–1941) erkrankte während des Ersten Weltkriegs psychisch und vegetierte bis zu seinem tragischen Tod an der Schwelle zum Zweiten Weltkrieg meist in Irrenanstalten dahin. Sein Leben endete im Juni 1941, fast genau dreihundert Jahre nach der Geburt seines Urururururgroßvaters J. W. Valvasor. Karl – als letzter Nachkomme des Polyhistor auf slowenischem Gebiet – musste die okkupierte Heimat zwangsweise verlassen und wurde in Österreich Opfer der nazistischen Euthanasie. Sein in Graz geborener Cousin Johann-Hans Gadolla (1907–1991) war der letzte Nachkomme, der – ein wenig später – im slowenischen Gebiet weilte, allerdings lediglich „dienstlich“ in SS-Uniform in der damals okkupierten „Untersteiermark“. Zu seinem Glück war er im Mai 1945 nicht mehr vor Ort, sonst hätte ihm leicht die Rolle des letzten auf slowenischem Boden gestorbenen Nachkommen Valvasors zufallen können – wobei zwei seiner älteren Brüder von den Nazis erschossen worden waren. Die Tochter eines ermordeten Bruders, Inge Smith (1926–1999) aus Graz, verstorben in Australien, war die letzte Nachkommin Valvasors, die Slowenisch konnte.

Nachdem also zu Beginn des 20. Jahrhunderts vier kleinere, zwei- bis vierköpfige Familien aus der direkten Nachkommenschaft Valvasors auf slowenischem Gebiet gelebt hatten – wobei allerdings alle hierher übersiedelt waren – und zu erwarten war, dass das Geschlecht wieder in Slowenien Wurzeln schlägt, wurde diese Erwartung jedoch nicht erfüllt. Alle vier Familien starben ohne Nachkommen, weder in Slowenien, noch in Österreich. Sie teilten aber noch einige andere Gemeinsamkeiten. Sie kannten sich nicht untereinander, wahrscheinlich wusste keines der Mitglieder von der verwandtschaftlichen Verbindung zu Valvasor,

niemand hatte Slowenisch als Muttersprache und zumindest ein Mitglied beherrschte Slowenisch mit Sicherheit nicht.

Im Beitrag wird zweien der acht der letzten „slowenischen Valvasors“ größere Aufmerksamkeit zuteil: dem Komponisten Rudolf Weis-Ostborn, der sich als einziger in die regionale Geschichte einschrieb, und dem unglücklichen Euthanasieopfer Karl Mayer, über den es die meisten persönlichen Zeugnisse gibt. Die Lebensgeschichten der übrigen Personen sind unter anderen Gesichtspunkten interessant, bei einigen auch die Forschungswege, wie die Nachkommen Valvasors überhaupt entdeckt werden konnten. Und schließlich hatten die

handschriftlichen Memoiren sowie eine Porträtsammlung der Vorfahren – von der nicht einmal die Besitzer, die Kofler aus Kog bei Ormož, wussten, wer alles dargestellt war und wie wertvoll sie eines Tages für die Erforschung von Valvasors „unbekannter“ Nachkommenschaft sein werden – ein ganz besonderes Schicksal.

Schlagwörter: *Valvasor, Vetter von Doggenfeld, Celje/Cilli, Weis von Ostborn, Ljubljana/Lai-
bach, Freiherren von Dienersperg, Kofler, Kog/Kaag
bei Ormož/Friedau, Ritter Gadolla, Mayer, Maribor/
Marburg, Porträtsammlung, Schizophrenie, nazisti-
sche Euthanasie*